

Sborník materiálů určených členům občanského sdružení
Vězeňská duchovenská péče
k základnímu seznámení s prostředím věznic a vazebních věznic

DUCHOVENSÁ SLUŽBA V PENITENCIÁRNÍM PROSTŘEDÍ

vydává
občanské sdružení
Vězeňská duchovenská péče
a
Institut vzdělávání Vězeňské služby ČR

Editor: Václav MITÁŠ

Praha, 2007

Duchovenská služba v penitenciárním prostředí

Recenzovali:

prof. ThDr. Ján Liguš, Ph.D.

doc. Pavel Hošek, Th.D.

© PhDr. Václav Mitáš (ed.), 2007

Vězeňská duchovenská péče a Institut vzdělávání Vězeňské služby ČR, Praha 2007

OBSAH

OBSAH	5
1 NA ZAČÁTEK	7
1.1 ÚVODNÍ SLOVO	7
1.2 PŘEDSEDKYNĚ VDP	8
1.3 Z VĚZEŇSKÉ SLUŽBY ČR.....	9
1.4 EDITORIAL	10
2 HISTORICKÝ EXKURZ	11
2.1 STAROVĚK A SITUACE RANÉ CÍRKVE	11
2.2 STŘEDOVĚK.....	11
2.3 OD OSVÍCENSTVÍ K NOVODOBÉMU VĚZEŇSTVÍ	13
2.3.1 Vyučování	14
2.3.2 Služba duchovních	14
2.4 P. FRANTIŠEK JOSEF ŘEZÁČ	15
2.4.1 Životopisné údaje	15
2.4.2 Řezáčovo „Vězeňství...“ a jeho význam pro současnou penologii	16
2.4.3 Řezáčovy požadavky na vězeňské duchovní.....	18
2.5 OBDOBÍ 1918 – 1989.....	18
2.5.1 Tzv. První republika.....	19
2.5.2 Protektorát Čechy a Morava.....	20
2.5.3 Léta 1945 – 1989.....	20
2.6 DUCHOVNÍ SLUŽBA V ČESKÝCH VĚZNICÍCH PO R. 1989	21
2.6.1 První krůčky	21
2.6.2 Vznik občanského sdružení Vězeňská duchovenská péče	22
2.6.3 Vznik a vývoj profesionální kaplanské služby v rámci VS ČR.....	24
3 PENITENCIÁRNÍ PROSTŘEDÍ	25
3.1 ORGANIZAČNÍ STRUKTURA VS ČR	25
3.1.1 Vězeňský personál a problémy, kterým musí čelit	26
3.2 VÝKON VAZBY	27
3.2.1 Zákonné podmínky pro uvalení vazby.....	27
3.2.2 Účel výkonu vazby.....	27
3.2.3 Šok z izolace a první fáze výkonu vazby – adaptační.....	28
3.2.4 Druhá fáze – adjustační.....	29
3.2.5 Třetí fáze – anxiózní	31
3.2.6 Rizika spojená s působením ve výkonu vazby.....	31
3.3 VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY	32
3.3.1 Typy věznic.....	32
3.3.2 Účel výkonu trestu odnětí svobody	33
3.3.3 Funkce výkonu trestu odnětí svobody.....	34
3.3.4 Nástup do VTOS	35
3.4 SPECIFICKÉ RYSY PENITENCIÁRNÍHO PROSTŘEDÍ	36
3.4.1 Účelové chování vězňů.....	36
3.4.2 Formální a neformální vězeňská hierarchie	36
3.4.3 Takzvaný „Druhý život“ vězňů	39
3.4.4 Sociální klima věznice	40
3.5 TEORIE PŘÍČIN KRIMINÁLNÍHO JEDNÁNÍ	40
3.5.1 Vybrané kriminologické teorie	40
3.5.2 Nástin teologických teorií.....	41
3.5.3 Polyetiologický multifaktoriální přístup	42
3.6 PORUCHY SOCIALIZACE A PORUCHY OSOBNOSTI V KRIMINÁLNÍ SUBKULTUŘE	42
3.6.1 Selhání socializačního procesu	42
3.6.2 Penitenciárně významné poruchy osobnosti.....	44
3.7 ZÁKLADNÍ TYPOLOGIE DELIKVENTŮ.....	54

3.7.1	Typologie z hlediska způsobu spáchání trestné činnosti	55
3.7.2	Typologie pachatelů z forenzně – psychologického hlediska	56
3.7.3	Specifické vzorce chování vězňů podle Hály	59
3.8	PRAKTICKÉ RADY PŘED VSTUPEM DO VĚZNICE	61
3.9	ZÁSADY KONTAKTU S VĚZNĚNÝMI OSOBAMI VE VÝKONU VAZBY A TRESTU	62
3.9.2	Příspěvek odsouzeného	64
4	DUCHOVNÍ VE VĚZNICÍCH ČR.....	65
4.1	VČLENĚNÍ DOBROVOLNÉ DUCHOVNÍ SLUŽBY DO VS ČR.....	65
4.1.1	Volné působení.....	65
4.1.2	Členové Vězeňské duchovenské péče	67
4.2	PROFESIONÁLNÍ „VĚZEŇSKÁ DUCHOVNÍ SLUŽBA“.....	70
4.2.1	Podmínky přijetí.....	70
4.2.2	Kaplaní s pracovním úvazkem do 0,5.....	71
4.2.3	S vyšším a plným pracovním úvazkem	72
4.2.4	Zpovědní tajemství	73
4.2.5	Úvahy o dalších možných formách	73
4.2.6	Sumarizace vězeňské duchovní služby	74
4.3	VNÍMÁNÍ DUCHOVNÍ SLUŽBY ZE STRANY VS ČR	74
4.3.1	Vězeňská služba jako celek	74
4.3.2	První zástupci ředitelů věznic	74
4.3.3	Běžní zaměstnanci	75
4.4	OSOBNOST DUCHOVNÍHO	76
4.5	ETIKA A ETIKETA DUCHOVNÍHO	77
4.6	RODINA VĚZEŇSKÉHO DUCHOVNÍHO	81
4.7	KONTAKT DUCHOVNÍHO S TISKEM A DALŠÍMI MÉDII.....	83
5	NĚKTERÉ SPECIFICKÉ OBLASTI SLUŽBY	84
5.1	HRANICE VÍRY A PATOLOGICKÉ RELIGIOZITY	84
5.1.1	Rozlišení víry a patologické religiozity.....	84
5.1.2	Deprese	86
5.1.3	Psychóza	88
5.2	SLUŽBA KLIENTŮM OPAČNÉHO POHLAVÍ	90
5.2.1	Muž v ženské věznici a naopak.....	90
5.2.2	Žena ve VDP	91
5.3	PŘÍKLADY SOCIOETNICKÝCH SKUPIN VE VĚZNICÍCH.....	92
5.3.1	Romové	93
5.3.2	Ruskojazyční obvinění a odsouzení.....	96
5.3.3	Obtíže spojené s ruskojazyčnou vězeňskou populací	97
5.4	ISLÁM 99	
5.4.1	Několik základních hesel.....	100
5.4.2	Jídelní předpisy	102
6	POSTPENITENCIÁRNÍ PÉČE.....	102
6.1	NĚKOLIK POZNÁMEK.....	102
6.2	DOPROVÁZENÍ	104
	PŘÍLOHY	107
	SLOVNÍČEK TERMÍNŮ	111
	BIBLIOGRAFIE.....	118

1 NA ZAČÁTEK

1.1 ÚVODNÍ SLOVO

Bohdan Pivoňka
hlavní kaplan VS ČR

Vážení čtenáři – a především adepti duchovenské služby,

je velkým darem, může-li člověk v průběhu svého života pozorovat, jak se stávají skutečností věci, které byly do té doby vytěsňeny do okruhu přání a pouhých očekáváníí. Striktnost minulého politického systému a jeho arogance směrem ke každému byt drobnému projevu obecného duchovna, neřku-li církevně zabarveného, vystřídal svobodný a nevázaný přístup ke všemu, včetně náboženství. Do té doby zakázané se stalo libovolně možným. Tak se dostali duchovní do vězení nikoliv za účelem výkonu trestu, ale spíše na druhou stranu katru, aby pomohli naplňovat řečenou názorovou, myšlenkovou a náboženskou svobodu. Zpočátku vcházeli s napřímenou hlavou a spásnými myšlenkami na záchranu tisíců pokořených lidí. Později se jejich pohled změnil: začal vnímat víc okolí, víc realitu existence lidských bytostí zbavených svobody - a to v jistém smyslu i na straně personálu věznic. Odvážní si sebekriticky připustili i vlastní nepevnosti a chyby. Církve se mezitím velice složitě vypořádávaly s postmoderní lhostejností k obecnému řádu v rovině věcí etických a s následnou ztrátou historických autorit. V prostředí všeobecné nechuti k t.zv. věčným pravdám ve společnosti vymizely výrazné osobnostní vzory. Stali jsme se sami vším, zdrojem pravdy i správných orientací.

A do takového prostředí vcházejí dnes duchovní. Nikoliv s planoucím zrakem, spíš s pokorou a s vědomím obecných i individuálních vin. S poznáním, že jen díky pozitivnímu vývoji osobní problematiky se člověk nedostal za katr z druhé strany. S šokující informací, že je to tak jednoduché dostat se do vězení. S vědomím, že nemohou jen tak bez dalšího vylít na všechny svou „ideologii“ (vždyť tak to zprvu bylo ze strany personálu a někdy i samotných klientů chápáno), ale že hluboká víra v srdci vede k ochotě naslouchat, vnímat těžkosti druhých, jejich roztrpčení nad nekalostmi všeho druhu i cudnost a citlivost k fenoménu vlastní viny. Možná teprve ve vězení duchovní pochopí, co to existenciálně znamená, když srdcem přijali jistotu odpuštění vin – a jak mohutný nosný předpoklad pro práci s lidmi zbavenými svobody to je: že se totiž člověku nabízí platforma, na níž lze otevřeně vnímat nejen svoji slabost, ale zároveň přijímat možnost nového začátku a zásadní revoluční změny v myšlení i chování. A tato naděje trvá vždycky – duchovní by měli být na stráži, aby vězeňství, zvláště naše české, nepropadlo v oblasti možnosti nápravy pokleslé skepsi a plíživé laxnosti.

Mihavé původní představy o působení duchovních ve věznicích se proměnily v realitu. Vy, kteří budete aktivně do této služby vstupovat, ji budete spoluvytvářet. Přál bych vám, abyste objevili širokou jednotu lidských osobností, jimž stojí za to zaobírat se s touto vrstvou lidských stvoření. Přál bych vám, abyste objevili své kolegy a kolegyně i za hranicemi názorově blízkých spolupracovníků. Přál bych vám, abyste vydávali dobré svědectví Tomu, od něhož pochází každý dobrý dar, a který nám daroval i toto konkrétní pracovní pole. Tomu, který tomuto pracovnímu poli daroval i vás.

1.2 PŘEDSEDKYNĚ VDP

Renata Balcarová

Vážení přátelé, milí spolupracovníci,

dostává se Vám do rukou publikace, která by Vás měla ve zkratce provést úskalími služby, jež rozhodně potřebuje teoretickou přípravu. Je třeba, abyste se seznámili s prostředím, ve kterém jste se rozhodli sloužit a naše dílko je zde také proto, aby vám pomohlo vyvarovat se zbytečných pochybení, nepříjemností, ale i frustrací z náročné duchovenské služby ve věznicích ČR.

Tým autorů, složený převážně z duchovních, vězeňských kaplanů, ale i odborníků z řad Vězeňské služby ČR, se Vám snažil zprostředkovat vzhled do vězeňské problematiky v té míře, ve které tyto znalosti budete potřebovat. Proto vám dává nahlédnout do historie vzniku této služby, stejně jako do systému českého vězeňství. Vzhledem k tomu, že se připravujete na vstup do prostředí Vám neznámého, máte připraven popis velice specifického vězeňského milieu, obohaceného kazuistikou. Přejete si sloužit těm, kteří se dostali do konfliktu se zákonem, ale stejně tak se setkáte s těmi, kteří zde pracují, s Vězeňskou službou ČR. Vidíme za důležité seznámit Vás s problémy, kterým musí její zaměstnanci čelit. Pro odlišnost služby i prožitých vězněných ve výkonu vazby a trestu odnětí svobody se Vám autoři snažili přiblížit jejich specifika. Protože v ČR zatím neexistují detenční ústavy, kde by byli umístováni psychicky narušení pachatelé trestných činů, budete se s nimi setkávat i v našich věznicích a také na tento fakt byste měli být připraveni. Neméně důležité je být individuálně vybaven pro službu v tak náročném prostředí, jakým věznice bezesporu jsou, a proto si přečtete, jaká by měla být osobnost duchovního, působícího v těchto zařízeních. Duchovní službu zde vykonávají jak muži, tak ženy a mnohdy slouží i u osob opačného pohlaví. Autoři to vnímají jako pozitivní fakt, ovšem také jako možný problém a tak i o něm se v této publikaci zmiňují. Důležité jistě je, abyste měli alespoň minimum vědomostí o tom, jak se chovat při vstupu na výkon vazby a výkon trestu odnětí svobody, ale také jak vést korespondenci s vězněnými. Mnohokrát se dostanete do kontaktu s jejich rodinnými příslušníky, proto je pozornost věnována i tomuto problému. Ve věznicích ČR se setkáte i s cizími státními příslušníky a je třeba vědět, že práce s nimi může nést jistá nebezpečí. Při vaší službě se mohou vyskytnout i další rizika, jimž budete muset čelit, proto se autoři zaměřují i na toto téma. Vzhledem k tomu, že nám není lhostejné, co se s člověkem stane po propuštění z výkonu trestu, dovíte se, jak se těmito lidem snažíme pomoci.

Věříme, že Vám tato publikace bude schopná, alespoň do jisté míry zodpovědět základní otázky, týkající se duchovní služby ve věznicích ČR.

K tomu Vám tým autorů přeje ze srdce mnoho sil, zdraví, Boží moudrosti a také požehnání.

Zároveň si přejeme, abyste nikdy neztratili ze zřetele, že jste byli k této službě povoláni naším nebeským Otcem a že v této oblasti sloužíte proto, abyste naplnili odkaz Ježíše Krista.

1.3 Z VĚZEŇSKÉ SLUŽBY ČR

Plk. PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.

vrchní ředitel kabinetu generálního ředitele VS ČR

Vězeňská duchovenská péče čekala řadu let na všestrannou publikaci, která by ji provázela všemi oblastmi penitenciárního života. Čekání se však bezesporu vyplatilo.

Autor práce pod názvem *Duchovenská služba v penitenciárním prostředí*, Václav Mitáš, připravil pro potřeby Vězeňské duchovenské péče pozoruhodnou studii prosycenou řadou odkazů předních českých penitenciaristů Čepelákem počínaje a Sochůrkem konče. Není totiž ve svém oboru žádným nováčkem a ví, z jakých odborných zdrojů čerpat, a především, jak je vhodně a systematicky uspořádat.

Práce má logickou stavbu a je rozčleněna do pěti nosných kapitol. První z nich je reminiscencí na úlohu církve a jejího postavení ve vězeňském prostředí v minulosti. Právě tato kapitola přináší i pro laického čtenáře řadu neotřelých informací, vymykajících se klasickému a všeobecně známému historickému pojetí penitenciaristiky. Je laděna optimisticky a přináší zejména pozitiva církví během staletí v působení na vězně. Kapitole jednoznačně vévodí osobnost Františka Josefa Řezáče, autor však nezapomíná ani na duchovní současnosti působící ve vězeňské službě.

Další kapitoly jsou návodem, jak se chovat v penitenciárním prostředí. Ve zkratce jsou zde uvedeny spolu s organizační strukturou vězeňské služby nejpodstatnější charakteristiky výkonu vazby a výkonu trestu odnětí svobody. Cennými pasážemi těchto kapitol jsou upozornění na účelová jednání obviněných a odsouzených, na jejich druhý život a další „manipulační techniky“. Tyto užitečné praktické rady jsou především preventivním opatřením, jak se do začátku vyvarovat chyb z kontaktu s penitenciárním prostředím.

Těžisko celého pojednání spočívá ve čtvrté kapitole. V té se autor obrací přímo k duchovním v českých věznicích, rozlišuje postavení vězeňské duchovenské služby a vězeňské duchovenské péče. Podtrhuje především úlohu osobnosti duchovního, jeho erudici, všestrannost a specifické poslání uvnitř vězeňské služby. Důležitá jsou i upozornění na řadu ošemetných situací, jimž je duchovní ve věznicích vystaven. Autor si je vědom, že na jejich řešení neexistuje žádná šablona, a duchovní si v nich musí umět poradit. V tom lze spatřovat hlavní poslání této práce.

Závěrem je dlužno dodat, že autor ve svém díle správně vystihl potřeby Vězeňské služby České republiky a její již 17 let nedílné součásti – Vězeňské duchovenské péče. Práce VDP je nenápadná, obětavá a soustavná, a kromě uspokojení ze záslužné práce jí nepřináší žádné zisky. Jeden zisk však přece vytěžila. Je to upřímné poděkování všem jejím členům, kteří bez ohledu na své osobní volno pomáhají potřebným. Je to poděkování prostřednictvím tohoto díla, které se opravdu podařilo.

Praha, 19. března 2007

1.4 EDITORIAL

Václav Mitáš

Vážení a milí kolegové a samozřejmě kolegyně,

dalších kapitolách se dočtete, jak specifickým prostředím jsou věznice a jak zvláštní klientela tam na vás čeká. Právě proto začal výkonný výbor Vězeňské duchovenské péče již blahé paměti uvažovat o vytvoření studijního materiálu pro nováčky v penitenciární pastorační službě. Dostává se vám do ruky sborník textů, vytvořených k této problematice různými autory a mně se dostalo cti být jejich editorem. O vězeňském personálu jsem často slyšel tvrdit (a má vlastní empirie je stejná), že teprve po nějakých pěti letech se z nováčka stává relativně zkušený zaměstnanec věznice. Má k tomu však kolegy, s nimiž může spolupracovat, má možnost je pozorovat a učí se od nich. Mnozí z vás nikoho takového bezprostředně vedle sebe mít nebudou. Autoři prošli dobrovolnou a mnozí i profesionální duchovenskou službou a jejich přáním je poskytnout vám co nejvíce informací, abyste nemuseli prožívat chyby, jichž se ve svých začátcích dopustili oni samotní.

Texty, které se vám dostávají do rukou, nevznikly najednou, ale v rozmezí téměř pěti let. Ty nejstarší napsali jejich autoři v roce 2002, nejčerstvější jsou z roku 2007. Některé statě jsou reflexí svých autorů na vlastní duchovenskou službu, další jsme převzali z Občasníku VDP a jiné jsou původní, vycházející ze současné odborné literatury. Ačkoli se na první pohled nemusejí zdát tak úplně jednoduše, věříme, že to bude ku prospěchu věci. Prameny, z nichž jsme vycházeli, najdete buď přímo v textu, nebo na konci v seznamu bibliografie. Všechny kasuistiky, na něž v publikaci narazíte, jsou původní a autentické.

Ve vězeňském prostředí se rovněž pravděpodobně setkáte se dvěma zvláštními formami českého jazyka, které vám nemusí být vlastní: První je odborný slovník psychosociálních věd – připravili jsme pro Vás malý slovníček, který si rozhodně nečiní nároku býti vyčerpávajícím. K dalšímu hledání významu nejrozumnějších pojmů lze úspěšně používat Psychologický slovník manželů Hartlových a Slovník sociální práce kolektivu doc. Oldřicha Matouška (jejich údaje najdete v bibliografii) nebo práce dr. Vladimíra Mařádka (Výkladový slovník penologie a Vězeňství). Druhou formou vězeňské češtiny je argot vězeňské subkultury, k jehož osvojení vřele doporučujeme knížku dr. Hály a Mgr. Soudkové Jak mluví čeští vězni. Dovolte mi poznamenat, že seznámení se s nimi je jedním z předpokladů dobré orientace v osobitém prostředí za mřížemi. A konečně třetím lingvistickým specifickým je slangové prostředí zaměstnanců VS ČR, které na systematické zmapování dosud čeká (alespoň několik výrazů najdete rovněž ve slovníčku odborných pojmů).

Sluší se i poděkovat těm, kdo se o vznik této publikace zasloužili, byť třeba nepřímo. Myslím v tomto smyslu na oba recenzenty pány prof. Jána Liguše a doc. Pavla Hoška, na ředitele Vazební věznice Liberec plk. Mgr. Stanislava Johu a vedoucího Oddělení výkonu vazby a trestu odnětí svobody mjr. Bc. Pavla Letříka. Stejný dík patří i kolegům z VS ČR dr. Evě Biedermannové a dr. Václavu Jiříčkovi, stejně jako mým prvním pedagogickým učitelům dr. Janu Sochůrkovi a Mgr. Květě Slukové, kteří byli mými laskavými korektory.

Přeji vám pohodové čtení a kolektivu autorů oprávněný pocit, že naše společná práce vedla k pomoci v dalším úspěšném etablování duchovenské služby v penitenciálním prostředí.

VM, březen 2007

2 HISTORICKÝ EXKURZ

Václav Mitáš

2.1 STAROVĚK A SITUACE RANÉ CÍRKVE

Tato kapitolka by na první pohled měla patřit spíše do historického přehledu. Zařazujeme ji však na toto místo se záměrem navázat na biblický kontext a předznamenat teologické důvody pomoci prizonizovaným.

Raná církev rozsah svého působení v žalářích na počátku 4. století o něco rozšířila. V prvních třech stoletích své existence se totiž křesťané setkávali s prostředím věznic a popravišť zejména jako obvinění, což mělo bezesporu vliv i na pozdější službu mladé církve. Strážce provincie Bytinie Plinius navrhuje na samém konci prvního století císaři Traianovi, aby „*křesťany sice nadále internoval, cílem střežení však nemá být jen trest, ale i pokus o navrácení ke staré víře*“. Jde mimochodem o patrně nejstarší zmínku spojující detenci s edukací.

Pozice křesťanů se diametrálně změnila po **Konstantinově ediktu** r. 313, když mohly křesťanské ideje začít pronikat i do státního vězeňství. Sám **Konstantin** přišel s reformou vězeňského systému, když stanovil „*aby pro lepší kázeň vězňové dle pohlaví oddělení byli, zdraví jejich by šetřeno a duševní potěchy jim dopřáno bylo*“, jak zmiňuje Řezáč (1852, str. 5)¹, který cituje také závěry **Nicejského koncilu** z r. 325, totiž aby „*jáhnové, kněží i biskupové týhodně ano i denně do věznic přicházeli, vězňů na příčiny neštěstí jejich se doptávali, a o potřeby jejich se starali*“.

Ve stejném duchu se v **Justiniánově kodexu** (533) – tedy literatuře spíše již právnické – nese i doporučení starostům křesťanských obcí nejen co do zajišťování stravy, ale i monitorování zacházení ze strany dozorců. Prikazují umožnit biskupům vstup do věznic a jim samotným jako jeden z úkolů vytýkají povinnost upozorňovat na nedbalost či nespravedlnost vězňů jako podklad pro jejich případné potrestání, jež stanoví do výše dvou liber zlata. Setkáváme se zde tedy poprvé, před více než patnácti stoletími, s počátky systematické vězeňské duchovní služby.

Z kontextu biblické zvěsti a situace prvotní církve tedy konstatujeme, že součástí služby vězňům je nepochybně **zvěstování evangelia** včetně **služby k obrácení a křtu vězňům i vězňům** (vzpomeňme na Pavlovu komunikaci se žalářníkem). Nechybí však **empatie, účast** a starost o jejich **aktuální psychický stav, pomoc v materiální nouzi** a také **upozorňování na bezpráví a nelidské zacházení**.

2.2 STŘEDOVĚK

Postupem staletí se však od dob rané církve **způsob žalářování vrátil k pojetí trestu jako pomsty a církev se o život vězňů přestala zajímat**. Vězení se znovu začala stávat místem oddělení provinilce od společnosti. Ilustruje to např. česká legenda o vladykovi Daliborovi a způsobu jeho detence, po němž zůstala na pražském Hradě věž Daliborka. Sedm století trvalo, než se církev znovu začala zajímat o stav vězňů² a devět než bylo znovu možné hovořit o další soustavné práci.

¹ ŘEZÁČ, František Josef. *Vězenství...* 1852

² Španělský král Alfons X. se r. 1252 ozval proti stavu věznění, v 16. století upozorňuje na principy lidskosti a potřeb vězňů milánský arcibiskup Karel Boromejský

Trestní politika v českých zemích byla až do poloviny 18. století postavena na zcela jiných základech, než jsme v současnosti zvyklí. Penitenciární filozofie nebyla v žádném případě motivována snahou o nápravu pachatele, nýbrž i nadále především **odplatou za nezákonné jednání či ochranou společnosti před zločinem na jedné straně a tzv. generální prevencí**, tedy snahou odradit přísností hrozícího trestu delikventy od páchání trestných činů, na straně druhé. Trestání má především charakter pomsty, převažují tresty smrti či tresty zmrzačující (useknutí ruky, vyříznutí jazyka apod.). V raném středověku byla spravedlnost realizována v hradních obvodech, v jejichž rámci měl feudál neomezenou soudní pravomoc. Hradní vězení byla zpravidla umístěna v kobkách sklepení a sloužila k detenci zadržených pachatelů a jako čekárna na exekuci. Dlouhodobější věznění byla realizována jen výjimečně a zpravidla v případech, na nichž měl zájem sám panovník. Trest odnětí svobody v té době nebyl používán také pro svoji vysokou ekonomickou náročnost. Uskutečňování soudní spravedlnosti bylo ve středověku velmi sporné: justice v rámci vyšetřování zhusta využívala prvků mučení a i když mělo určitý zákonný rámec, v žádném případě nezajišťovalo spravedlivý průběh procesu. Přesto se tortura udržela v českém procesním právu až do poloviny 18. století.

Drtivá **většina kriminálních činů podléhala hrdelním soudům**, tzn., že byly trestány absolutním trestem. Od 13. století, kdy byla hrdelní moc z panovníkových rukou delegována na soudy královských měst a z nich pak ještě dále na města poddanská, vzniklo do roku 1765 celkem 383 soudů s právem vyřknout nad obviněným trest smrti. Řídily se především dílem Pavla Kristiána z Koldína (1530 – 1589) *Práva městská Království českého*, jímž bylo městské trestní právo sjednoceno. Mezi hrdelní zločiny zařadil Koldín vraždu, zabití, úmyslné žhářství, čarodějnictví, krádež, loupež, bigamii, cizoložství, znásilnění a zabití novorozeněte matkou (Honcová, 1997³). Charakteristickým pro toto období bylo i využívání útrpného práva zejména u recidivistů, ale i u obviněných, k nimž byly zajištěny svědecké výpovědi, byly u nich nalezeny doličné předměty nebo k nim ukazovaly jiné stopy.

Méně závažné delikty, jako např. urážky na cti apod. soudil přímo městský rychtář a trestal je zejména pokutami nebo krátkodobým odnětím svobody v městské šatlavě. Užívány byly i další formy trestů, z nichž lze jmenovat například potupné přikování na pranýři, tělesné tresty (bičování nebo mrskání), ale i vypalování různých cejchů, které měly upozornit na delikventovu minulost i v jiných regionech.

Odtud už byl jen krok k věznění jako formě trestu, stále však bez ambice jeho výchovného působení. Státní věznice začaly vznikat především z hradů a vojenských pevností po Třicetileté válce. Filozofie trestu odnětí svobody se nelišila od obecného názoru společnosti: odsouzení byli přikováváni, byla jim holena půlka hlavy, vypalovány cejchy apod. Michailidis (2003, str. 67)⁴ v této souvislosti vnímá počátky systematické duchovenské služby ve věznicích v Anglii 16. století, kde kněží reagovali na výzvu biskupa **Huga Latimera** (1485 – 1555), který sám prožil zkušenost internace a začali pečovat o vězně, za což jim biskup poskytoval plat. Byli označováni jako **kuráti**. Ti, kteří měli zodpovědnost za konkrétní věznici (začali v ní sloužit na plný úvazek) pak přijali pojmenování **kaplani**. Po dalších 200 let vnášeli do

³ podle: HONCOVÁ, Jaroslava. *Mučení jako metoda výslechu*. 1997

⁴ podle: MICHAILIDIS, Simon. *Vězeňská duchovní služba*. 2003

věznic prvky klášterního života – odtud vznikly i některé vězeňské systémy, aplikované i v USA 18. a 19. století s důrazem na absolutní zachování ticha nebo zákaz jakékoli jiné činnosti než předepsané, sledující cíl nápravy odsouzeného. V roce 1774 již, jak píše Michailidis (2003)⁵, anglický trestní zákon stanoví povinnosti kaplanů – zaměstnanců věznic. 18. a 19. století pak v Anglii znamená **počátky spolupráce vězeňských kaplanů s dobrovolníky i z řad laiků**, občanskými spolky a nejrůznějšími charitativními organizacemi.

2.3 OD OSVÍCENSTVÍ K NOVODOBÉMU VĚZEŇSTVÍ

Po Třicetileté válce začaly vznikat **Státní věznice**, především z hradů a vojenských pevností. Filozofie trestu odnětí svobody se nelišila od obecného názoru společnosti: odsouzení byli stigmatizováni: zůstávali přikováváni, byla jim holena půlka hlavy, vypalovány cejchy apod. **Role duchovních** se tehdy přirozeně většinou omezila především na doprovázení a službu odsouzeným k smrti.

15. července 1765 vyhláší císařovna **Marie Terezie** v rámci osvícenských reforem v Rakousku i **reorganizaci městského soudnictví**, jíž je počet hrdelních soudů snížen na 29 a v roce 1776 bylo zrušeno i užívání tortury při výslechu.

Na tyto reorganizace navazuje i **přelomový trestní zákoník císaře Josefa II. z roku 1787**. „I když z feudálních trestů zachoval jak bití, tak i vypalování cejchů, vycházel ze zásady úměrnosti mezi společenskou nebezpečností trestného činu a přísností trestu, který nemá již charakter pomsty, nýbrž má sloužit k převýchově pachatele,“ píše o něm Francek (1998, str. 343)⁶. Přinesl zcela zásadní reformu vězeňského systému, ačkoli stále stanovuje pravidla připomínající do značné míry způsob věznění, jak jsme jej popisovali v novozákonní době v oddíle 1.1.2. Ve své prvotní podobě totiž zavedl **tři typy vězení**: v **nejtěžším** byl vězeň zakován kolem boků a železa měl i na nohou, nesměl hovořit ani s dozorcí, k jídlu dostával pouze chléb a vodu. V **těžkém** měl železa jen na nohou, směl hovořit s dozorcí, dostával teplou stravu bez masa a vodu. Ve **zmírněném** vězení odsouzený neměl železa, směl hovořit s jinými osobami v přítomnosti dozorce, stravoval se teplým jídlem a k pití dostával vodu.

Na to navázala **novela z roku 1791**, obsahující již **explicitně vyjádřenou myšlenku, že trest odnětí svobody má směřovat nejen k zastrašení a odplatě společnosti ale i k nápravě** a zaručující vězňům nárok na pravidelný příjem teplé stravy, lůžko a příkrývku.

Začínají vznikat **zemské věznice a trestnice** (pro výkon trestu nucených prací), do nichž běžně docházeli **římskokatoličtí kněží místně příslušných farností** zejména s nabídkou svátostí včetně mší a zpovědí. Vyučovali též náboženství a odsouzené k smrti připravovali tři dny před exekucí.

Začátek 19. století znamenal v mocnářství zejména navázání na tereziánsko-josefínské reformy, jejich uvádění do praxe a prohlubování. **Vězeň už není pouze vydělenec společnosti, ale stává se objektem záměrného edukačního působení s cílem napomoci změnám v delikventních vzorcích chování**. Poprvé je tedy

⁵ MICHAİLIDIS, S. 2003. Op. cit.

⁶ FRANCEK, Jindřich: *Katovské řemeslo v Českých zemích*. 1998

implicitně formulovaným účelem výkonu trestu, na němž se – jak si ukážeme – mají podílet i duchovní, **převýchova či resocializace⁷ vězně.**

V květnu **1852** vstupuje v platnost zcela nový **Zákon o zločinech, přečinech a přestupcích**, který bude s drobnými úpravami platit dalších téměř sto let až do roku 1950(!). Nově zavádí pouze **dva stupně žalářování**, oba již bez užití želez! V **tuhém vězení** musel vězeň pracovat podle nařízení správy věznice a musel se živit vězeňskou stravou. Ve **vězení** se mohl odsouzený stravovat i na vlastní náklady jídlom připraveným mimo věznici a mohl si vybrat práci. Bití i přikování však zůstávalo přítomno ve formě kázeňských trestů a zrušeno bylo až v roce 1867. Pět let poté však bylo ještě nakrátko znovu zavedeno, zejména u recidivistů.

Pro ilustraci poměrů této doby uijeme **Českou zemskou trestnici, tzv. Svatováclavskou**, situovanou do pražské ulice Na Zderaze. Ubytováno zde bylo běžně 1300, někdy až 1600 trestanců. Vznikla na přelomu 18. a 19. století z bývalého kláštera s příznačnou architektonickou nevhodností. Odsouzení byli uzavřeni v bývalých mnišských celách bez příslušenství, ovšem na rozdíl od řeholníků v nich byli nuceni trávit téměř veškerý čas. To všechno se vedle nedbalosti některých zaměstnanců a občasných defraudací provozních peněz podílelo na nízké kvalitě stravy, častých epidemiích nejrůznějších chorob včetně tyfu a úmrtnosti až 16,3 % vězňů v období 1829 – 1838, resp. 7,7 % v letech 1860 – 73, jak zmiňuje Uhlík (1993, str. 17)⁸, konstatující: „*Zdá se, že více péče než o tělesné potřeby trestanců České zemské trestnice, kteří si občas stěžovali na kvalitu stravy a na zacházení, bylo věnováno jejich duši.*“ Svatováclavská trestnice byla definitivně zrušena až roku 1895. To zde však již zůstaly jen poslední zbytky trestníků. Její místo totiž od 11. září 1879, kdy byly Na Zderaze konány poslední bohoslužby, zaujímala trestnice na Pankráci.

2.3.1 VYUČOVÁNÍ

Začali s ním nejprve vězeňští duchovní. Již v polovině 19. století však trestnice zaměstnávala učitele, poskytující tzv. **základní vyučování** nejprve v jedné, později ve více oddělených třídách a hodinách. Od roku 1855 na ně navázalo literární vzdělávání a zpěv, ještě později i zájmové opakovací kurzy kreslení a jazykové. Systematická výuka byla prověřována půlročními zkouškami, rozhodujícími buď o pokračování, nebo osvobození od dalšího vyučování. Od roku 1840 byla k dispozici i vězeňská knihovna.

2.3.2 SLUŽBA DUCHOVNÍCH

Již roku 1809 byl v průsečíku dvou chodeb trestnice zřízen oltář a vězni se začali zúčastňovat **pravidelných mší** celebrowaných Františkány. Rozhodnutím samotného císaře Františka II. byli roku 1826 pro Českou zemskou trestnici ustanoveni **dva profesionální duchovní** a rok nato byl vysvěcen vězeňský kostel Svatého Václava, kde P. Čížek pravidelně kázal česky i německy. Za službu v trestnici odpovídal **administrátor kostela Svatého Václava, později i se dvěma**

⁷ Tento obecně známý pojem se v současné penologii již nepoužívá; důvodem je zejména teze týkající se problematičnosti resocializace někoho, kdo dosud nebyl socializován – což je prakticky důvodem kriminálního způsobu života. Snahou edukace tedy bude spíše odstranit chyby socializačního procesu. U nedbalostních trestných činů pak k resocializaci není praktický důvod.

⁸ UHLÍK, Jan: *Svatováclavská trestnice*. 1993

přidělenými kooperátory. Od r. 1847 zde působil kněz P. František Josef Řezáč, o němž se vzhledem k jeho významu zmíníme v samostatné kapitole.

Duchovní se však pilně věnovali i pedagogické činnosti. Založili samostatné vyučování a po zapojení světských učitelů vytrvale vyučovali nejen literatuře, ale i zpěvu a náboženství.

4. září 1854 poprvé trestní soudce požádal duchovní úřad Svatováclavské trestnice o **vyjádření k duševnímu stavu zákeřného vraha**, od té doby se tato součást povinností vězeňského duchovního začala rozvíjet.

V letech 1856 – 1867 předalo ministerstvo spravedlnosti, na základě výborných výsledků z brněnského vězení na Špilberku a trestnic na Hradčanech i ve Vídni, **duchovní správu Kongregaci Redemptoristů**. Ti navázali na službu svých předchůdců. Zavedli mj. i tzv. kontumační vyučování nově přijatých odsouzených, kteří byli zpočátku umístěni samostatně a nestýkali se s nikým jiným než s faráři. Teprve po rozhodnutí kam budou umístěni absolvovali generální zpověď a byli přestěhováni mezi další trestance. Po Řezáčově působení šlo o další **posun zejména v přístupu k vězňům. V jistém slova smyslu bychom jej mohli popsat slovy „od vyučování k pastoraci“**. Uhlík (1993, str. 19)⁹ v jejich činnosti podtrhuje **laskavý přístup a trpělivost**, čímž si získali důvěru mnohých vězňů, jež učili pokoře i pokání a pomáhali jim také v přijetí odpovědnosti za vlastní jednání i v akceptování uděleného trestu. Snažili se i o **zlepšení vězeňského prostředí a měli kladný vliv na chování dozorců vůči odsouzeným**. Zaměstnance přesvědčovali, že *„trestanci jsou též lidé a že surovostí se nenapraví, naopak, že se stanou divočejšími a zarytějšími“*. Podle vzpomínek vězňů *“proměnili tento dům hrůzy v ráj, abychom nezapomněli, kdo vlastně jsme“*, jak rovněž píše Uhlík.

2.4 P. FRANTIŠEK JOSEF ŘEZÁČ

Chceme-li se alespoň trochu seriózně zabývat historií českého vězeňství v souvislosti s duchovní službou, nemůžeme opomenout **jméno jednoho z prvních novodobých reformátorů penitenciárního systému**, jehož dílo se stalo jedním z pilířů humanizace českého vězeňství. Svědčí o tom mj. i plaketa udělovaná generální ředitelkou Vězeňské služby České republiky za přínos českému vězeňství, nesoucí právě Řezáčovo jméno.

2.4.1 ŽIVOTOPISNÉ ÚDAJE

František Řezáč se narodil 6. ledna 1819 v Poleradech. Vychodil piaristickou hlavní školu v Brandýse nad Labem, akademické gymnázium na Starém Městě pražském a absolvoval dvouletá filozofická studia jako tehdy nutnou průpravu k přijetí na vysokou školu. V roce 1843 dokončil pražskou teologickou fakultu a byl vysvěcen na kněze. V roce 1848 pak získal doktorát filozofie. Aktivně se stýkal s představiteli českého národního obrození: Prefektem a učitelem na gymnáziu mu byl Josef Jungmann, přátelil se s Františkem Riegrem a Karlem Havlíčkem (jehož oddával a později i pohřbíval) nebo Františkem Ladislavem Čelakovským. Odtud pramení jeho láska k českému národu a jazyku. Obdivoval názory prof. Bernarda Bolzana a pod jejich vlivem si uvědomoval nejen nutnost vzdělání a výchovy, ale i praktického

⁹ UHLÍK, Jan. 1993. Op. cit.

projevu soucitu se sociálně potřebnými skupinami obyvatelstva, např. slepci a vězni, jimž později zasvětil část života.

Od roku 1943 působil postupně jako kaplan na středočeských farách v Peruci a Hostouni, aby v roce 1847 přibyl do Prahy nejprve jako **duchovní administrátor v ústavu nevidomých u Sv. Rafaela na Klárově a od prosince téhož roku se stal i kooperátorem na faře sv. Václava při zemské trestnici Na Zderaze**. V revolučním roce 1848 byl P. Řezáč v souvislosti s kontakty na představitele národního obrození zatčen a nakrátko uvězněn. Aniž by mu bylo sděleno konkrétní obvinění, byl po pěti dnech propuštěn.

V roce **1851** pověřila odborná vězeňská komise Řezáče vypracováním **výukového plánu pro vězně, který měl být nejen prostředkem jejich mravního polepšení, ale i efektivnějšího využití jejich pracovní síly**. Tak vzniklo Řezáčovo stěžejní penologické dílo „**Vězenství v posavadních způsobech svých s návrhem o zdárnějším trestání a polepšování zločinců**“, vydané jeho vlastním nákladem o rok později. V říjnu 1853 byl ustanoven duchovním správcem farnosti sv. Václava a převzal plnou odpovědnost i za péči o trestnici. V témže roce podnikl studijní cestu po rakouských žalářích a o rok později vydal, tentokrát v němčině, další penologické dílo, které mělo sloužit nejen v Rakousko-Uhersku, ale i v Itálii a Polsku. V tomto spise se projevil nejen jeho zvýšený zájem o speciální pedagogiku, ale i volání po humanizaci tehdejšího penitenciárního systému.

Jeho působení ve Svatováclavské trestnici skončilo v roce 1856, kdy z nařízení ministerstva vnitra převzal duchovní správu trestnice řád Redemptoristů, kteří ji vykonávali dalších 13 let, než ji znovu předali světským kněžím.

P. Řezáč odmítl nabídku dvou mimopražských farností a stal se spirituálem kněžské káznice u sv. Jiří. Věnoval se také teorii systematického vyučování české mládeže v mateřském jazyce a založil časopis Škola a život. Pomáhal zřizovat a doplňovat české knihovny. Vydával rovněž Sborník učitelský, který byl distribuován také na Slovensko a české učebnice i naučnou či zábavnou literaturu pro děti a mládež. Podílel se též na psaní Riegerova Naučného slovníku.

V roce 1861 byl za okresy Mladá Boleslav a Nymburk zvolen poslancem zemského sněmu a stal se též členem pražské Městské rady. Své působení věnoval především úsilí o zřízení celistvého školského systému, včetně reálků a gymnázií. V roce 1866 ustoupil z veřejného života a přesídlil na faru v Litni, kde také po delší nemoci 25. prosince 1879 zemřel. Jeho návrat do církevní služby však provázely problémy a spory s farníky i jeho nástupcem P. Václavem Benešem Třebízským, takže P. Řezáč umírá v nepochopení a osamění.

2.4.2 ŘEZÁČOVO „VĚZENSTVÍ...“ A JEHO VÝZNAM PRO SOUČASNOU PENOLOGII

Ačkoli vzniklo před více než 150 lety, je dodnes připomínáno jako první odborné dílo, zabývající se humanizací českého vězeňství. Byť z pera římskokatolického kněze, **neomezuje se pouze na způsob realizace duchovní služby, ale nastiňuje možnost reformy práce s odsouzenými** nejen v pražské Svatováclavské trestnici, ale ve všech zařízeních rakousko-uherského mocnářství.

Řezáčova práce nepostrádá solidní teoretický základ, pro nějž čerpal jak z dostupné literatury, tak ze zkušeností získaných na cestách po věznicích. Po úvodu ohlížejícím se za historii věznění a přístupu k odsouzeným se zabývá soudobými světovými penitenciárními trendy cílenými snahou o nápravu pachatelů. Za nevhodný

zejména co do budování sociálních vztahů vidí systém **mlčení**, v němž byli odsouzení vedeni v absolutním tichu a v kontumačním ubytování ke zpytování svědomí a měli tím také být ochráněni od případné další mravní nákazy ze strany spoluvězňů. Staví se však na stranu tzv. **Genfské třídní soustavy**. Vězni byli v jejím rámci rozděleni do čtyř tříd podle míry narušení (I. těžcí zločinci, II. prvověznění za závažnější trestné činy, III. motivační třída pro postoupivší z předchozích dvou a IV. pro mladší a polepšené) – rozdíl mezi nimi je dán v délce kontumačního ubytování při příchodu, možnost styku se spoluvězni, způsobu nakládání s odměnou za práci a v četnosti návštěv. Systém se však osvědčoval pouze v malých zařízeních do 300 vězňů. Řezáč horuje pro **Filadelfický systém**, v němž byli odsouzení sice ubytováni samostatně, mohli se však setkávat v práci nebo při vyučování.¹⁰ Zcela odmítá **deportaci** realizovanou v Británii a na francouzských galejích, podporuje naopak systém farem, jako např. v **rolnické osadě** situované v loirském údolí **Mettray** poblíž města **Tours**. Na 300 mladých trestanců zde bylo ubytováno v domcích bez plotů v „rodinách“ po 40 lidech. Absolvovali školní vyučování i práce v dílnách a na polích, byly jim vštěpovány obecné morální zásady a navštěvovali vyučování náboženství.

Pro zřizování trestnic a káznic vidí dva zásadní komplementárně spojené principy: aby vězně *nekazily a aby je polepšovaly*. Věznice pak má podle Řezáče **tři základní stránky: občansko-zákonní** (zahrnující architekturu i způsob ubytování tak, aby byly zachovány jak bezpečnost tak zdravotní i hygienická nezávadnost), **nábožensko-mravní**, zabezpečenou školou, chrámem a knihovnou. **Vychovatelská stránka** pak obsahuje dobré „třídění“ – tedy diferencované ubytování, přiměřené zaměstnávání, dobrý domácí řád, správnou dohlídku a řádnou kázeň. To všechno jsou postuláty současné humanizace českého vězeňství nastolené po překonání utopistických nadějí z počátku 90. let 20. století¹¹.

I dnes musí Vězeňská služba České republiky zabezpečit v první řadě bezpečnost. Začíná se však vážně hovořit o tzv. **dynamické bezpečnosti**, tedy aktivní participaci ozbrojené složky s edukační, za akcentování myšlenky, že klima ve věznici má přímý vliv na její bezpečnost jak co do útěků nebo vzpour či agrese vězňů vůči personálu i sobě navzájem, tak co do vzniku mimořádných událostí včetně sebevražd a autoagrese. Tyto zásady jsou patrné i v Evropských vězeňských pravidlech, tedy doporučení Rady Evropy vězeňským správám.

Po rozsáhlých hromadných nepokojích a vzpourách v britských věznicích r. 1990 byl soudce H. K. Woolf pověřen vyšetřením jejich příčin. Ve své zprávě konstatuje (Wolf, 1996, str. 27)¹², že *„Ke vzpourám dochází, protože není věnována*

¹⁰ Také současné evropské vězeňství preferuje ubytování odsouzených po malých skupinách s důrazem na možnost zachování soukromí na cele, což podporuje edukační snahy a omezuje negativní vliv prizonizace a formy tzv. druhého vězeňského života. Zcela bez výchovného významu byly pracovní tábory a věznice ze 60. a 70. let 20. století, budované jako hromadné ubytovny odsouzených pracujících ve velkých průmyslových podnicích. Tímto způsobem ubytování v až dvacetimístných ložnicích trpí VS ČR dosud, ačkoli se snaží postupnou rekonstrukcí stávajících věznic dosáhnout přijatelnějšího způsobu.

¹¹ § 2, odst. 1, 2 zákona č. 169 / 1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody stanoví hlavní zásady výkonu trestu, velmi podobné řezáčovým premisám: *„Trest může být vykonáván jen takovým způsobem, který respektuje důstojnost osobnosti odsouzeného a omezuje škodlivé účinky zbavení svobody; tím však nesmí být ohrožena potřeba ochrany společnosti. S odsouzenými ve výkonu trestu se musí jednat tak, aby bylo zachováno jejich zdraví, a pokud to doba výkonu trestu umožní, podporovaly se takové postoje a dovednosti, které odsouzeným pomohou k návratu do společnosti a umožní vést po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem.“*

¹² WOOLF, Harry Kenneth. *Woolfova zpráva...1996*

dostatečná pozornost bezpečnosti, kontrole a spravedlnosti ve věznicích a zároveň není dodržována určitá rovnováha mezi těmito oblastmi.“ V podstatě tedy lze říci, že za událostmi ve Velké Británii stál systém ocitnuvší se zcela mimo Řezáčem nastíněné penologické koncepce. Sám Wolf patrně neví, že když popisuje systém řízení věznic a spolupráce jak s orgány státní správy, tak s veřejností, myslí podobně jako český kněz o 135 let dříve. Také Řezáč se totiž **zabývá systémem řízení věznice** tak, aby v rukou ředitele nebyla centralizována absolutní moc a odpovědnost za kázeňské řízení, aby byl **kontrolován nejvyšším úřadem zemského zastupitelství a komisaři či inspektory** a mluví i o **systému veřejné kontroly**. K tomu u nás přistoupila až novela Zákona o výkonu trestu odnětí svobody z roku 2000, stanovující dohled pověřených krajských státních zástupců nad výkonem trestu v jednotlivých věznicích¹³ a povinnost zřízení poradního sboru¹⁴, který musí ředitel věznice jmenovat z odborníků zaměstnaných mimo VS ČR.

2.4.3 ŘEZÁČOVY POŽADAVKY NA VĚZEŇSKÉ DUCHOVNÍ

Poslední část Vězenství je věnována požadavkům na zaměstnance věznic. Po strážcích čili dohlédácích, lékařích, učitelích a řediteli se Řezáč nejvíce věnuje **duchovním. Vzdělání** vězeňského kaplana musí být obecné se **zakotvením v oblasti filozofie a pedagogiky. Teologie** u něho nesmí být pouze formální, má sloužit k *polepšování a k lékařství duchovnímu*. Musí být rovněž seznámen s vývojem a pokrokem ve vězeňství i v trestní politice a legislativě. Řezáč zmiňuje i *umění leboslovné*, což na současnost můžeme vcelku bez zaváhání aplikovat jako poznatky forenzní psychologie. Za **povahové vlastnosti** nutné pro práci mezi vězni staví sice příznivost, sdílnost a útrpnost, ovšem ruku v ruce s přísností a pevností, bez převahy jedné nebo druhé strany. Nezbytné jsou pevné mravní a náboženské zásady, ale i důvěra v Prozřetelnost a lidstvo samo. K jeho vlastnostem musí patřit i opatrnost, která jej bude chránit před nedůvěrou i lehkověrností a musí oplývat dobrým tělesným zdravím.

Základ působení duchovního se podle Řezáče neliší od práce v jakékoli jiné duchovní obci a spočívá ve veřejném i individuálním **vyučování**, veřejných i soukromých **náboženských cvičeních** zahrnujících zpěv i modlitbu a také v **církevní kázni** spojené v katolickém ritu se **zpovědí a přístupem k eucharistii**.

Autor kvituje reformy 19. století, podle nichž kaplan obstarává i **literární vyučování**, pečuje o **knihovnu** nebo spravuje seznamy o duševním stavu vězňů¹⁵. Popisuje **působení duchovních v evropských žalářích** a kvituje systém v Genfu a St. Gallenu, kde **spolupracují jeden katolický a jeden evangelický kaplan** podílející kolektivně se na náboženských úkonech i na činnosti odborných komisí věznice. Za zmínku mu stojí i kolega z Laussane, zastávající funkci ředitele věznice.

2.5 OBDOBÍ 1918 – 1989

Vzhledem k tomu, že ani léta tzv. První republiky, ani perioda Protektorátu Čechy a Morava a už vůbec období totalitní komunistické vlády nepřinesly do způsobu křesťanské služby vězněným nic nového, nebudeme se jimi podrobněji zabývat a shrneme je v jedné kapitole.

¹³ § 78, odst. 1 - 4 zákona č. 169 / 1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody v platném znění

¹⁴ § 4 zákona č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody v platném znění

¹⁵ soudobou paralelu bychom mohli spatřovat ve vyhodnocení tzv. Programů zacházení

2.5.1 Tzv. PRVNÍ REPUBLIKA

Po vzniku české státnosti r. 1918 se projevila skutečnost, že vězeňství zůstalo na okraji reformních snah mj. i faktem, že, jak jsme již zmínili, až do roku 1950 zůstal v platnosti zákon z r. 1852, ačkoli byly konány snahy o zavedení pokrokových přístupů v práci s pachateli, o něž se pokoušel zejména JUDr. Emil Lány. Vznikalo sice několik nových krajských a okresních věznic, většina jich však pocházela z období před r. 1918. Výkon vazby ani trestu nebyl upraven zvláštním zákonem, pouze vyhláškami ministerstev.

Přesto se československý vězeňský systém zejména ve 30. letech začal rozvíjet, o čemž se ve své práci rozepisuje Uhlík (2006). Dařil se výběr i výchova vězeňského personálu, zaměstnávání vězňů a také rozvíjení specializovaných věznic, od ústavů pro zacházení s nenapravitelnými delikventy, přes donucovací pracovny až po nejmírnější polepšovny.

Působení duchovních bylo vedle práce kaplanů postupně přenášeno na místní farní úřady, do věznic začali docházet zástupci kléru z dalších států uznávaných církví (včetně židovské obce), zajišťovali však pouze bohoslužby, katechezi pro zájemce a vysluhování svátostí, k nimž však měli přístup všichni vězni. Největší díl práce vykonávaly řeholní řády: Sv. Františka a Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského.

Zásadní význam pro sociální a duchovenskou práci v předválečném vězeňství měl, jak o tom píše Bajcura¹⁶, Řád sester sv. Karla Boromejského, jimž v roce 1854 svěřila vídeňská vláda dohled nad pražskou hradčanskou trestnicí, obývanou 350 trestankyněmi. Brzy však řád zakoupil pozemek v pražských Řepích a na něm vybudoval prostornou budovu, v níž původně zřídil sirotčinec. Mezi jeho chovanci však vypukla epidemie choroby trachomu, po níž zůstal v ubytovnách jen malý počet dětí, takže kongregace nabídla jejich využití pro potřeby zřízení ženského oddělení Svatováclavské trestnice. První ženy se sem nastěhovaly v roce 1865, plného provozu se ženská trestnice dočkala od roku 1866. Řeholnice byly pověřeny správou celé věznice, včetně péče o převýchovu vězňů žen. Zřídily pracoviště zabezpečující nejen chod budovy, ale i zázemí pro nemocnici Pod Petřínem (prádelnu a mandlovnu), trestankyně pracovaly na hospodářství, šily pytle, opravovaly boty, vyšivaly i šily na zakázku. Ve 20. letech 20. století bylo zřízeno i oddělení pro mladistvé trestanky od 14 let věku. Až do roku 1848 stál v čele věznice ředitel se 4 – 8 dozorcí a představená řádu, která měla k dispozici 30 – 40 řeholnic, kvalifikovaných pro práci s vězeňkyněmi nejen pedagogicky, ale i z hlediska právního¹⁷.

Ústav si získal všeobecnou vážnost a obdržel řadu ocenění. Sestry prokázaly, že je možné spojit prakticko-teologický, sociální i penitenciární přístup.

¹⁶ BAJCURA, Lubomír. *Tři výročí spolupráce s boromejkami*. 2004

¹⁷ Trestnice byla zrušena brzy po komunistickém puči, 30. listopadu 1948. Budova byla řádu vrácena roku 1993. Původně v ní bylo zřízeno geriatrické nemocniční oddělení, od 17. září 1996 však i pobočka Vazební věznice Praha – Ruzyně pro odsouzené ženy ve věznici s dohledem a dozorem, pro něž je připraven rekvalifikační ošetřovatelský kurz a zaměstnání v geriatrickém oddělení.

2.5.2 PROTEKTORÁT ČECHY A MORAVA

Správu nad věznicemi vykonávalo do r. 1942 ministerstvo spravedlnosti, poté vrchní soudy. Existovaly však i správní věznice někdejších okresních policejních ředitelství, které převzalo a ovládlo Gestapo s nacistickou kriminální policií.

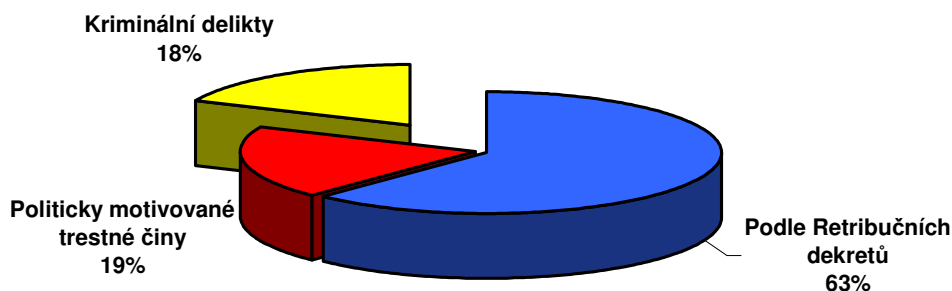
Jedinou možností duchovenské aktivity zůstalo organizování bohoslužeb, pochopitelně vyjma židovských.

2.5.3 LÉTA 1945 – 1989

Po skončené válce převzalo pravomoc nad věznicemi znovu ministerstvo spravedlnosti, později ministerstvo vnitra. České vězeňství se snažilo navázat na období před rokem 1939, bylo však vytiženo pachateli trestných činů podle tzv. Retribučních dekretů, tedy zejména kolaboranty a válečnými zločinci. Internační tábory spravovalo ministerstvo vnitra, některé věznice byly rušeny.

Bez zajímavosti není v této souvislosti uvést počet **realizovaných trestů smrti**. Ve spojitosti s Retribučními dekrety šlo o 739 poprav mezi lety 1945 – 1949 s poslední v roce 1958. Za politické trestné činy, jako vyzvědačství a velezrada, a to i v souběhu s trestným činem vraždy bylo popraveno od r. 1948 do r. 1960 230 osob. Za vraždu a další vážné kriminální delikty od roku 1945 do r. 1990 (kdy byl trest smrti zrušen) 217 odsouzcenců. **Pro přehlednost to vyjádřeme grafem:**

GRAF 1: Přehled vykonaných trestů smrti 1945 – 1990

Zcela nová perioda však začala **po únoru 1948** s nástupem materialistické marxisticko-leninské filozofie jako oficiální státní ideologie, v níž nebylo pro náboženství místo. Pětiletí do Stalinovy smrti v roce 1953 znamenalo mimořádně kruté zacházení s vězňenými podle „sovětského vzoru“, k mírnému zlepšení došlo na jeho konci.

Hned po únoru **1948** začala **totální regrese** křesťanské služby žalářovaným. **Byla rušena místa vězeňských kaplanů** a jakákoli **náboženská činnost začala**

být považována za nezákonnou. 2. 7. 1951 byla vnitřním řádem definitivně odepřena vězněným účast na bohoslužbách, čímž de facto na 40 let končí jakákoli institucionální duchovenská služba v českých věznicích. Jakékoli další náboženské aktivity probíhaly ilegálně mezi vězni, v jejichž středu bylo zejména v 50. a 60. letech dosti internovaných duchovních.

Od **roku 1950** začaly vznikat nové **Tábory nucených prací**, zejména v oblastech uhelných či uranových dolů nebo těžkého průmyslu. Typický byl příkrý **rozpor mezi legislativou a skutečností** přetrvávající zhruba do r. 1956, kdy začaly snahy o právní úpravy, které vyvrcholily zejména vydáním nového zákona o výkonu trestu v r. 1965 – výkon vazby byl stále upraven pouze ministerskou vyhláškou, tedy institutem výrazně nižší právní síly. V dnešní době je nepředstavitelné, že by občanské osobní svobody byly omezeny podzákonnou normou, kterou může měnit sám o sobě ministr spravedlnosti a nikoli výhradně zákonodárny sbor.

Teprve ve druhé polovině 60. let začínají znovu prorážet snahy o práci s pachateli se zaměřením na jejich výchovu a resocializaci. V roce 1967 vznikl pod vedením doc. PhDr. Jiřího Čepeláka, CSc. **Výzkumný ústav penologický** a později i **Katedra penologie na Vysoké škole Sboru národní bezpečnosti v Praze**. V roce 1980 zde dokonce vychází kniha sovětských autorů Glotočkina a Pirožkova, zabývající se navzdory tendenčnímu názvu *Nápravně-pracovní psychologie*, kopírujícím ruský originál, poměrně moderním způsobem psychologickými aspekty detence a zacházení s vězni. Ani zde se přirozeně nepočítá s přispěním duchovních.

Období liberalizace však netrvalo dlouho. **Na konci 60. let a v první polovině let 70. vznikaly nové věznice v blízkosti významných průmyslových kolosů,** jimž odsouzení poskytovali levnou pracovní sílu. Vše bylo podřízeno pracovnímu zařazení, chyběly jakékoli prostory pro volnočasové aktivity, což přetrvalo až do roku 1989.

2.6 DUCHOVNÍ SLUŽBA V ČESKÝCH VĚZNICÍCH PO R. 1989

2.6.1 PRVNÍ KRUČKY

Tato etapa historie dosud nebyla systematicky zpracována. V koncipování následujících kapitol jsme se tedy mohli opírat pouze o výpovědi pamětníků (zejména současného hlavního kaplana Vězeňské duchovní služby VS ČR Mgr. Bohdana Pivoňky a předsedkyně VDP Renaty Balcarové), oficiální dokumenty VDP (stanovy, zápisy ze schůzí VV VDP a z členských schůzí) či sporadické články v odborném penologickém tisku nebo na internetových stránkách VS ČR a VDP¹⁸.

Po 17. listopadu 1989 se situace ve společnosti dramaticky změnila. Jako po každé změně politického uspořádání nebylo jasné, jak nová vládnoucí garnitura naloží se služebníky bývalého režimu. Vězeňství mělo své zkušenosti z období po II. světové válce a po únoru 1948, kdy byli jeho zaměstnanci spjatí s poraženou garniturou propouštěni i kriminalizováni. Vedení tehdejšího Sboru nápravné výchovy bylo motivováno také snahou plnit úkoly týkající se **dodržování norem komunistickým režimem záměrně opomíjených.** Šlo zejména o Standardní minimální pravidla OSN pro zacházení s odsouzenými a Doporučení Rady Evropy č. 87/3, tzv. Evropská vězeňská pravidla, adresované ministrům členských států. Oba

¹⁸ <http://www.vscr.cz> a <http://www.vdp-cz.info>

předpisy upravují vedle jiného i přístup vězňů k náboženským úkonům a kladou důraz na zachování náboženské svobody.

K napjaté atmosféře státního převratu v Ústavech nápravné výchovy přispěly i **vzpoury a nepokoje z přelomu let 1989 a 90**. Na stavu českého vězeňství se promítla i **rozsáhlá amnestie** prezidenta republiky Václava Havla, po níž zůstalo v českých věznicích z původních 24,5 tisíce jen cca 6 tisíc vězňů (Meclová, 2004, str. 30)¹⁹. ÚNV zůstaly poloprázdné, vězni, kteří v nich zbyli i po ní, se cítili nespravedlivě opomenuti a tak pnutí přetrvávalo. Federální ministerstvo vnitra spravující v té době SNV využilo žádostí o vstup do některých útvarů ze strany Římskokatolické církve, Ekumenické rady církví i jednotlivých denominací a obrátilo se na ně s nabídkou spolupráce. Již v březnu 1990 se v modlitebně Evangelické církve metodistické v pražské Ječné ulici sešli duchovní se zástupci ministerstva. Církve delegovaly první vyslance, kteří bez jakékoli průpravy a kontroly začali spontánně docházet do jednotlivých útvarů SNV. Tato situace se brzy ukázala neúnosnou, proto v roce 1991 zorganizovalo Federální ministerstvo vnitra pro křesťanské aktivisty první (a na dlouhou dobu i poslední) **systematické čtrnáctidenní školení**. Vedle jeho absolventů však ve věznicích nadále sloužili i další dosud nepoučení křesťané.

Začala se utvářet **první pracovní skupina duchovních dobrovolně působících v českých věznicích**. Předseda Ekumenické rady církví a synodní senior Českobratrské církve evangelické Mgr. Pavel Smetana pověřil jejich **koordinací žižkovského faráře Českobratrské církve evangelické Mgr. Bohdana Pivoňku**, který byl brzy povolán jako vězeňský odborník do komise České národní rady. Od roku 1993 pak byl zaměstnán na 0,3 úvazku jako koordinátor duchovní služby na generálním ředitelství Vězeňské služby ČR.

Tříletá startovní epocha se nesla ve znamení touhy sloužit evangeliem vězňům, jejichž úděl si mnozí vyzkoušeli na vlastní kůži, jak vzpomíná např. Ing. Ondřej Lupták, CSc.²⁰ V Čechách a na Moravě patřil k průkopníkům křesťanské služby ve věznicích dříve internovaným komunistickým režimem **jezuitský kněz P. František Lízna, S. I.**, na prvních seznamech vězeňských duchovních však byla i jména **disidentů a signatářů Charty 77**.

Ačkoli byla do jisté míry příznivá doba a výjimečné nebyly bohoslužby pro 300 i více vězňů, přece s sebou **přinesla i jistá negativa**. Prvním z nich byla značná **živelnost, nekoordinovanost** a vzhledem k vězeňskému systému a specifické klientele i naprosto laický přístup služebníků. Druhým pak, u jedněch více u jiných méně, **jednostranná orientace na vězně** s přezíravým přístupem k zaměstnancům SNV, symbolizujících pro některé křesťanské aktivisty poražený režim. O to cennější je Luptákov přístup, zařazující mezi principy pro službu ve vězení podmínku „*Dodržiavať stryktne smernice a zákony, ktoré sa týkajú výkonu trestu*“ a mezi „*Desať prikázaní Väzeňskej služby*“ pokyn: „*K dozorcóm buď trpezlivý a maj radostného ducha, pretože majú veľmi ťažké povolanie.*“ (Lupták, 1997, str. 36 a 37)²¹

2.6.2 VZNIK OBČANSKÉHO SDRUŽENÍ VĚZEŇSKÁ DUCHOVENSKÁ PÉČE

Společenství duchovních českých věznic krystalizovalo déle než tři roky v zásadě po dvou kolejích: individuální katolické a protestantské sdružené víceméně

¹⁹ MECLOVÁ, Kamila. *Rozvoj vězeňství v ČR*. 2004

²⁰ LUPTÁK, Ondřej. *Praktická teológia misie medzi väzňami...* 1997

²¹ Tamtéž

v komisi Ekumenické rady církví, která nakrátko dokonce na částečný úvazek zaměstnávala koordinátora Mgr. Pivoňku.

V roce 1994 přišel po několikaměsíční diskusi zásadní krok: **založení občanského sdružení Vězeňská duchovenská péče** namísto dosavadní komise ERC, které navázalo na křesťanskou práci konanou ve věznicích od roku 1990. Zásadní význam měl tento krok v otevření VDP i pro kolegy z katolické strany, což položilo základy k později značně akcentovanému ekumenickému duchu vzájemné spolupráce a vzniku kaplanského sboru se členy z katolické i nekatolické strany církevního spektra, což v Evropě dosud nemá obdoby²².

7. ledna 1994 však ještě před založením VDP došlo k jiné rozhodující události: Vězeňská služba ČR zastoupená tehdy generálním ředitelem plk. JUDr. Zdeňkem Karabcem podepsala oficiální dokument, tzv. **Dohodu o působení duchovních ve věznicích a vazebních věznicích**. Jejimi signatáři byli vedle generálního ředitele VS ČR arcibiskup ThDr. Miloslav Vlk, předseda Ekumenické rady církví Mgr. Pavel Smetana a předseda VDP (stále ještě komise ERC) Mgr. Bohdan Pivoňka. Pro Vězeňskou službu ČR se stala Dohoda závaznou vyhlášením v Nařízení generálního ředitele č. 3/1994. Celý akt vnesl do služby v jednotlivých věznicích poměrně **jasný řád**. Vstupovat do nich již mohly **pouze osoby pověřené svou církví ke službě ve věznicích**. Nyní se VDP stala jakýmsi poradním orgánem a dostala možnost vyjadřovat se k působení jednotlivých kazatelů a farářů. Ředitelé věznic získali poprvé legislativně zakotvenou možnost zakázat v případě vzniklých problémů konkrétnímu člověku působení ve věznicích, v praxi k tomu však docházelo spíše ojediněle. Vězeňská služba našla partnera schopného reagovat na její požadavky a potřeby daleko pružněji než ČBK i ERC. Dohoda byla novelizována v roce 1999, zejména vzhledem k postavení VDP i vzniku profesionální kaplanské služby.

Vězeňská duchovenská péče si postupně začala budovat u zaměstnanců VS ČR dobré jméno mj. i tím, že se snažila vnímat i jejich problémy a dokázala reflektovat chyby svých členů. K pozitivnímu vnímání přispěla i systémem přijímání svých členů.

Od roku 1999 vede VDP již třetí volební období Renata Balcarová, razící cílevědomě princip nutného vzdělávání dobrovolníků působících v české penitenciární duchovní službě, což v poslední době přerostlo do povinných „nástupních kurzů“, které VDP organizuje v úzké kooperaci s předními odborníky z VS ČR. Poměrně novou, o to však zásadnější, myšlenkou, prosazovanou Renatou Balcarovou ve spolupráci s odborem výkonu vazby a trestu GR VS ČR je prosazování mediace v podmínkách výkonu trestu odnětí svobody.

²² „VDP je dobrovolným sdružením křesťanů - duchovních i laiků, kteří byli vedením svých církví pověřeni duchovenskou službou ve věznicích a vazebních věznicích Vězeňské služby České republiky (dále jen „VS ČR“) a v obdobných zařízeních, pečujících o adaptaci vězňů a propuštěných, nebo se jiným vhodným způsobem podílejí na činnosti vězeňské duchovenské péče v souladu s cílem a zásadami VDP, a byli schváleni výkonným výborem VDP (dále také „VV VDP“). VDP působí na základě spolupráce a vzájemné tolerance církví a náboženských společností (dále jen „církví“) v ekumenickém duchu a udržuje těsné vztahy s Ekumenickou radou církví v ČR (ERC) a Českou biskupskou konferencí (ČBK).“ Stanovy VDP, část B/III., odst. 1 a 2

2.6.3 VZNIK A VÝVOJ PROFESIONÁLNÍ KAPLANSKÉ SLUŽBY V RÁMCI VS ČR

Poté, co se podařilo duchovní službu v českých věznicích po pětadvaceti letech přerušit znovu zakotvit, došlo k úvahám o její profesionalizaci. Ukázalo se totiž jak specifické a náročné je působení mezi vězni a rovněž potřeba speciálního vybavení vědomostmi a zručnostmi.

Základ položilo již zmíněné NGŘ č. 3/1994, které umožňovalo uzavřít s duchovními pracovními vztah buď **formou dohody o vykonané práci** (jak se stalo v roce 1995 ve Věznici Mírov v případě P. Františka Lízny, S. I.) nebo **přijetím do pracovního poměru**. V těchto pionýrských letech byl zaměstnán v r. 1996 nejprve jako sociální pracovník a od listopadu 1996 jako lektor ve Věznici Horní Slavkov mladý kazatel Bratrské jednoty baptistů Luděk Šíp. V té době již na generálním ředitelství VS ČR působil ve funkci koordinátora duchovní služby Mgr. Pivoňka.

18. prosince 1997 rozhodla tehdejší **ministerně spravedlnosti JUDr. Vlasta Parkanová o vytvoření jedenácti tabulkových míst pro vězeňské duchovní** v rámci VS ČR a zadala Mgr. Pivoňkovi úkol zajistit potřebný počet uchazečů na jejich obsazení – tehdy se jich o práci ve VS ČR přihlásilo 17. V březnu 1998 proběhla první jednání s generálním ředitelem VS ČR plk. JUDr. Jiřím Malým a od 1. května 1998 nastoupil Mgr. Pivoňka do VS ČR na plný pracovní úvazek. Vznikl **Referát duchovní služby působící v rámci Odboru výkonu vazby a trestu odnětí svobody Generálního ředitelství VS ČR**. Celkem 17 vězeňských duchovních se tehdy postupně stalo zaměstnanci GR VS ČR ve funkci „rada VS ČR – duchovní“ a byli delegováni ke službě v konkrétních věznicích a vazebních věznicích. První profesionálové Mgr. Miroslav Čejka (ČCE), Ing. Pavel Janoušek (ECM) a Bc. Martin Kocanda (ČCE) nastoupili 1. června téhož roku a od července k nim přibylo dalších osm, z nichž v první fázi byl na celý pracovní úvazek, rozdělený ovšem mezi Věznici Horní Slavkov a Věznici Kynšperk, zaměstnán pouze Luděk Šíp, většina však pracovala pouze na částečné úvazky od 0,2 do 0,8.

K dalším významným změnám došlo v roce 2001 vydáním NGŘ č. 27/2001, které přineslo do struktury profesionální vězeňské duchovenské služby radikální obrát. Ukázala se praktická potřeba **začlenit profesionály do organizační struktury jednotlivých věznic**, čemuž však předcházela dlouhá a někdy i bouřlivá diskuse, za níž stály obavy, aby vězeňští duchovní nepřišli o své svobody a nestali se pouze jakousi obdobou specialistů Oddělení výkonu vazby a trestu.

Generální ředitelka Mgr. Kamila Meclová tehdy svým rozhodnutím zrušila Referát duchovní služby a vytvořila **Vězeňskou duchovní službu**. Došlo tím jak ke změně názvosloví, tak i k organizačním přesunům. Hlavní kaplan – stále Mgr. Pivoňka – se stal přímým podřízeným prvního náměstka generální ředitelky PaedDr. Bohuslava Burkiewicze, jeho zástupcem – do února 2005 místokaplanem a od té doby zástupcem hlavního kaplana byl jmenován katolický jáhen, kaplan Vazební věznice Olomouc Mgr. Otto Broch. Kaplani na věznicích byli analogicky zařazeni jako přímí podřízení prvních zástupců ředitelů.

Dnes po pěti letech zkušeností lze říci, že se obavy z negativních dopadů tohoto rozhodnutí nepotvrdily. Naopak – jednotliví kaplani přestali být vnímáni jako přivažek z GR a stali se organickou součástí svých věznic, prohloubila se jejich spolupráce s místními zaměstnanci a snad začali více vnímat potřeby i zvláštnosti domovských útvarů. V roce 2004 v anonymním průzkumu organizovaném prvním náměstkem generální ředitelky mezi prvními zástupci ředitelů věznic, o němž ještě

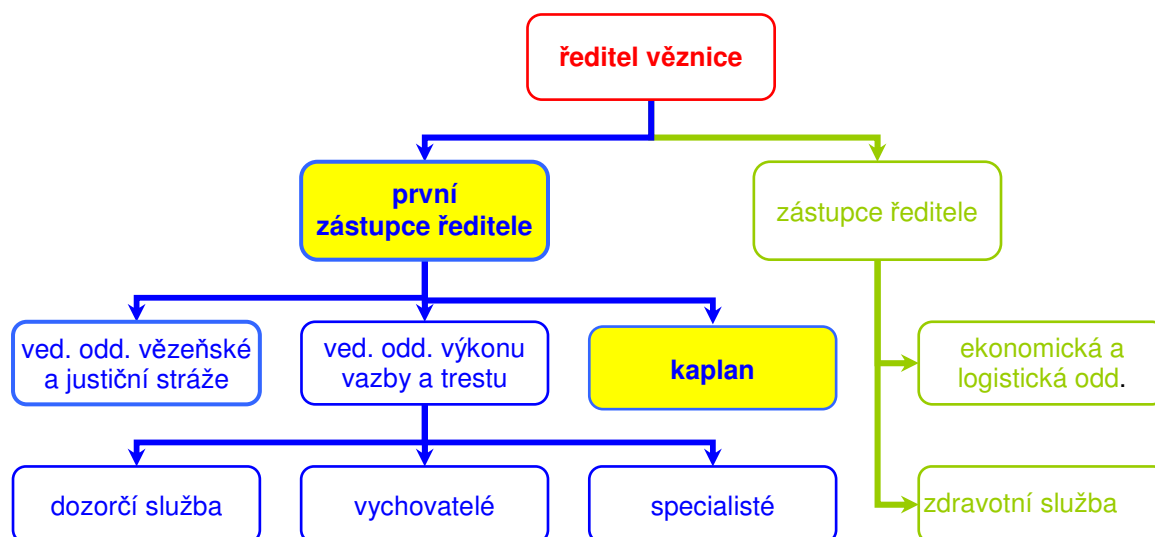
bude řeč, vnímalo kaplany jako integrální součást věznice 60 % z nich. Postupně došlo také k navýšení tabulkových míst kaplanů v rámci Vězeňské služby na devatenáct. Vypovídající je skutečnost, že až na několik jednotlivců přijatých na částečné pracovní úvazky jej mnozí kaplani využili ke zvýšení svého pracovního působení mezi vězni i zaměstnanci a příslušníky VS ČR, takže k 1. březnu 2005 působilo včetně hlavního kaplana již 11 duchovních na plný pracovní úvazek.

3 PENITENCIÁRNÍ PROSTŘEDÍ

Václav Mitáš

3.1 ORGANIZAČNÍ STRUKTURA VS ČR

Je třeba uvědomit si hned na počátku, že VS ČR má podle zákona č. 552/1992 Sb. O vězeňské službě ČR a justiční strážní ve znění pozdějších předpisů postavení ozbrojeného sboru, tedy vojensky řízené organizace, a jako taková se i projevuje. V jejím čele stojí generální ředitel, jmenovaný a odvolávaný ministrem spravedlnosti. Strukturu generálního ředitelství analogicky přejímají i jednotlivé organizační články, tedy věznice a vazební věznice. Kaplani, analogicky kopírují postavení hlavního kaplana (aktuálně Mgr. Bohdan Pivoňka), přímo podřízeného prvnímu náměstkovi generálního ředitele. Pro názornost uvádíme **zjednodušený organizační diagram**:

Pro účely naší práce nejsou podstatná ekonomická a logistická oddělení, řízená až dosud zástupci ředitelů, zabývejme se tedy rankem prvních zástupců ředitelů (v menších věznicích služebních zástupců ředitele): **Oddělení vězeňské a justiční stráže** má na starosti vnější bezpečnost objektů, tedy lapidárně řečeno aby se nikdo nepovoláný nedostal dovnitř ani ven.

Oddělení výkonu vazby a trestu pak zabezpečuje vnitřní chod věznice, zahrnující od 1. 10. 2004 i výkon dozorčí služby, tzn. předvádění vězňů a bezpečnost uvnitř věznice. Dále toto oddělení řídí činnost vychovatelů i tzv. specialistů, což je pojem zahrnující ve VS psychologa, speciálního pedagoga se zodpovědností za koordinaci volnočasových i speciálně-výchovných postupů, sociálního pracovníka, vychovatele-terapeuta, pedagoga volného času realizujícího volnočasové aktivity vězňených osob a sociologa.

3.1.1 VĚZEŇSKÝ PERSONÁL A PROBLÉMY, KTERÝM MUSÍ ČELIT

Činnost Vězeňské služby České republiky je upravena zákonem č. 555/1992 o Vězeňské službě a justiční stráž České republiky v platném znění a jím je také rozčleněna na Vězeňskou stráž, Justiční stráž a Správní službu, v praxi se budeme setkávat především s první a třetí z nich. Obecně řečeno: platí, že Vězeňská stráž zajišťuje bezpečnost a střežení objektů, zatímco Správní služba by měla zabezpečit všechno ostatní. Vězeňská stráž je vojensky organizovaná ozbrojená složka tvořená příslušníky Vězeňské služby ČR, správní službu (včetně práce vychovatelů, specialistů i duchovních) vykonávají dnes již převážně občanští pracovníci.

Personál VS čelí, stejně jako duchovní, nemalým tlakům ze strany klientů. Na rozdíl od externě působících farářů je však vystaven také tlakům od svého zaměstnavatele a vposledku i od systému VS jako takového. Je to stav nad jiné složitý a je zřejmé, že tyto vlivy jsou a musejí být navzájem protichůdné. Má-li například dozorce konflikty s „neposlušným“ vězněm je to jistě nepříjemné, ale na druhou stranu zase průhledné. Karty jsou jasně rozděleny a každý ví na čem je. Složitější však může být profesně ustát vztah, kdy se klient na zaměstnance tváří přátelsky, poslechne jej na slovo, ale v podstatě jen čeká na chybu, které by využil ve svůj prospěch. Pak se může stát, že vězeň zaměstnance uondá či upokojí, začne se zdát naprosto neškodným a ve chvíli kdy to nejméně čekáme, přijde průšvih. Může se také stát, že vězeň přijde za zaměstnancem, přesně popíše, jaké chyby se dopustil a nabídne mu spolupráci. *„Já to na vás neřeknu, když mi vynesete pohled mamince, protože jsem nestihl dát jej vychovateli.“* A za chvíli se situace opakuje s tím rozdílem, že bagatelní chybu zaměstnance vězeň promění za chybu nepoměrně závažnější – vnesení dopisu – a bude chtít přinést alkohol, drogu nebo mobilní telefon.

V těchto tlacích personál žije. Jistě by bylo nejlepší nepřipustit si vězně k tělu, ale to by zase mohl narazit u svých nadřízených, kteří jej vedou ke komunikaci s klientem. A aby to nebylo tak jednoduché, jsou zde ještě stále příslušníci, pro které je klient mukl, od kterého se nedá čekat nic dobrého a podle toho je třeba k němu přistupovat. V této situaci si představte mladého dozorce (dnes stále častěji bez absolvování základní vojenské služby) a relativně krátkém nástupním kurzu, hrozeného do řeky, v níž je mnoho různých proudů pod na první pohled klidnou hladinou. Nadřízení od něj budou vyžadovat kvalitní výkon služby (či práce), ale jen těžko si najdou čas promluvit s ním a zeptat se po jeho starostech. Dnes je prostě mladý dozorce (vychovatel, psycholog,...) hrozen natvrdo do proudu a nikdo nemá čas zabývat se tím, jestli jsme ho naučili plavat. K tomu si přičtete, že práce „bachaře“ není nijak zvlášť společensky ohodnocena, že takový člověk má i své soukromé starosti, stejně jako kterýkoli člen vašeho sboru, a že třeba hledá, jak to všechno skloubit a vyřešit. Zatímco o klienta se, má-li zájem, stará poměrně početný tým odborných pracovníků, o zaměstnance se nestará téměř nikdo (ne že by VS neměla snahu či touhu, ale chybí k tomu odborníci, čas, peníze a konec konců i někdo, kdo by zastoupil školícího se člověka v práci). Autor této stati má zato, že kdyby neměl příležitost ventilovat své pracovní starosti v mateřském sboru a se svými pastýři (včetně hlavního kaplana a kolegů z VDP), byl by na tom velice podobně a syndrom vyhoření by u něj nastal někdy po roce práce ve VS.

V oněch presech potřebuje zaměstnanec řešit a vyřešit celou řadu úkolů a dostává se do stresu. Do stresu, v němž přistupuje ke klientům, ke kolegům i k duchovním. Do stresu, v němž může být nepříjemný, cynický a jakkoli jinak

nepřijatelný. Do stresu, v němž může dělat (a také dělá) chyby. Dokáže-li duchovní pochopit, že člověk na základě faktorů, které ve svém životě častokrát ani nemohl ovlivnit, spáchal čin i velmi hrůzný a dostal se po zásluze do vězení, proč nám dělá problémy chápat, že na základě popsaného stresu může člověk dělat chyby z hlediska společenské nebezpečnosti naprosto bezvýznamné, i když v našem prostředí hrubé? Co tím chci říci: věřím a sám ve své poměrně nové funkci prožívám, že Pán Bůh posílá své služebníky do věznic nejen pro klienty z řad vězněných, ale i zaměstnanců. Mám za to, že duchovní má být otevřený k naslouchání a Bible nás nikde nevede k naslouchání a službě toliko vězňům.

Vzpomeňme si na příklad žalárníka z 16. kapitoly Skutků. Také on cítil, že selhal ve svěřené službě a také on potřeboval Pavlovo povzbuzující slovo, které konečně bylo impulsem k jeho obrácení. Není od věci uvědomit si, že žalárník postupoval systémově velice tvrdě, jako v případě odsouzených ve věznici se zvýšenou ostrahou. On byl tím, kdo Pavla a Silase přijal do výkonu vazby podle § 67 Trestního řádu, písm. a,b,c (mohli by utéci, ovlivňovat dále případné svědky a působit na jejich psychiku, mohli by je nutit i ke konverzi a tím by de iure pokračovali v trestné činnosti), i když je tam poslal někdo jiný. Nemáme důvod domnívat se, že s nimi žalárník jednal v rukavičkách. Přesto mu Pavel vydává svědectví a vede jej k Pánu Bohu. Slouží mu v tíživé osobní situaci vyplývající z domnělého profesního pochybení, v níž žalárník neví jak dál a hodlá ji řešit suicidálně. Možná by nás napadlo dobře mu tak, bachaři kolaborantskému, Pavel však jedná jinak a dává nám jasný vzor.

3.2 VÝKON VAZBY

3.2.1 ZÁKONNÉ PODMÍNKY PRO UVALENÍ VAZBY

Aby mohl být člověk vzat do vazby, musí proti němu být zahájeno trestní stíhání, tedy musí být odůvodněné podezření, že se stal konkrétní trestný čin a že jej spáchal právě obviněný. Je-li splněna jedna z obav specifikovaných v § 67 Trestního zákona, totiž že by se

- a) vyhýbal trestnímu stíhání nebo z obavy před vysokým trestem uprchl (tzv. *útěková vazba*),
- b) že by mařil vyšetřování například působením na dosud nevyslechnuté svědky (tzv. *koluzní vazba*) nebo
- c) že by pokračoval (tzv. *předstižná vazba*) v trestné činnosti, podává státní zástupce soudu návrh na vzetí obviněného do vazby. Soud poté rozhoduje o jejich odůvodněnosti.

Ani vzetím obviněného do vazby není konstatována jeho vina a **do vynesení pravomocného rozsudku na něho musí být pohlíženo jako na nevinného – tzv. presumpce nevinny.**

3.2.2 ÚČEL VÝKONU VAZBY

Hála (1996, str. 33)²³ podmínky uvalení vazby sumarizuje a za její účel vidí zajištění obviněného tak, aby byl k dispozici orgánům činným v trestním řízení a to v relativně dobrém fyzickém a psychickém stavu. Účelem výkonu vazby tedy není na člověka výchovně působit. Podobně tedy ani **úkolem duchovního** v tomto období

²³ HÁLA, Jaroslav: *Teorie a praxe vězeňství I. ...1996*

není primárně vést a dojít s klientem k vyznání viny – i pastýř nutně musí brát v úvahu, že má před sebou člověka v očích zákona dosud nevinného. Terapeutické působení na obviněné se tedy omezuje na jejich udržování v mezích možností dobré fyzické a psychické, ale i duchovní kondici, jak jsme zmínili.

Výjimkou jsou situace, kdy se obviněný sám dozná a touží po zpovědi a vyznání viny před Bohem a duchovním. Stává se také, že se ve zpovědi vyzná duchovnímu, ale před soudem využívá svého zákonného práva nevypovídat či nevypovídat pravdu. To jsou však kauzy natolik výjimečné, že vyžadují naprosto individuální přístup.

3.2.3 ŠOK Z IZOLACE A PRVNÍ FÁZE VÝKONU VAZBY – ADAPTAČNÍ

Sochůrek (2002, str. 67)²⁴ zmiňuje jako první problém po uvěznění **šok z izolace**: „Člověk je doslova vytržen z obvyklé životní situace a nucen zvykat si na něco zásadně jiného“.

Izolace způsobená detencí představuje náhlý psychosociální stres, jemuž musí člověk ocitnuvší se (zvláště poprvé) ve vazbě čelit a který je zřejmě největší, jaký za celou dobu svého věznění pozná. Najednou pochopí, že se to co si dosud nepřipouštěl – totiž že by se jej vězení mohlo týkat osobně – stává realitou. Ocítá se **v situaci ohrožující i ty nezákladnější lidské hodnoty či potřeby**. Nezřídka již na policejní cele²⁵ zjistí, že ta tam je jeho lidská důstojnost, ve věznici je převlečen do vězeňského oděvu (nikoli nejpříjemnějšího), přijde o dosavadní společenské postavení, smysl ztrácí i jakýkoli jeho majetek (zjistí, že veškerý finanční tok ve věznici je bezhotovostní a nakoupit si může pouze v určený den z omezeného sortimentu kantýny), bez významu není ani ztráta možnosti heterosexuálního pohlavního styku. Obviněný ve vazbě přijde o jakékoli soukromí a je často nucen žít ve fyzické blízkosti s lidmi, které si nemůže vybrat a s nimiž by venku pravděpodobně nekomunikoval. (Zákon o výkonu vazby naštěstí striktně stanoví oddělené ubytování mladistvých od dospělých, prvovězněných od kriminálně zkušených, ale i nekuřáků od kuřáků.) Je s nimi téměř 24 hodin na jedné cele, kde tráví celý den včetně času na jídlo a vykonávání tělesných potřeb, i na hodinové vycházce, tedy v tom mále chvil, které může trávit mimo zdi cely. To všechno jsou faktory, s nimiž nováček nemůže dopředu počítat a jimiž je v počátku naprosto převálcován. Absolvuje tak **první fázi svého pobytu ve výkonu vazby, kterou bychom snad mohli nazvat adaptační**.

- **Jana, 26 let** – rozvedená mladá žena byla obviněna z distribuce omamných a psychotropních látek (drog). Byla na výletě s přáteli a syna jí hlídala kamarádka. Příslušníci Policie ČR na ni čekali před domem, zadrželi ji cca ve 24 hod. V bytě provedli důkladnou domovní prohlídku a Janu po ní umístili na celu předběžného zadržení. Soud po 48 hodinách rozhodl o uvalení vazby z důvodů podle § 67, písm. b, c) Trestního zákona: Byla u ní odůvodněná jak obava, že bude ovlivňovat ve svůj prospěch svědky, jimž měla drogu prodávat, tak že v této trestné činnosti bude pokračovat. V době prvního kontaktu byla na vazbě asi 48 hodin. Prakticky to znamená, že již po čtyři dny neměla sebemenší informaci o ničem z venku, včetně svého syna. První rozhovor se tedy týkal její rodinné situace, po konzultaci s vedením věznice byla realizována návštěva jejího bývalého manžela. I kdyby napsala dopis domů hned po příjezdu do vazební věznice, došel by asi po čtrnácti – dvaceti dnech, jelikož korespondence v případě koluzních důvodů vazby podléhá kontrole vyšetřovatele, který na ni má dva týdny. Stejný postup platí i pro příchozí poštu. Σ: teprve po cca čtyřech až pěti týdnech měla možnost dozvědět se, co se se synem děje.

²⁴ SOCHŮREK, Jan. ... *forezní psychologie I.*, 2002

²⁵ uvalení vazby soudem může podle českého trestního řádu předcházet celkem až 48 hodin zadržení na tzv. CéPéZetce, tedy cele předběžného zadržení, umístěné na příslušném oddělení Policie ČR

I když v tomto konkrétním případě by jí mohla stejně účinně pomoci sociální pracovnice věznice ve spolupráci s místním sociálním kurátorem, ilustruje příklad, jak je právě naprostá izolace největším problémem nově příchozího klienta a i když se v adaptační fázi projevuje nejmarkantněji, bude jej provázet po celou dobu pobytu ve vězení.

Dalším významným činitelem ovlivňujícím v této době klientovo vnímání je **nejistota** – netuší co bude, neví, jak probíhá vyšetřování, spekuluje, jaký trest mu může hrozit, jako příslovečného stébla se chytá každé naděje, byť by byla sebenesmyslnější. Musí si zvyknout i na zcela **jinak plynoucí čas**. Hodiny ztrácejí význam a ubíhající den mu měří intervaly podávání jídla nebo vycházky. Má mimořádně velký prostor k nejrůznějším psychickým konstrukcím, trpí neschopností jakkoli smysluplně naložit s časem.

- *Zaměření duchovního*

V této fázi má duchovní příležitost působit jako „**ostrov jistoty**“. Je pro klienta často „někým zvenku“, kdo o něj má zájem a je schopen jej přijmout či vyslechnout. Vězeň má tendenci bilancovat svůj dosavadní život a přemýšlet nad jinými hodnotami, než dosud vyznával. Pastor mu může nabídnout i vyplnění obrovského penza volného času a nabídnout mu alternativu k přemýšlení nad stále stejnými věcmi týkajícími se jeho stavu.

3.2.4 DRUHÁ FÁZE – ADJUSTAČNÍ

Druhou fází pobytu klienta ve výkonu vazby můžeme očekávat relativně brzy. Již cca po 14 dnech začasť zjistíme, že se naučil komunikovat se zaměstnanci věznice podle jejich očekávání, ale zejména se spoluvězněnými. Přijímá jak psaná pravidla systému, tak nepsané zvyky vězeňské komunity. Zde mluvíme o **počátku procesu prizonizace**, tedy „*adaptace na vězeňské prostředí, o procesu přeměny svobodného člověka ve vězně*“ (Hála, 1996, str. 34)²⁶. Tento fenomén nás bude provázet až do ukončení trestu odnětí svobody a v drtivé většině případů zjistíme, že je největší překážkou pro zařazení se klienta do běžné společnosti. V této fázi výkonu vazby nejistota částečně ustupuje do pozadí a je vystřídána přijetím nové skutečnosti přizpůsobením se pobytu v neznámém prostředí.

Prvním aspektem tohoto procesu je **institucionalizace**, spočívající adaptací na maximálně organizovaný život ve věznici: jednotný budíček, jednotný výdej předem připravené stravy, specifický způsob komunikace s vězeňským personálem²⁷, a celá řada dalších na první pohled nevýznamných maličkostí. V globále pak způsobují, že odsouzený mění své vzorce chování, postupně přichází o běžné sociální i pracovní návyky. Vyhasínají způsoby chování na svobodě, které vězeňská subkultura leckdy dokonce sankcionuje. Jeho osobnost degraduje, ztrácí schopnost samostatně se rozhodovat, plánovat a reálně nahlížet na svou budoucnost. Vágnerová (2004, str. 824)²⁸ správně připomíná, že čím je výkon trestu delší, tím vyšší je pravděpodobnost pozdějšího selhání na svobodě. Penologičtí odborníci se shodují v názoru, že již po pěti letech nemá trest odnětí svobody žádný

²⁶ HÁLA, Jaroslav. 1996. Op. cit.

²⁷ V roce 1998 poslal odsouzený vězeňskému duchovnímu po propuštění z výkonu desetiletého trestu pohlednici, na níž ovšem nezapomněl uvést své datum narození, jak byl zvyklý z vězeňského písemného styku.

²⁸ srovnej: VÁGNEROVÁ, Marie. Psychopatologie pro pomáhající profese. 2004

reedukační účinek a již po jednom roce dochází k hlubokým změnám v klientově osobnosti.

- V roce 1998 opustil odsouzený Mojmir – 35 let po 11 letech věznicí, v níž byl pro trestný čin pokusu vraždy. Výkon vazby nastoupil před listopadem 1989 a nebyl schopen vnímat společenské a hlavně ekonomické změny společnosti. I když byl vybaven relativně vysokou částkou a měl z věznic přesně naplánováno, co po propuštění udělá, nebyl prakticky schopen vybrat si v obchodě z nabídky kalhot a v restauraci z jídelního lístku, takže si nakonec objednal to co z věznic důvěrně znal – hovězí guláš s knedlíkem.

Druhým projevem prizonizace je **ideologizace** – tedy splynutí s nepsanou vězeňskou normou a dodržování jejích pravidel, hodnotového systému i argotu. Jakkoli by mnozí prosociálně orientovaní prvovězňáci pachatelé rádi komunikovali alespoň s některými zaměstnanci věznic, akceptace a splynutí s vězeňskou subkulturou pro ně představuje ochranný faktor – tráví s nimi totiž násobně více času. Klasickou námitkou je fakt, že namísto reedukace se mladí vězni často jen zdokonalí ve způsobech páchaní trestné činnosti.

Proces prizonizace bývá nahlížen v podstatě ze dvou hlavních úhlů pohledu: **pozitivně a negativně**. S pozitivním se začasť setkáváme u některých zaměstnanců VS: svobodný člověk se mění ve vězně, akceptuje řády věznic a není možnou příčinou problémů ani mimořádných událostí. To je však relativní. Jen malé procento obviněných se na podmínky věznic adaptuje tak, že dokáže akceptovat vnitřní řád, ale nepřijímá negativní jevy subkultury, naznačené v první fázi. Většina vězňů naopak přesně ví, kam až může jít, co si může dovolit, která nařízení lze beztrestně překračovat a která práva nemá vyžadovat. Přizpůsobí se konzumnímu způsobu života v prostředí, které na sebe nechá působit. Odpadnou tak sice navenek patrné problémy, obcházení norem však přejde do latentní nebo obecně akceptované formy. Pro přijímání psaných a hlavně nepsaných pravidel i modelů chování podle očekávání okolí si tuto **fázi pracovní nazvěme adjustační** (termín naznačující aktivitu člověka při zvládnání nových situací – aktivnější než pouhá adaptace).

Z hlediska prevence mimořádných událostí je takové rozpoložení vězně snad do jisté míry prvoplánově vyhovující, ovšem z hlediska dalšího výhledu na práci s ním jde o zcela negativní skutečnost. Měli bychom spíše usilovat o to, aby náš klient byl adaptovaný: v pokud možno solidní psychické i fyzické kondici, ale zachovávající si svoji důstojnost a pokud možno i vnitřní svobodu. Slušný, ale ne konformní.

- *Zaměření duchovního*

Klienti nejčastěji vyhledávají duchovního, aby **opustili prostředí cely a vyzkoušeli něco jiného nebo u něj hledali pomoc v řešení svých vztahových problémů s blízkými venku**. Typickým příkladem je mladý muž, kterého opouští přítelkyně. Duchovní je znovu útočištěm, jemuž je možné se svěřit. V této etapě také někteří v rámci využití volného času začínají přemýšlet o Bibli a hledají možnost zapůjčení i duchovní literatury.

Nový zákon o výkonu vazby platný od 1. července 2004 však dává věznicím povinnost nabídnout obviněným ve výkonu vazby alespoň jednu z penza vzdělávacích, pracovních, terapeutických nebo rekreačních aktivit, čímž se zvyšuje obecně kvitovaná délka pobytu obviněných mimo celu. Podaří-li se vězeňskému duchovnímu **připravit a realizovat některý ze svých programů na dostatečně**

odborné úrovni a zaujme-li jím klienty, může se stát i významnou pomocí v naplňování účelu výkonu vazby.

3.2.5 TŘETÍ FÁZE – ANXIOZNÍ

Třetí fáze výkonu vazby nastává s blížícím se soudním jednáním. Tam znovu přichází nám již známá **nejistota a strach z očekávaného trestu** a tuto fázi si nazvěme **anxiozní (vyčkávací)**. Mírně se sníží po vynesení rozsudku u prvoinstančního soudu, výrazněji u vynesení konečného rozsudku a zcela odezní až po umístění do výkonu trestu odnětí svobody. Klient si znovu uvědomí dosah svého postavení a blížící se rozsudek nabývá reálnějších (i hrozivějších) rozměrů. Nejistota nás v této době bude znovu provázet a stane se také pravděpodobně jedním z nejčastějších témat našich rozhovorů.

3.2.6 RIZIKA SPOJENÁ S PŮSOBENÍM VE VÝKONU VAZBY

a) *Prostupnost informací*

Jak již bylo řečeno, duchovní je ve výkonu vazby pro klienta především jednou z mála jistot. S tím však souvisí i některá nebezpečí. Je nutné uvědomit si, že se společně nacházíme v době, kdy je **klient vyšetřován a právě vazba by měla pomoci ke zdárnému a spravedlivému objasnění příslušné kauzy**. Je-li tomu vždy skutečně tak, ponechme bez komentáře, pro účely naší práce je taková úvaha irelevantní. Faktem zůstává, že výkon vazby má poměrně tuhý režim a jedním z jeho důvodů a také specifíků je snaha o jakousi neprostupnost informací. Duchovnímu se může (a zřejmě také čas od času stane), že bude požádán o předání nějaké zprávy nemocné mamince nebo těhotné manželce.

Bylo již řečeno, že izolace představuje pro klienta významný stresující faktor. Neméně tíživá a psychicky stejně obtížná, ne-li obtížnější, však může být nová situace, zejména ve své počáteční fázi, i **pro jeho blízké**. Také oni se ocitají před zcela novými problémy, jaké dosud neřešili a nezřídka ani nikdo z blízkého okolí podobnou zkušenost nemá. Zatímco o uvězněného jedince budou pečovat někteří specialisté VS, jeho rodině se nebude věnovat nikdo. **I jim může být farář pomoci, ovšem s jednou výhradou:** Jakýkoli nepřipustný kontakt (zejména výměna informací, o věcech nemluvě) s vnějším světem může být kvalifikován jako **nedovolený styk**, případně i jako maření probíhajícího vyšetřování. Pak by to bylo nepříjemné především pro klienta, jemuž hrozí následky od možného výrazného znepríjemnění či dokonce prodloužení výkonu vazby až po obvinění z dalšího trestného činu. A zatímco bude prožívat následky farářova neuváženého konání, sám duchovní (možná se zákazem vstupu do věznice) bude klidně pokračovat v práci na své farnosti.

Jak tomu předejít? Především nepředávat žádné dopisy či předměty. Nevyřizovat doslovné vzkazy (možnost předávání kódovaných zpráv) a omezit se jen na podání obsahu sdělení. Neuděláme chybu a celé věci naopak velmi prospějeme, budeme-li v maximální míře **komunikovat se zaměstnanci věznice**.

b) *Podléhaní nezdravým iluzím*

Spolupráce s odborným personálem věznice může významně pomoci i v poznání klienta samotného, který se v rámci adjustačního procesu pravděpodobně velice rychle naučí, co má duchovnímu říci, stejně jako si to osvojí ve vztahu k psychologovi, k lékaři, vychovateli i řediteli věznice – každý z nich totiž pozitivně

reaguje na jiné podněty a o to jde. Nezřídka se stává, že ten kdo se u duchovního chová nejzbožněji působí na personál právě naopak.

- **Ferdinand, 21 let**, svobodný, žádal o předvedení k duchovnímu i několikrát týdně, vyrobil i růženec z chleba, ale ve věznici působil jako člověk, jemuž nebylo svaté naprosto nic a jeho kázeňské tresty ukládané mu za nejrůznější přestupky měly zhruba stejnou periodu s návštěvami faráře. Nakonec opakovaně žádal o kaplanské dobrozdání, od něhož si u soudu sliboval mírnější trest.
- **Emanuel, 59 let**, ve výkonu vazby pro pokus vraždy, jehož se dopustil po hádce v tramvaji, když vystoupil za svým protivníkem, na rušné ulici na něho několikrát vystřelil a trefil jej do břicha, což bylo doloženo celou řadou na sobě nezávislých svědeckých výpovědí. V kontaktu s externím duchovním se situoval do role nevinného slušného člověka, takže zmíněný farář byl ochoten veřejně i mediálně kritizovat soud, ačkoli uložil trest na samé dolní hranici trestní sazby. Zde dokonce duchovní podpořil jeho náhled na okolí jako na skupinu zaujatých nepřátel a vyrovnání se s vlastní vinou postavil bariéru.

Ze strany našich svěřenců se skutečně, jak jsme již zmínili, budeme nejednou setkávat s účelovým jednáním. Nesuďme je; platí totiž, že ani při největší míře empatie nemůžeme poznat, jak je pobyt v izolaci náročný. Někdo k nám bude chodit jen proto, že se chce dostat alespoň na chvíli z cely, jiný bude chtít přinést trochu kávy, další zatouží po nějaké „záruce“ u soudu a podobných důvodů můžeme najít celou dlouhou řadu. Farář ve výkonu vazby je skutečně **spíše posluchačem než kazatelem, o mnoho více penitenciářem než misionářem.**

Sumarizujeme-li obsah předchozích odstavců zjistíme, že proti sobě stojí zdánlivě v opozici a že působit ve vazební věznici není jednoduché. Je tomu skutečně tak. Práce ve výkonu vazby je složitější než ve výkonu trestu odnětí svobody, o to však potřebnější a vzácnější. Vyžaduje od duchovního moudrost v mnoha ohledech jak specificky pastoračních, tak i penologických.

3.3 VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY

3.3.1 TYPY VĚZNIC

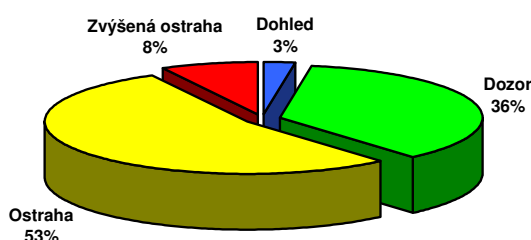
Součástí rozsudku stanoveného soudem je vedle časové výměry trestu i umístění do konkrétního typu věznice²⁹. Podle zákona³⁰ zařadí soud do nejmírnější věznice **s dohledem** zpravidla dosud netrestaného odsouzeného za nedbalostní trestný čin a do věznice **s dozorem** již trestaného ods. za nedbalostní trestný čin nebo za neúmyslný trestný čin do dvou let výkonu trestu. Tyto dva mírnější typy nemají žádné stavebně-technické prostředky zabraňující vězňům v útěku. Odsouzení se mohou volně pohybovat po zařízení a zákon počítá s tím, že ve speciálních případech mohou na různě dlouhou dobu věznici opustit například za prací, s návštěvou nebo na různé akce věznicí organizované. Ve věznici s dohledem to lze i bez účasti zaměstnance VS. Věznice **s ostrahou** již znamená uzavření odsouzených na odděleních, mimo zdi se mohou dostat jen na základě mimořádné kázeňské odměny udělené ředitelem. Patří sem většina odsouzených včetně recidivistů a pachatelů závažnějších deliktů. Ti nejnebezpečnější delikventi jsou zařazeni do věznice se **zvýšenou ostrahou**, kde jsou uzamykáni na celách. Většinou jde o tresty za nejzávažnější majetkovou a násilnou trestnou činnost a rovněž o všechny odsouzené k výjimečným a doživotním trestům odnětí svobody.

²⁹ současná legislativně-penologická diskuse směřuje k tomu, aby odsouzené do konkrétního typu věznice zařazovala na základě jejich znalosti a odborných vyšetření sama Vězeňská služba.

³⁰ Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, § 39a

Zákon stanoví i podmínky pro přechod odsouzených mezi jednotlivými typy věznic v obou směrech, rozhoduje o tom ovšem rovněž soud. V případě negativních poznatků může věznice požádat o přeřazení ods. do přísnějšího typu. Naopak on sám může po odpykání nejméně jedné třetiny trestu požádat soud o přeřazení do mírnějšího typu. Ten si přitom zpravidla vyžádá od věznice zprávu o chování přístupu k výkonu trestu.

GRAF 2: Poměr odsouzených v typech věznic k 1. březnu 2007

3.3.2 ÚČEL VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY

Je jasně vymezen a definován zákonem: „*Účelem trestu odnětí svobody je chránit společnost před pachateli trestných činů, zabránit odsouzenému v páchání další trestné činnosti a vychovat jej k tomu, aby vedl řádný život, a tím působit výchovně i na ostatní členy společnosti. Výkonem trestu nesmí být ponížena lidská důstojnost.*“³¹ To je definice platná a normativní pro všechny, kdo se na práci v rámci VTOS podílejí, tedy i pro duchovní. Vězení prostě není kostel, kde určuje pravidla hry křesťanské společenství, ale prostředí, jehož **legislativu a standardy je třeba bezpodmínečně respektovat**. Máme za to, že pojmenujeme-li účel, budou se nám snáze hledat požadavky a formy duchovenské služby. Vyjít bychom měli samozřejmě znovu ze zákona: „*Trest může být vykonáván jen takovým způsobem, který respektuje důstojnost osobnosti odsouzeného a omezuje škodlivé účinky zbavení svobody; tím však nesmí být ohrožena potřeba ochrany společnosti. S odsouzenými ve výkonu trestu se musí jednat tak, aby bylo zachováno jejich zdraví, a pokud to doba výkonu trestu umožní, podporovaly se takové postoje a dovednosti, které odsouzeným pomohou k návratu do společnosti a umožní vést po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem.*“³²

Dřívější první náměstek generální ředitelky VS ČR plk. PaedDr. Bohuslav Burkiewicz popsal účel výkonu trestu a tím i úkol Vězeňské služby: „*Elementárním*

³¹ Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, § 23, odst. 1,2

³² ZVT, §2, odst 1,2

cílem VS je vrátit člověka společnosti tak, aby v ní byl schopen žít a ona jej mohla akceptovat.“ (Mitáš, 2005)³³

3.3.3 FUNKCE VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY

Vycházejí ze zákonem stanoveného účelu trestu a obecně jsou jmenovány následující čtyři:

a) *Vyrovnávací*

Zákonodárce ji sice přímo nepojmenovává, ale v souboru zákonných norem nepochybně implicitně akceptuje. Výkon trestu má **dopad i na oběť trestného činu** a její práva. Dotaženo ad absurdum: je známo, že v USA se poprav odsouzených vrahů účastní i příbuzní oběti, čímž jim stát poskytuje morální i emocionální zadostiučinění. Je dobré uvědomovat si, že trest má i tento rozměr a pamatovat na to rovněž v práci s pachateli. Má-li být pokání skutečně opravdové, bude třeba znovuzrozeného klienta postupně vést i **k pokusu o narovnání vztahů s oběťmi své trestné činnosti** (případně pozůstalými po nich) a snaze o nápravu způsobeného zla. Současné vedení GŘ VS ČR jde cestou využití zákonné možnosti mediace ve VTOS, zejména u násilných trestných činů. Nepůjde o samozřejmý proces a mediaci mezi delikventem a poškozenými bude třeba dobře připravit, aby neznamenal jen další trauma.

Srovnáme-li, kolik duchovních se zabývá osudem a životem pachatelů a kolik oběťmi, vyjde nám velmi výrazný nepoměr. Potřebují-li naši pomoc pachatelé, o co více by měla patřit i druhé straně. Považujeme za nutné tuto skutečnost zmínit, i když další zabývání se viktimologií by přesáhlo rozměr vymezený této příručce.

b) *Regulativní*

Zákon ji staví na úvod a považuje ji zřejmě za nejdůležitější. Pachatelům závažných trestných činů je skutečně nutné v jejich jednání zabraňovat a chránit před nimi majoritní část společnosti. Proto je **třeba uznat nutnost existence výjimečných a doživotních trestů** ve skutečně výjimečných případech. Z celkového počtu 15.311 odsouzených k 1. březnu 2005 si v českých věznicích pouze 207, tj. 1,35 % z nich odpykávalo výjimečný (tzn. 15–25 let odnětí svobody) a 31, tedy 0,2 % doživotní trest odnětí svobody.

c) *Preventivní*

Trest pouhou svojí existencí působí preventivně i na nedelikventní část populace. I když by se snad dalo říci, že po zhruba pěti letech už odsouzenému nemůže trest odnětí svobody ze sociálně-psychologického hlediska přinést téměř nic pozitivního, jak se domnívá například Blatníková³⁴, je z hlediska generální prevence jeho existence nutná i ve vyšších výměrách. Kdyby například za vraždu, nebo závažné ekonomické kriminální činy hrozil pouze trest odnětí svobody do řekněme oněch pěti let, mohly by se stát některé takové kauzy celkem výhodnými. Ovšem tato funkce není absolutní a podle našeho názoru se jí nedá obhajovat například relevantnost trestu smrti.

³³ MITÁŠ, Václav. *Z kaplanské porady*. 2005

³⁴ srovnej: BLATNÍKOVÁ, Šárka: *Psychologické aspekty uvěznění*. 2004

d) Edukační a socializační

Zákonodárce jí věnuje poměrně velký prostor: výkon trestu má působit na osobnost jako celek tak, aby po výstupu byl člověk jednak schopen a jednak pozitivně motivován žít skutečně řádný život. Tato funkce výkonu trestu odnětí svobody samozřejmě zahrnuje i působení duchovního.

3.3.4 NÁSTUP DO VTOS

Do výkonu trestu se klient dostane buď přímo z vazby, nebo ze svobody. V tom případě je odsouzený obeslán přípisem s vyznačením data a místa nástupu trestu. Po příchodu je podroben důkladné osobní prohlídce zahrnující kontrolu osobních věcí i těla a je zařazen na příjmací oddělení. Absolvuje lékařská a psychologická vyšetření, pohovor se sociální pracovníci i speciálním pedagogem a psychologem. Poté je zpravidla eskortován do věznice, kde bude trest vykonávat. Na nástupním oddělení se seznámí s vnitřním řádem věznice, je mu stanoven individuálně vytvořený Program zacházení, přesně specifikující, co všechno bude ve věznici plnit a podle čeho bude později hodnocen. Jeho pobyt na oddělení končí ve chvíli, kdy jej zvláštní komise ubytuje na konkrétní oddíl (má-li velké štěstí tak i na konkrétní pracoviště) a svěří jej do péče konkrétnímu vychovateli.

Zatímco na nástupním oddělení je ještě relativní klid, setká se na svém oddíle člověk velice brzy se všemi **negativy, jež pobyt ve věznici přináší**. Jsou především dvě a ta ostatní z nich vyplývají: systém ubytování a nedostatek zaměstnání. Většina českých věznic vychází z tzv. ubytování sovětského typu, který počítal s všemocným vlivem kolektivu. Tato filozofie je možná hezká (vždyť i církve nebo sbor má působit na jedince), zapomíná však bohužel, že kolektiv odsouzených a tedy kriminálně závadových osob není právě nejlepším vychovatelem. Adjustace popsaná u výkonu vazby zde bude téměř životně nutná. Je to podobné jako na vojně: tam se však dá uniknout buď do zaměstnání, nebo na vycházku. Ale kam uniknout v kriminále, když pro téměř polovinu vězňů dnes žádné zaměstnání není?

a) Průběh krize z uvěznění

Sochůrek (str. 67 – 70)³⁵ předkládá pět stádií prožívání krize z uvěznění. Od počátečního **propuknutí**, v němž je vězeň zmaten z konfrontace s neznámým prostředím (kde se jej ujímají především spoluvězni a předávají mu první informace), což se projevuje buď protesty – hysterií nebo naopak apatií, přechází k **popírání krize**. V této fázi se ocitá částečně mimo realitu. Propadá malomyslnosti a depresím, nebo se naopak stylizuje do role „siláka“. Zvláště mladí vězni se snaží zvýšit svůj význam před ostatními nepravdivým zveličováním trestné činnosti. Dalším možným projevem je v této fázi i drzost nebo agrese vůči personálu.

Dalším stadiem je **zajetí krizí**. U vězněného postupně nahrazují prvotní vtíravé až obsedantní negativní myšlenky psychické adaptační mechanismy, vedoucí k postupnému **vyrovnání se s krizí**, tedy pokusům přijmout novou situaci a najít prostor k naplňování základních potřeb. Sochůrek v této souvislosti upozorňuje na počátek prizonizace či vznik nepravého konformizmu a konstatuje, že „*nápadně rychlá, tzv. pozitivní a bezproblémová adaptace na vězeňské prostředí nebývá vždy nejlepším signálem pro budoucnost vězněného jedince*“.

³⁵ SOCHŮREK, Jan. 2002. Op. cit.

Poslední fází je **odeznění krize**. Podle Sochůrka usuzujeme na „*vyrovnání se s krizí tehdy, když vězeň dokáže myslet na situaci svého uvěznění, ve které žije tak, aby ho to neničilo (nedeprimovalo) a zároveň, aby se mu nevtírala do vědomí proti jeho vůli (dokáže myslet i na něco jiného)*“.

b) *Adaptace*

Sochůrek dále zmiňuje tři faktory, na nichž je závislá míra schopnosti odsouzeného adaptovat se na podmínky výkonu trestu: **osobnost odsouzeného** (schopnost reakce na zátěžové situace, introspekce, ochota změnit svůj životní styl apod.), **podmínky výkonu trestu** (typ věznice nebo sociální klima) a **novost situace**.

Podle práce Jiřího Čepeláka uvádí Sochůrek pět základních typů adaptace na podmínky VTOS: **realistické přizpůsobení** – sociálně zralý jedinec orientující se k podmíněnému propuštění, je motivován k hlubšímu poznání sebe sama. **Agresivně nepřátelské přizpůsobení** – postoj „proti všem“, tedy proti personálu i spoluvězňům, přináší výrazné obtíže ve výchovné práci s nutností důkladného rozboru příčin takového chování. **Nepřiměřená kompenzace** – odsouzený se vychloubá dosavadní trestnou činností i plány na kriminální činy po propuštění, většinou si však není jistý sám sebou a pouze přehlušuje obvyklé reakce na výkon trestu. **Nepřiměřená projekce** – s pocitem viny se vyrovnává tak, že obviňuje někoho jiného a vyhýbá se odpovědnosti za trestný čin. **Přizpůsobení se únikem** do denního snění, drog nebo alkoholu, což vede ve většině k dalšímu ilegálnímu jednání ve snaze tento nepovolený artikl získat.

3.4 SPECIFICKÉ RYSY PENITENCIÁRNÍHO PROSTŘEDÍ

3.4.1 ÚČELOVÉ CHOVÁNÍ VĚZNĚNÝCH

O účelovém jednání ve výkonu trestu platí to, co již bylo řečeno na vazbě – nemějme jim to za zlé, je to pro ně přirozené a někdy snad i nutné, ale nenechme sebou manipulovat.

- **Dezider (Rom) 35 let**, ve výkonu výjimečného trestu odnětí svobody za vraždu, liturgicky velmi aktivní, mluvil o útocích od vychovatele, nepřátelských spoluvězňích a jejich intrikách a přitom si tajně brousil příborový nůž do tenkého šídla a vyhrožoval spoluodsouzeným přímou fyzickou likvidací. Před duchovními však působil zcela věrohodně. Věděl přesně co a jak komu říci a kterého z externích duchovních může požádat o kávu nebo známky. Obracel se i na některé farnosti, jimž adresoval dopisy se sugestivními popisy spirituálního života, přičemž projevil až neuvěřitelný rozhled po církevním spektru. V časopise Apoštolské církve uveřejnili jeho „svědectví“ popisující zkušenost uzdravení a glosolálie, v měsíčníku katolické diecéze zase vyšel jeho text o vztahu k Panně Marii a zážitcích při modlitbě k ní. Zajímavé je, že zástupci obou církví to popisovali jako úspěch svého misijního působení.

Rozhodně tím nechceme říci, aby penitenciární profesionálové klientům primárně nevěřili. Případnou naivitou a podlehnutím klientské manipulaci bychom však mohli lehce devalvovat autoritu svoji i své práce jako celku. Nebudou pro ně pak autoritami ale hloupoučkými figurkami vhodnými k využití pro jakýkoli cíl.

3.4.2 FORMÁLNÍ A NEFORMÁLNÍ VĚZEŇSKÁ HIERARCHIE

Jak jsme v této kapitole až dosud naznačili, setkávají se sociální i duchovenští pracovníci za zdmi věznic s klienty naprosto odlišnými od všech jiných známých skupin adresátů jejich snažení. Je tedy zřejmé, že kumulace psychosociálně problematických jedinců na malém prostoru bez možnosti jeho opuštění a

s omezeným potenciálem odfiltrování tenze, bude mít důsledky i ve skupinové dynamice kolektivů odsouzených i obviněných. Jak píše Sochůrek (1982)³⁶, „bez dobré znalosti těchto vztahů je celé naše snažení často problematické, jelikož přijde nazmar díky neznalosti vnitřních vazeb uvnitř kriminální subkultury“.

a) Formální skupiny

Za formální skupinu lze v podmínkách věznění považovat především kolektiv odsouzených na jedné cele či na jednom oddělení. Podle bývalého zákona o výkonu trestu jej zastupovala samospráva odsouzených, jmenovaná odbornými zaměstnanci věznice. V roce 2002 nový zákon tento institut zrušil, ze zkušeností však víme, že je ve věznicích často nahrazován jinými formami, z nichž se ujala zejména pozice tzv. „mluvčích oddílů“³⁷. Nejde přitom o vytváření jakési prodloužené ruky vychovatele vybavené pravomocemi nad spoluvězni. Dobrou volbou lze optimalizovat především oboustranné využití existujících neformálních komunikačních kanálů a nutné informace předávat každému jedinci z kolektivu, aniž by bylo potřebné svolávat formální setkání. Odborný zaměstnanec věznice pak má možnost využívat inverzního směru toku informací a čerpat poznatky jak o jednotlivcích, tak o celkové atmosféře ve svěřené skupině.

Velmi důležitou pak ovšem zůstává otázka výběru vhodných mluvčích. Měl by jím optimálně být osobnostně silný jedinec, příliš nepodléhající vlivům vězeňské subkultury, disponující však její důvěrou a schopný do jisté míry žádoucím způsobem korigovat její názory. Neměl by být potenciálním pachatelem násilí a neměl by být ani ekonomicky závislý na jiných věznicích. Podstatná je i jeho loajalita a schopnost akceptovat autoritu vězeňských zaměstnanců. Nezbytným je také systematické kontrolování jeho činnosti tak, aby své pozice nezneužíval.

- V roce 2005 došlo na jednom z oddílů nejmenované věznice k výměně mluvčích oddílů. Z původního padesátiletého prvovězňeného pachatele závažné trestné činnosti spojené s distribucí drog se jím díky nevhodné volbě speciálního pedagoga a vychovatele stal osmatřicetiletý odsouzený za násilnou a majetkovou trestnou činnost, dosud sedmkrát ve výkonu trestu odnětí svobody, který měl opakované drobné kázeňské problémy, jevil se však jako dostatečně silný jedinec, o němž se vychovatel zřejmě domníval, že mu zjednoduší práci. Zhruba měsíc po jeho nástupu se na oddělení začaly projevat ve zvýšené míře kázeňské problémy, značně klesla i úroveň udržování pořádku. Odsouzení z tohoto oddělení přestali jevit zájem o spolupráci se sociální pracovníci a dalšími specialisty OVVaT – ukázalo se, že jsou skupinou, shromážděnou kolem „mluvčího“ podezírání z vynášení nežádoucích informací o chodu oddílů. V tomto případě neformální hierarchie nežádoucím způsobem zcela splynula s formální a situaci bylo třeba řešit výměnou speciálního pedagoga a posléze i vychovatele.

b) Neformální skupiny a hierarchie

Odsouzení mají velmi často snahu vytvářet vlastní neformální skupiny se zvláštní sociální dynamikou, negativními škálami hodnot či sankcí a trestů, rigidní hierarchií s pravidly chování, právy a povinnostmi. V čele obvykle stojí „kápo“ či „king“, tedy vězeň, který je dostatečně fyzicky a často i intelektuálně zdatný, zpravidla hmotně zabezpečený. Ten ovládá oddíl někdy vlastní silou, zpravidla však prostřednictvím tzv. „koňů“ či „vojáků“, zpravidla fyzicky silných, ovšem mentálně

³⁶ SOCHŮREK, Jan. *Problémy „druhého života“ odsouzených*. 1982

³⁷ Na Slovensku naproti tomu institut samosprávy neopustili ani v současnosti – podle platných norem se tam samospráva odsouzených podílí na organizaci života vězňených zejména v polootevřených věznicích I. a II. nápravné skupiny.

méně vybavených vězňů, kteří plní jeho příkazy a starají se o exekuci sankcí, čímž si zajišťují dobré postavení ve srovnání s dalšími vězni. Relativně nedotknutelní jsou „sluhové“, které mají vůdcové skupiny k ruce pro zajištění praní, úklidu a často i sexuálních služeb. Poměrně stranou stojí „starej mukl“, tedy vězeň, který si své postavení vydobyl četnými tresty absolvovanými v nejpřísnějších věznicích. Řadoví členové skupiny tvoří početně její největší část, na samém konci stojí outsideri, kteří se stávají obětí šikany celé skupiny, pakliže neslouží jejím vůdcům nebo jiným silným členům.

Sochůrek³⁸ popisuje škálu faktorů, které mají zásadní vliv na postavení ve skupině.

Odsouzení pozitivně vnímají a dominantní postavení mezi nimi zajišťuje (v následujícím pořadí):

- 1) bohatá kriminální zkušenost
- 2) pachatel násilných trestných činů (vyjma těch, jejichž obětí jsou ženy a děti) – ambivalentní vztah ovšem vězni mají k pachatelům násilí na policistech, zaměstnancích VS ČR nebo veřejně známých osobách (běžný názor, že jim to zajistí popularitu není správný – vězni vnímají obtíže spojené s takovými pachateli – jsou u nich realizovány častější kontroly nepříjemné pro celý oddíl, nikdo s nimi proto nechce sdílet celu apod.).
- 3) poslušnost výkonu trestu – preferovány jsou těžší věznice (v Česku v pořadí zhruba Valdice, Mírov, Plzeň-Bory, na Slovensku pak Leopoldov, Ilava).
- 4) dobré verbální schopnosti
- 5) provázanost na zaměstnance (kontakty z místa bydliště, školy apod.)
- 6) fyzická zdatnost či ovládnutí bojových umění
- 7) solventnost
- 8) postavení „ochránců chudých“ – vyznají se v právu, jsou schopni a ochotni pomoci s formulováním žádostí a úřední korespondence
- 9) v minulosti vydařený pokus o útěk z věznice

Negativně pak odsouzení vnímají a submisivní postavení přiznávají odsouzeným:

- 1) slabým
- 2) zvláštním (obtěžujícím tiky, záškuby, neurotickými projevy apod.³⁹)
- 3) pachatelům mravnostních deliktů (se zvláštním zřetelem k pachatelům pohlavního zneužití na dětech, tzv. „prcačkářům“, oblíbeni však nejsou ani pachatelé běžného znásilnění)
- 4) nezkušeným, prvovězněným
- 5) toxikomanům (pro jejich obtížnost z hlediska nedodržování hygieny a neurotických příznaků)
- 6) mladistvým
- 7) Romům na oddílech, kde nejsou v převaze

Dalšími významnými skupinami mezi odsouzenými jsou tzv. „kolchozy“. V jejich čele stojí většinou silní jedinci, disponující nejen finančními prostředky, ale i dalšími možnostmi. Ti využívají většinou nemajetných spoluvězňů a nechávají si na jejich adresu posílat potravinové balíky, na něž jinak mají ze zákona jen omezený

³⁸ SOCHŮREK, Jan. 2005. *Negativní vlivy ve vězení a jejich vliv na reintegraci vězňů*. 2005

³⁹ Takto byl vnímán odsouzený se skleněným okem, který své okolí obtěžoval tím, že si je denně vyjímal.

nárok. Znamé jsou i tzv. „odběry“ – v podstatě tedy krádeže zboží z nákupů nebo již zmíněných balíků. Další zájmovou skupinou jsou věci získané nepovolenou činností: do věznice propašované drogy či mobilní telefony (fungující pak mezi vězni jako „telefonní budky“, v nichž zájemce zaplatí mnohonásobně předražené hovorné), ale i farmaka získaná u lékaře nebo dokonce poštovní známky či káva a čaj přinesená externími duchovenskými nebo sociálními pracovníky. S takto získanými komoditami se pak ve věznici dále spekuluje a směňují se za jiné zboží i služby včetně posluhování či služeb homosexuálních, prodávají se však i za neoprávněně držené finanční prostředky s cenou několikanásobně předraženou.

3.4.3 TAKZVANÝ „DRUHÝ ŽIVOT“ VĚZNĚNÝCH

Tento pojem můžeme jen stěží označit za odborný terminus technicus, v českém i slovenském penitenciárním prostředí je však dostatečně zaužívaný. Nejčastěji je vykládán jako nedovolená činnost vězňů v době, kdy nejsou pod přímou kontrolou vězeňských pracovníků, zpravidla tedy v nočních hodinách. Velmi výrazně se na něm podílí vězeňská architektura s hromadným způsobem ubytování odsouzených na ložnicích i oddílech. Nejruznější autoři článků v penologických časopisech sem zahrnují násilí motivované hmotně i sexuálně, snahou o posun ve vězeňské hierarchii, projevy homosexuálního chování, hazardní hry apod. Skutečností je, že tyto formy druhého života jsou přítomné téměř ve všech věznicích a čelit jim lze jen velmi obtížně.

Velmi často jsou spojeny s přímým násilím ať primárním (tedy snahou o přímý hmotný i nehmotný zisk) motivovaným např. ve formě manifestace moci nad jinými vězni, či cílem přímo získat nepovoleně drženou finanční hotovost a materiál pro směnný obchod (psychofarmaka, kávu, čaj, tabákové výrobky a další komodity), tak sekundárním, jímž se řeší důsledky, např. dluhy z hazardních her realizovaných o zboží, ale často i o „virtuální peníze“, tedy dluhy, které vězni vznikají mimo věznici a mnohdy bývají nuceni platit je jeho blízcí na svobodě.

Toto jsou ovšem pouze projevy na první pohled markantní. Sochůrek (1982)⁴⁰ však vychází ze zkušeností z práce mezi pachateli závažné trestné činnosti a doplňuje pojem „druhý život“ o činnost, jejímž cílem je „*zpříjemnit a zjednodušit si pobyt ve vězení*“. Zajímavým způsobem akcentuje pojem rituálu, spojeného s organizováním hazardních her a večerních dýchánek připomínajících prostředí hostinců „velmi nízkých cenových skupin“, což lze pozorovat zejména u silně kriminálně infikovaných jedinců. V této souvislosti Sochůrek zdůrazňuje, že si odsouzení hledají náhradní způsob saturování nejvíce chybějících životních podmínek. Podle toho může odborný zaměstnanec věznice usuzovat, nakolik se jeho klient odpoutal od prostředí, které bylo jednou z významných příčin jeho trestné činnosti, stanovovat prognózu jeho dalšího vývoje a upravovat projekt další práce s konkrétním vězňem.

- S příchodem na jeden z oddílů Vazební věznice Liberec, kde jsou umístováni odsouzení zpravidla opakovaně trestaní a obtížně pracovně zařaditelní, tak pravidelně zaznamenávám totožnou jen velmi málo se obměňující skupinu odsouzených shromážděných kolem stolu v rohu chodby s nezbytnými hrnkou silného čaje či kávy a hráčskými rekvizitami, připomínající stůl štamgastů venkovského hostince. Jeho obsazení tvoří vícekrát trestaní odsouzení za majetkové a násilné trestné činy, představující na oddělení špičku neformální hierarchie.

⁴⁰ SOCHŮREK, Jan. 1982. Op. cit.

Duchovenská práce je v této oblasti značně obtížná – naráží na velmi dobrou organizaci skupin, využívající dobré znalosti zaměstnanců i externích spolupracovníků věznic získané na základě dlouhodobého pozorování a využívání slabostí či nedostatků. Druhou překážkou je samozřejmě vězeňská pseudosolidarita a významná je i skutečnost, že některým vykonavatelům služeb silnějším spoluvězňům tento status vyhovuje a nechtějí jej měnit.

Proniknout do struktury tzv. „druhého“ života vězňených osob se podaří jen cílevědomou usilovnou kolektivní prací. Nutným předpokladem je konstruktivní komunikace a spolupráce všech zainteresovaných zaměstnanců vězeňské služby i působících dobrovolníků.

3.4.4 SOCIÁLNÍ KLIMA VĚZNICE

Druhý život odsouzených i vliv jejich neformálních struktur se v různých věznicích poměrně výrazně liší. Mařádek⁴¹ popisuje sociální atmosféru věznice jako souhrn tří vrstev na sebe vzájemně působících. První dvě jsou čitelné zvenčí: Primární je tvořena haló efektem, který pozorovatel nebo nově příchozí odsouzený získá z prvního dojmu. Jde o jednání personálu (taktní / netaktní apod.), pořádek, architekturu či stav budovy. Sekundární vrstvu tvoří pověst věznice jak u nekriminální populace (vzniká převážně vlivem sdělovacích prostředků, tak u lidí, kteří o ní získali informace od někoho, kdo se s ní setkal a konečně u kriminální subkultury, která má věznice dobře zmapované co do úrovně personálu, způsobu zacházení s vězni, informací které přestupky jsou tolerovány a které nikoli, jaká je úroveň stravy atd.

Nakonec je třeba říci, že se na terciární vrstvě sociální atmosféry věznice velmi výrazně projevuje úroveň sociální interakce mezi personálem.

3.5 TEORIE PŘÍČIN KRIMINÁLNÍHO JEDNÁNÍ

Teorií, zabývajících se delikventním chováním je celá řada a tento jev nahlížíme z psychologického, sociologického, medicínského i teologického a mnoha dalších hledisek. My se budeme zabývat jen těmi, která pro naši práci představují podstatný význam.

3.5.1 VYBRANÉ KRIMINOLOGICKÉ TEORIE

Kriminální jednání lze souhrnně označit jako aktivity jedince či skupiny porušující právní normy společnosti. Vágnerová⁴² chápe trestnou činnost jako poruchu sociálně-adaptačních schopností a dovedností – pachatelé nejsou schopni či ochotni plnit základní společenské normy, ztrácejí náhled na nevhodnost takového jednání, a proto nemají potřebu vyhledávat odbornou pomoc k nápravě. Vágnerová rovněž zmiňuje některé základní teorie vysvětlující příčiny tohoto statusu:

- Italský vojenský lékař Cesare Lombroso ve svém díle O typech zločinných předpokládal pod vlivem Darwinovy evoluční teorie na základě antropologických výzkumů, že existují „zločinci od narození“, jejichž atavistické sklony lze odhalit na základě vnějších znaků. Později však připustil také vliv dalších determinantů.
- Nativistická teorie (H. H. Goddard) považuje za příčinu delikvence mentální selhání a mluví o tzv. „morálním idiotovi“, který není schopen chovat se společensky přijatelně.

⁴¹ podle: MAŘÁDEK, Vladimír. *Výkladový slovník penologie*. 2003

⁴² podle: VÁGNEROVÁ, Marie. 2004. Op. cit.

- Další teorie pracují s pojmem učení a sociálního učení. Americký psycholog Eysenck v 60. letech 20. století považuje za „rizikového jedince extravagantního neurotika, jehož nadměrné zaměření na okolní svět je příčinou neschopnosti sociálního učení, přičemž důsledkem nedostatečné socializace bývá chování nerespektující dané normy“.
- Teorie sebekontroly má za základ asociálního jednání neschopnost sebeovládání umožňujícího snadné uspokojení subjektivních i objektivních lidských potřeb, přičemž nízkou úroveň sebekontroly tato teorie chápe jako důsledek defektní socializace.
- Odlišné kognitivní procesy akcentují vzorec chování typického recidivisty s iracionálním uvažováním, emočním ovlivněním a působení slabých kontrolních mechanismů, což způsobuje neschopnost přiměřeného hodnocení situace a poučení z předcházejících zkušeností.
- Clonningerova trojdimenzionální teorie osobnosti (80. léta) předpokládá predispozice reagovat určitým způsobem, přičemž pachatelé budou nejpravděpodobněji lidé nereagující na ocenění okolí (odměny a sankce), pro něž je důležité zejména sebehodnocení, se zvýšenou potřebou silných emotivních zážitků, pro něž trestná činnost narušuje životní stereotyp a se sníženými schopnostmi odhadnout míru nebezpečí i adekvátní orientaci v rizikové situaci.

3.5.2 NÁSTIN TEOLOGICKÝCH TEORIÍ

Zcela specifický je teologický přístup, reflektující kriminální jednání jako hřích odporující biblickým zásadám, tedy jednání proti Božímu řádu, k němuž má člověk predispozice vlivem působení prvotního Adamova hříchu. Hřích sám pak je absolutní příčinou sociálně-deviantního jednání, jehož důsledkem je z hlediska časnosti uvěznění. Účelem naší práce není teologická deskripce tohoto pojmu, přesto si alespoň kratičce připomeňme, že Bible sleduje jak lidskou vnitřní motivaci, tak formy i důsledky jednání zasahujícího „mimo cíl“, neposlušnosti Božího řádu, svévolného života, principu ovládajícího lidský život či vědomého zvolení nesprávné životní cesty. Rozdíl mezi světem před a za mřížemi je snad pouze v tom, že konkrétní hříšné jednání vězňů vykazovalo znaky přestoupení zákona a tak vedle Hospodinovy ruky trestá i rameno spravedlnosti.

Tournier⁴³ hovoří o vině z jednání a tedy konkrétních činů a vině z bytí, spočívající v lidském uvědomění si vlastní porušenosti a hříšnosti, s níž člověk sám nemůže nic dělat. Zde je pak prostor pro vedení ke skutečné Boží odpouštějící milosti a životu v Jeho blízkosti a pod Jeho vedením. Bez prvotního vědomí viny z jednání je však přechod k vině z bytí velmi obtížný.

- Pro příklad jmenujme osmadvacetiletého muže obviněného z ublížení na zdraví a znásilnění vlastní manželky, který vykazoval vnější projevy lítosti nad situací, do níž se dostal (podle příkladu Ezaua z 1. Mojžíšovy knihy 17:39 označujeme stav, kdy člověk lituje důsledků situace, do níž se svojí chybou dostal bez reflektování viny jako Ezaův pláč), zcela však odmítal objektivní vinu na psychickém i fyzickém zranění své ženy, což byl, pod vlivem vyučování křesťanské charismatické skupiny, dokonce ochoten dokladovat biblickými pasážemi. Jakékoli vedení k pokání se zcela míjelo účinkem, protože naprosto nebyl ochoten připustit vlastní provinění.

Věhlasný americký teolog Paul Tillich⁴⁴ jde ještě dál, když za princip hříchu vidí tři propojené faktory: nevěru ve vztahu k Bohu a přiklonění se k sobě samému, tedy k egoismu. Z toho pramení tillichovský pojem hybris⁴⁵, který překládá jako pýcha, nadřazenost. Máme-li reflektovat tento pojem ve světle sociální práce, může jít v extrému o nedostatek schopnosti empatie ve vztahu k Bohu i druhým. Posledním Tillichovým pojmem je v této souvislosti konkupiscence, tedy žádostivost. Zde již

⁴³ srovnej: TOURNIER, Paul. *Vina*. 1995

⁴⁴ srovnej: TILLICH, Paul. *Systematická teologie*. 1996

⁴⁵ Tillichova systematická teologie jej požívá v poněkud jiném významu než sociální práce – srovnej: MATOUŠEK, Oldřich. *Sociální práce v praxi*. 2005

Tillich zrcadlí výsledky soudobého bádání hlubinné psychologie a pracuje s pojmem freudovského sexuálního libida i s adlerovskou touhou po moci. Delikventní jednání tak není ničím příliš specifickým, jde jen o umocněné působení zmíněných faktorů.

3.5.3 POLYETIOLOGICKÝ MULTIFAKTORIÁLNÍ PŘÍSTUP

Je třeba konstatovat, že ve vězeňském prostředí je nutné počítat s poměrně vysokým počtem výskytu sociálně deviantních osob a klientů s psychopatickou strukturou osobnosti, což je diagnóza prožívání viny prakticky kontraindikující.

Heretik⁴⁶ popisuje polyetiologický přístup, sledující charakteristiku delikventní osobnosti z více stran, zejména na základě sociálně-kulturních, somatických, intelektuálních, emočně-temperamentálních osobnostních znaků, z nichž vznikly rizikové typologické kombinace znaků. Takovým příkladem je tzv. vražedná triáda, pozorovaná v rámci výzkumu americké FBI mezi pachateli homicidií, u nichž zaznamenali ve významné míře kombinaci nočního pomočování ve věku, kdy to již není normální, trápení zvířat a žhářství.

Čírtková⁴⁷ vnímá jako rizikové faktory např. komplikovaný temperament, instabilní rodinu, nevhodné výchovné praktiky, odmítnutí dítěte matkou, pobyt ve zrušené lokalitě, sociální dezorganizaci v místě bydlení, ale např. i sledování agresivních filmů. Mezi ochranné faktory naopak řadí podporující, jasně usměrňující a kooperující rodinu a školu, které mohou tlumit případná rizika.

3.6 PORUCHY SOCIALIZACE A PORUCHY OSOBNOSTI V KRIMINÁLNÍ SUBKULTUŘE

3.6.1 SELHÁNÍ SOCIALIZAČNÍHO PROCESU

Socializace je obecně vnímána jako permanentní proces, rozvíjející, usměrňující nebo korigující zkušenosti nabyté v dětství. To, že se jedinec chová společensky přijatelným způsobem sám od sebe, lze nazvat projevem jeho autoregulačního systému či vůle, jak píše Sochůrek⁴⁸. Podle Vágnerové⁴⁹ je základním socializačním problémem jiný vztah k obecným normám, vyúsťující u pachatelů trestné činnosti do egocentrismu spočívajícího v subjektivizaci norem chování a pocitů vlastní privilegovanosti, která je základem vnímání norem jako závazných pro kohokoli, jen ne pro ně samotné.

Mařádek⁵⁰ hovoří o deficitní (díličí porucha, projevující se především asociálním chováním s možností korekcí přiměřeným výchovným vedením) a deviantní (těžká porucha zasahující celou osobnost, projevující se disociálním či antisociálním jednáním, přičemž nemusí jít nutně o jednání přímo delikventní) socializaci.

⁴⁶ podle: HERETIK, Anton. *Forezná psychológia*. 2004

⁴⁷ podle: ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Forezní psychologie*. 2004

⁴⁸ SOCHŮREK, Jan. Vybrané kapitoly ze sociální patologie – Úvod do sociální patologie, sociálně patologické skupiny. 2001

⁴⁹ podle: VÁGNEROVÁ, Marie. 2004. Op. cit.

⁵⁰ podle: MAŘÁDEK, Vladimír. 2004. Op. cit.

a) *Epizodický pachatel*

Pro zachování úplného přehledu je třeba zahrnout do této části i bod týkající se pachatelů trestných činů, u nichž nebyl proces socializace nijak narušen. Jde zejména o nedbalostní delikty či epizodická selhání. Z logiky věci se takoví lidé vyskytují převážně v nejméně přísných věznicích, ve vazbě pak jen sporadicky, protože u nich zpravidla nejsou indikovány zákonné důvody pro její uvalení. Sociální práce s těmito pachateli bývá zpravidla omezena na diagnostickou činnost a pomoc v řešení problémů mimo věznici, které by takový odsouzený byl za normálních okolností schopen vyřešit sám, aktuálně mu v tom však brání izolace od společnosti. Jedná se především o prakticko-terapeutickou pomoc v řešení akutních problémů v rodině a partnerském vztahu.

- Evald, 33 let, naposledy obchodní ředitel počítačové firmy, byl v roce 1997 odsouzen pro faktoringový podvod (platby za faktury inkasoval ještě před dokončením práce, ačkoli věděl, že to je v rozporu se smlouvou). Přestože vždy odevzdal dokončené dílo, vyčíslil soud jeho škodu na 5 mil. Kč a uložil mu nepodmíněný trest odnětí svobody na 5 let. Evald nástup trestu právními procedurami oddaloval až do roku 2003, kdy jej do věznice eskortovala policie. »Do té doby jsem nevěřil, že mě skutečně zavřou. Družka, s níž jsem žil pět let o ničem nevěděla. Pak mi přišla obsílka k výsledku a odtud mě odvezli rovnou do věznice«. Evald se na podmínky výkonu trestu ve věznicích s dozorem brzy adaptoval a byl zaměstnán ve vnitřním provozu věznice jako uklízeč a knihovník. Po dobu výkonu trestu u něho nebyly zaznamenány problémy ve vztahu ke spoluodsouzeným ani k zaměstnancům vězeňské služby, brzy mu začaly být udělovány kázeňské odměny spojené s opuštěním věznice. Po celou dobu výkonu trestu zůstaly zachovány jak vztahy s rodinou tak s družkou, po propuštění využil nabídku ředitele firmy, kde byl zaměstnán před nástupem do vězení a nastoupil zpět na původní místo. Za problém lze označit přístup vězeňských zaměstnanců, kteří pro jeho vstřícnou povahu brzy přestávali vnímat rozdíl sociálních rolí a zaujímal k němu až příliš přátelský přístup.

V této souvislosti zmiňme jakési motto penitenciárních profesionálů: „*Bud'me přátelští, ale nepřátelme se.*“

b) *Asociální chování*

Je charakterizováno jako chování neodpovídající běžným společenským normám, neobsahuje však ještě úroveň ničení společenských hodnot (Sochůrek, 2001). Nemusí být nutně kriminální a projevuje se např. hulvátským chováním, životem na okraji společnosti nebo např. alkoholismem.

c) *Antisociální⁵¹ chování*

Je uvědomělé protispolečenské jednání kriminálního charakteru, směřující proti zákonným společenským normám.

d) *Disociální⁵² chování*

Sochůrek⁵³ je považuje za subtyp předcházejícího. Jedinec se na jedné straně projevuje protispolečensky, na straně druhé akceptuje normy úzké, většinou kriminální, skupiny. Na rozdíl od předcházejícího si takoví pachatelé uchovávají většinu společenských norem (starají se o rodinu, pracují apod.), ovšem vedle toho se dopouštějí trestné činnosti, často i velmi závažné – typickým příkladem jsou nájemní vrazi.

⁵¹ Někteří autoři termíny asociální a antisociální nerozlišují a považují je za synonyma (např. Sochůrek, 2001. Op. cit.)

⁵² V jiném významu je termín disociálním používán u nomenklatury poruch osobnosti

⁵³ podle: SOCHŮREK, Jan. 2001. Op. cit.

e) Sociální (zločinecká) deprivace

Mařádek⁵⁴ ji považuje za nejtěžší socializační poruchu. Je typická odporem proti společenským normám a jejich programovým neuznáváním, destruktivní činností zaměřenou proti společenskému řádu a běžným zvyklostem, defektní socializací vzniklou neschopností sebekontroly, odporem k práci a vyhýbání se jí i vymizením výčitek svědomí a lítosti, ale i faktické neschopnosti pozitivní personální interakce).

Mezi vlivy určující výsledek socializace lze zařadit několik významných faktorů:

Rodina je prvním z nich. Čepelák⁵⁵ popisuje výzkumy Výzkumného ústavu penologického, podle nichž delikventní osoby pocházejí nápadně často ze strukturálně a funkčně dezorganizovaných rodin s nedostatečnou citovou výchovou, vedoucí k tomu, že pubescent hledá emoční vazby mimo rodinu, nejčastěji v partě, která také bývá eskalátorem páchání trestné činnosti.

Dalším významným socializačním faktorem je škola a s ní spojené prekriminogenní jevy, jimiž jsou záškoláctví i strukturování prvních vrstevnických skupin a part.

Z hlediska místa bydliště je doloženo, že anonymita města vytváří pro delikventní jednání lepší podmínky ve srovnání s daleko užšími interpersonálními vztahy na vesnici, představujícími určitou společenskou kontrolu.

Čepelák (1979b) uvádí jako typický příklad defektní socializace mladistvého pachatele s tímto vývojem: jako školák není disociálními rodiči veden ke školní docházce, důsledkem čehož je záškoláctví a špatný prospěch. Proto je izolován od okolí a odmítán učiteli. Druží se s disociálně se vyvíjejícími chlapci a tvoří s nimi skupiny se sklonem ke kriminalitě. Vyvíjí se tak abnormálně, nedokončí školu, nevyučí se. Je obvykle zaměstnán jako pomocný dělník⁵⁶. Sdružuje se s vysloveně disociálními jedinci se sklonem k pitkám, drogám a násilným činnostem. Vzhledem k tomu si obvykle najde partnerku se stejně disociálními vývojem. Manželství se však brzy rozpadá, protože není schopen navazovat vztahy lásky, jelikož mu chyběl rodinný vzor. Ocitá se v materiální nouzi, což vede k zanedbávání rodiny, k dluhům a nedostatečné péči o děti, které se opět vyvíjejí disociálně.

Dalšími rizikovými faktory jsou podle Čepeláka rané poškození mozku nebo nízká úroveň intelektu (po opuštění ochranného prostředí rodiny a školy má takový jedinec problém s uplatněním na trhu práce a disociální vývoj u nich začíná až v této době).

3.6.2 PENITENCIÁRNĚ VÝZNAMNÉ PORUCHY OSOBNOSTI

Jelikož jedním z důvodů kriminálního jednání je sociální maladaptivita, která je současně jedním z projevů poruch osobnosti, je reálné, že také penitenciární klientela bude tyto znaky vykazovat. Nejčastěji půjde o disociální (dříve psychopatickou, dnes také sociopatickou či dissociální) poruchu osobnosti, ostatní

⁵⁴ podle: MAŘÁDEK, Vladimír. 2004. Op. cit.

⁵⁵ ČEPELÁK, Jiří. *Kriminogenní význam selhání socializačního procesu*. 1979b

⁵⁶ Čepelák v roce 1979 nepočítá s možností nezaměstnanosti a parazitního životního stylu, což bylo tehdy trestáno jako příživnictví.

typy se ve vězení vyskytují limitně méně. Kašparů⁵⁷ se domnívá, že v běžné populaci má 10 – 18 % lidí problémy vzhledem k disharmonické struktuře své osobnosti.

a) *Disociální porucha osobnosti*

Psychopatie bývá označována jako relativně trvalá porucha osobnosti, některé běžné osobnostní složky, běžné u normální populace, zde chybí (např. vyšší city). Čepelák⁵⁸ vnímá příčiny psychopatie jako souhrn působení biologických a sociálních determinantů. Praško⁵⁹ ji charakterizuje jako „*dlouhodobý vzorec sociálně anetického chování, které odráží nezáměr o práva druhých osob*“. To se zcela pochopitelně projevuje jednáním odlišným od běžně zaužívaných sociálních norem. Lidé s touto poruchou osobnosti bývají emočně nezralí, labilní, snadno se vzruší a jednají afektivně. Své cíle sledují bez ohledu na druhé, nejsou schopni empatie, mají slabě rozvinuté svědomí a proto ani utrpení oběti je nijak netrápí. Nejsou schopni adekvátního sebehodnocení ani přizpůsobení se sociálním normám ani svému okolí. Naopak – velmi často vyžadují, aby okolí vyhovovalo jejich subjektivním potřebám.

Své zájmy naplňují bezprostředně, nejsou ochotni nic odkládat a ovládat proto své chování. Neuvažují o budoucnosti a minulost interpretují tak, jak jim vyhovuje – to je podstatné zejména při získávání anamnestických údajů a plánování další práce s klientem: Vše je třeba ověřit. Disociální klienti mají sklon manipulovat s okolím, provokovat a využívat je, s čímž se penitenciární pracovníci zhusta setkávají.

Častější je u nich abúzus psychotropních a psychoaktivních látek (např. Vágnerová, 2004 a Čírtková, 2004) a to i ve vězení, kde jsou schopni pro jejich opatření téměř čehokoli.

- **Michal, 30 let** byl dosud třikrát soudně trestán, z toho dvakrát nepodmíněným trestem odnětí svobody. V jeho kriminální anamnéze jsou násilné trestné činy – loupež a vydírání. Aktuálně je odsouzen k 7,5 roku odnětí svobody za to, že na ulici zbil neznámého muže a vzal mu mobilní telefon – „*potřeboval jsem si zavolat, měl mi ho normálně dát a nebyl by žádnéj problém*“. V jeho anamnéze je výrazný abúzus alkoholu i drog (nitrožilní aplikace pervitinu). Ve výkonu vazby vykazoval kázeňské problémy, zpravidla když zaměstnanec či příslušník nevyhověl včas jeho požadavkům, stejně se choval i na nástupním oddělení, proto byl vytipován jako možný pachatel násilí. Zaměstnanci zaznamenali i signály o jeho šikanování spoluvězňů, které se však nepodařilo prokázat. Aktuálně (září 2006) se u něho neprojevují zásadní problémy s chováním – byl zařazen na oddělení pracujících odsouzených s některými výhodami proti standardním oddílům, vychovatel mu přesně vymezil hranice tím, že v případě kázeňských přestupků bude zařazen na oddělení s celovým uspořádáním.
- **Obviněný Josef, 26 let**, ve výkonu vazby za krádež a distribuci drog píše rodičům: „*Neska sem byl u zástupce ředitele, aby zrušil to vymrdaný sklo, ale poslal mě do píči*⁶⁰. Takže na návštěvu seru. ... Akorát mi pošlete věci na ten tejděn co bi měla bejt ta návštěva. ... Když mě teď toho 29. pustěj tak první co udělám bude že toho buzeranta co mě tudyto zařídil⁶¹ nechám sejmout protože já se s takovým špinavcem špinit nebudu, když mě odpálkujou tak to udělám já tady a pak si to hodim seru na to mám se tady scvoknout nebo bejt mrtvej to radši to druhý“⁶².

Praško (2003, str. 229) popisuje následující diagnostické příznaky, z nichž nejméně tři musí být splněny, aby bylo možné hovořit o disociální poruše osobnosti:

⁵⁷ podle: KAŠPARŮ, Max. *Základy psychiatrie pro zpovědníky*. 2002

⁵⁸ ČEPELÁK, Jiří. *Pachatelé s psychopatickou osobností ve výkonu trestu odnětí svobody*. 1979a

⁵⁹ PRAŠKO, Ján. *Poruchy osobnosti*. 2003

⁶⁰ Ředitel vazební věznice u něho z bezpečnostních důvodů nařídil návštěvu za skleněnou dělicí přepážkou, pokusil se totiž do věznice propašovat drogy.

⁶¹ Vrchního dozorce Oddělení výkonu vazby a trestu, který pokus odhalil.

⁶² Faksimile tohoto dopisu přetiskujeme v Příloze 2

- chladný nezájem o cítění druhých
- hrubý a trvalý postoj nezodpovědnosti a bezohlednosti vůči společenským normám, pravidlům a závazkům
- neschopnost udržet trvalé vztahy při nedotčené schopnosti takové vztahy bez obtíží vytvářet
- velmi nízká tolerance k frustraci a nízký práh uvolnění agrese, včetně násilí
- neschopnost zakoušet vinu a poučit se ze zkušenosti, zvláště z trestu
- výrazná tendence k svádění viny na jiné nebo k uvádění racionálního vysvětlení pro chování, které jedince uvádí do konfliktu se společností

Disociální porucha se u klientů v penitenciárním prostředí vyskytuje nejčastěji, odborná literatura hovoří až o 75 % vězeňské populace. Je třeba však říci, že toto číslo bude značně odlišné podle typů věznic. Od relativně nízkého procenta v polootevřených nejmírnějších typech až kcca 90 % v zařízeních s ostrahou nejvyšší.

Kašparů (2002)⁶³ má za to, že vzhledem k nízké úrovni svědomí tito klienti nebudou příliš často vyhledávat pomoc duchovních. Je však třeba znovu důrazně varovat před možným cíleným zneužíváním z jejich strany. Pokud však dojde vlivem pastoračního působení k reflektování personálních chyb a selhávání, doporučuje Kašparů výrazně individuální pastorační přístup.

Vzhledem k tomu, že jde o poměrně trvalou poruchu, je práce s nimi velmi obtížná a její výsledky značně nejisté. Sociální učení je obecně velmi nesnadné, přesto už Čepelák (1979a)⁶⁴ odmítá fatalistické názory popírající jeho možnost vůbec. Klient je schopen měnit své vzorce chování pouze za předpokladu, že v tom vidí svůj osobní prospěch. Mimo účinku je klasický systém dlouhodobé motivace prostřednictvím sociálních sankcí jak negativních, tak pozitivních. Praško (2003, str. 240)⁶⁵ vidí určitý úspěch v kognitivně-behaviorální terapii a popisuje (na modelu sexuálního života pacienta) nácvik zvládnání situací a změnu zaužívaných a v životě ověřených vzorců chování, k čemuž Praško navrhuje tři stupně. V aplikaci na práci v penitenciárním prostředí by mohl vypadat asi takto:

- stupeň – přemýšlí jen v intencích svých zájmů orientovaných na dosažení bezprostřední odměny nebo vyhnutí se bezprostřednímu trestu – teď to udělám, abych neměl problém, ale jinak je mi to jedno
- stupeň – uvědomuje si důsledky svého chování, začíná chápat emoce, postoje a chování druhých, které vyvolal zaměřením na své zájmy a je schopen uvažovat tak, aby přes porozumění druhým mohl zvýšit své dlouhodobé zisky, nikoli jen krátkodobé potřeby – když budu nějakou dobu vyšlapovat, povede se mi dostat se s vychovatelem na vycházku
- stupeň – člověk si je vědom důsledků svého chování a jde mu o ně víc než o krátkodobé uspokojení.

Penitenciárnímu působení na osoby s disociální poruchou osobnosti (psychopaty) se věnoval podrobně Čepelák (1979a)⁶⁶, který podporuje myšlenku metody speciálně vytvořené skupinové psychoterapie. Běžné terapeutické techniky narážejí u disociálů často na jejich nízkou motivovanost, pro poruchy v citové oblasti

⁶³ podle: KŠPARŮ, M. 2002. Op. cit.

⁶⁴ ČEPELÁK, J. 1979a. Op. cit.

⁶⁵ PRAŠKO, J. 2003. Op. cit.

⁶⁶ ČEPELÁK, J. 1979a. Op. cit.

těž jen nesnadno vytvářejí vztah k terapeutovi. Penitenciární skupinový proces vytváří mikrosvět, v němž klienti mohou prožívat pro ně typické životní situace a učit se poznávat nutnost určitých sociálních způsobů chování. Mohou být korigovány i jejich povahové vlastnosti, chybné postoje a poruchové chování. Protože pro řadu klientů představuje klasická 10-12 členná skupina přílišnou zátěž, doporučuje Čepelák vytvoření intenzivních malých (čtyřčlenných) skupin. Důležitý význam má podle autora i terapie individuální.

Pro penitenciární kaplany a sociální pracovníky z toho vyplývá nutnost reflektovat četnou existenci těchto klientů v běžné kriminální populaci a přizpůsobit tomu složení svých skupin. Klient s disociální poruchou osobnosti může jen těžko akceptovat liturgii klasické vězeňské bohoslužby, jako vhodné se pro ně jeví úzké kroužky například biblického studia s přizpůsobeným složením i programem a způsobem vyučování. Jen obtížně budou pozitivně reagovat na klasický katechetický model hřích – vina – Kristova oběť – odpuštění – láska k Bohu a lidem.

Čepelák zdůrazňuje nutnost jednotného působení celého odborného týmu. Nemá zde tedy místo individuální působení vězeňských duchovních ani sociálních pracovníků bez konzultací s ostatními kolegy specialisty. Nutnou podmínkou zacházení s nimi je pevný a promyšlený režim, který se má stát prostředkem jejich reedukace k ukázněnosti a sebeovládání. Z hlediska práce s klientem je třeba mít na jedné straně neustále na paměti jejich schopnost manipulovat a také výraznou tendenci vnímat mírný až přátelský přístup jako projev slabosti, jíž je třeba využít⁶⁷. Na druhé straně je však dobré nepřístupovat k tomuto typu klientů apriori odmítavě a vyhnout se planému moralizování. Přístup k nim by měl být, jak píše Čepelák, rozhodný a důsledný, energický (nepromíjející neodpovědné chování, neakceptující jeho ospravedlňování, odolávající nevhodným požadavkům), ovšem zároveň s pochopením pro jeho další život. Bez akceptování osobnosti klienta by poradce neměl šanci získat důvěru a tak by ztratil vyhlídky na další spolupráci.

b) Emočně nestabilní porucha osobnosti

Charakteristická je neschopnost ovládat vlastní jednání vlivem psychické nestability. Podle vnějších projevů jsou rozlišovány dva typy: impulzivní (výbušný, nestálý) a hraniční (nevyhraněný a instabilní v sebepojetí, s narušeným emočním prožíváním i uvažováním).

- *Impulzivní typ*

I tento typ je ve vězeňské subkultuře poměrně často zastoupen. V jeho případech jsou emoce klientů nápadně proměnlivé a nepředvídatelné, měnící se vlivem i nepatrného podnětu, se zvýšeným sklonem ke zlosti a afektu a tím i k agresivnímu jednání. Nejsou schopni anticipovat důsledky svého jednání, nedovedou plánovat a myslet na budoucnost, koncentrují se na přítomnost a aktuální potřeby. Své chování nejsou schopni ovládat a není možné dosáhnout toho ani jiným způsobem. Bývají

⁶⁷ V roce 2002 se jeden z klientů ve věznicích se zvýšenou ostrahou, odsouzený na 23 let odnětí svobody za vraždu svého obchodního partnera a jeho milenky, začal živě zajímat o elektrotechniku a živě o tom diskutoval se svým vychovatelem a kaplanem, který mu nejprve obstaral starší čísla odborných časopisů a později se souhlasem vychovatele i několik drobných elektrotechnických součástek, aby podpořil jeho zájem. O rok později objevili dozorcí na cele velmi důmyslně vyrobenou nabíječku na mobilní telefon vyrobenou z dodaných komponentů a ukrytou v tradičním prvku vězeňské lidové tvořivosti – krabičce na tabák zhotovené ze špejlí.

nesnášenliví, s okolím mají časté konflikty. Vztahy k druhým lidem jsou často velmi povrchní – považují je za prostředek k dosažení vlastního uspokojení.

Zvýšené riziko asociálního chování je u nich dáno nezvládnutými impulzivními reakcemi, s charakteristickými výbuchy násilí. Jejich trestná činnost je zpravidla neplánovaná a dezorganizovaná.

Podle Praška (2003, str. 245)⁶⁸ je o této poruše možné hovořit v případě zřetelné tendence k nesnášenlivému chování a ke konfliktům s ostatními a současně doprovázeným nejméně dvěma z dalších symptomů:

- zřetelná tendence jednat neočekávaně a bez uvážení následků
- sklon k výbuchům hněvu nebo zuřivosti
- obtíže se setrváním u jakékoli činnosti, která nenabízí okamžitý zisk
- nestálá a nevypočitatelná nálada
- **Filip, 32 let**, potřetí ve výkonu trestu za ublížení na zdraví ve rvačce – relativně bezdůvodně napadl neznámého muže. V kriminální anamnéze je opakovaná násilná trestná činnost obdobného charakteru, včetně útoku na veřejného činitele. Ve výkonu trestu první tři měsíce relativně bez problémů, později se začala projevovat jeho zvýšená impulzivita doprovázená verbálně agresivními útoky vůči spoluodsouzeným i zaměstnancům VS ČR. V zaměstnání vydržel několik týdnů, později přestal být pečlivý a klesal jeho pracovní výkon, až musel být z práce vyřazen, když byl opakovaně přistižen s nohama na stole.
- *Hraniční typ*

Charakteristický je pro něj chronický pocit emoční prázdnoty s nestabilitou v oblasti sebepojetí a narušeným emočním prožíváním. Nestabilita citového prožívání rovněž vede k náladovým výkyvům s afektivními reakcemi, které nedovedou ovládat. Nemají o sobě jasnou představu – výkyvy lze chápat i jako hledání sebe sama a to i v sexuální oblasti (není jim jasné, jsou-li orientováni homosexuálně či heterosexuálně). Cítí se nejistí a ohrožení a z toho plyne i jejich zvýšená tendence vyhýbat se jakémukoli (byť imaginárnímu) nebezpečí. Jejich uvažování je dichotomické – černobílé.

Jejich impulzivní jednání je reakcí na pocity nudy a prázdnoty. Vztahy s okolím bývají nestálé a neuspokojivé, vytvářejí si nepřiměřeně intenzivní vazby. Nejsou schopni přiměřených reakcí – buď milují, nebo nenávidí. Obtížně snášejí samotu, ovšem vzhledem k nevyjasnění identity je pro ně obtížné realizovat trvalejší vztah. Agresi často obracejí vůči sobě (abúzus alkoholu či drog, sexuální excesy), mívají i suicidiální tendence.

Ve vězení jsou tito lidé často možnými oběťmi násilí a cílem zneužívání ze strany spoluvězňů.

Praško (2003, str. 245)⁶⁹ vyžaduje splnění tří z příznaků impulzivního typu a nejméně dvou následujících:

- narušená a nejistá představa o sobě samém, cílech a vnitřních preferencích (včetně sexuálních)
- sklon k zaplétání se do intenzivních a nestálých vztahů, které často vedou k emočním krizím
- přehnaná snaha vyhnout se odmítnutí

⁶⁸ PRAŠKO, J. 2003. Op. cit.

⁶⁹ Tamtéž

- opakované nebezpečí nebo realizace sebepoškození
- chronické pocity prázdnoty
- Za příklad nám může sloužit **Valentýn, 19**, který je byl odsouzen za pokus o vraždu. V jeho anamnéze se objevila instabilní rodina, byl fixován na babičku. Přijetí našel mezi příznivci hnutí skinheads („nůž jsem u sebe nosil na obranu proti cikánům“), přesto měl homosexuální zkušenosti, které tato komunita neakceptuje. Byla u něj indikována počínající alkoholová závislost. Trávil celý den s neznámým mužem a večer vyhověl jeho pozvání k homosexuálnímu pohlavnímu styku. Když zjistil, že jej onen muž okradl, bodl jej dvakrát do zad. Poté mu pomohl k automobilu a odešel.

c) Schizoidní porucha osobnosti

Ve vězeňské subkultuře se tento defekt vyskytuje poměrně vzácně a často v kombinaci s jinými. Podle Vágnerové (2004, str. 520)⁷⁰ je pro typická „nápadná introvertovanost, zploštělost citového prožívání a nezájem o okolní svět, především o kontakt s lidmi“. Nápadná je u nich změna emočního prožívání a snížená citlivost až chladnost, působící neschopnost projevit jakékoli city. Takoví lidé žijí ve svém vnitřním světě bez zájmu o realitu. Soustředí se především na své vlastní úvahy, které je někdy obtížné chápat, používají vlastní logiku. K názorům druhých jsou lhostejní, nezáleží jim na tom, jak je okolí vnímá. Druzí lidé jsou pro ně nesrozumitelní, podivní a obtěžující, proto své sociální kontakty v zásadě minimalizují, schopnost navazování vztahů je u nich vysoce defektní.

Okolím jsou často vnímáni jako podivíni. Mívají letargické a mdlé pohyby, typickou monotónní řeč. Praško (2003, str. 219)⁷¹ uvádí následující symptomy, z nichž pro diagnózu poruchy osobnosti musí být splněny alespoň čtyři:

- málo činností, pokud vůbec nějaká skýtá potěšení
- emoční chlad, odstup nebo oploštělá emoční aktivita
- omezená schopnost vyjadřovat vřelé či něžné city nebo zlobu vůči druhým
- zjevná lhostejnost ke chvále nebo kritice
- malý zájem o sexuální zážitky s jinou osobou (ve srovnání se stejnou věkovou kategorií)
- téměř trvalá obliba samotářských činností
- nadměrná pozornost věnovaná fantazii a introspekci
- nedostatek blízkých přátel a důvěrných vztahů a nedostatek touhy po nich
- výrazná necitlivost k převládajícím společenským normám a konvencím

Podle Čepeláka (1979a)⁷² se lidé s tímto typem poruchy osobnosti mohou dopouštět závažné trestné činnosti. Zdůrazňuje, že jsou sice plaší a nejistí, ale také podezíraví až nepřátelští a potlačovanou agresivitu mohou někdy projevit nečekaně násilným činem.

- **Jaromír, 30 let** zavraždil a poté sexuálně zneužil svoji partnerku poté, co mu oznámila, že se s ním rozchází (způsob vraždy byl typicky dezorganizační a neplánovaný). Ve výkonu trestu s ním zprvu nebyly zaznamenány žádné problémy. Byl ubytován v malé skupině odsouzených, jichž se stranil. Působil na ně jako podivín – málokdy se usmál, ve vzájemném kontaktu obtížně komunikoval a díval se jinam, dlouhé hodiny strávil u okna pozorováním lesa. Po řadu měsíců byla tato situace všemi akceptována, až jeho chování začalo obtěžovat tři spoluodsouzené. Napětí mezi nimi eskalovalo a brzy se přeneslo na celý kolektiv, takže muselo být řešeno přemístěním několika odsouzených na jiné oddělení.

⁷⁰ VÁGNEROVÁ, M. 2002. Op. cit.

⁷¹ PRAŠKO, J. 2003. Op. cit.

⁷² ČEPELÁK, J. 2002. Op. cit.

Ve vězeňské subkultuře jsou často vnímáni jako podivíni, ovšem spoluvězňům zpravidla příliš nevadí, pokud je jejich chování přímo neobtěžuje buď na společné cele, nebo na oddělení. Kašparů (2002)⁷³ je pro individuální psychoterapii podporovanou i medikamentózní léčbou.

Obtíž v práci s nimi spočívá v jejich obavě z nadměrné závislosti na pomáhajícím člověku, proto jsou ke kontaktu s penitenciárním sociálním pracovníkem či duchovním ambivalentní a větší přiblížení prožívají jako ztrátu autonomie, což může i na zkušeného terapeuta působit poměrně negativně. Přístup k nim by měl být orientován na povzbuzení k odvaze být mezi lidmi.

d) *Paranoidní porucha osobnosti*

Typickým znakem těchto klientů je jejich nadměrná přecitlivělost na reakce okolí a nepřiměřená obecná nedůvěra k jiným lidem (Vágnerová, 2004, str. 519)⁷⁴. Z toho následně vyplývá jejich negativní naladění a omezení schopnosti adekvátně reagovat či hodnotit konkrétní situace. Neustále u druhých hledají skryté motivy a očekávají od nich jen unfair jednání. Mají sklon k nadměrnému přeceňování své osoby a jsou citliví k jakémukoli negativnímu hodnocení. Potíže a neúspěchy interpretují jako důsledek nepřátelských aktivit okolí, zdůrazňují svá práva a domáhají se jejich naplnění.

Ve vztahu k okolí dominuje nepřátelství motivované tendencí chápat i přátelské či neutrální jednání jako apriorně nepřátelské, což se projevuje sklonem k patologické žárlivosti či podezírání ze spiknutí nebo na druhé straně k nadměrnému vyvyšování vlastní významnosti a sebechvále. Nejsou příliš schopni poučit se ze zkušenosti, změnit názor či odpouštět. Jejich mezilidské vztahy bývají obvykle narušené – od lidí se buď zcela distancují, nebo nejsou schopni udržet jakékoli trvalé vztahy.

Ve vězení se paranoidní jedinci projevují značně maladaptivně: jejich vztahy ke skupině spoluvězňů jsou výrazně ambivalentní – obávají se jejich reakcí a jsou nadměrně podezíraví. Subkomunita sama je pro změnu odmítá akceptovat pro jejich „divné chování“ a často jim dává nálepku „práskačů“, což prakticky znemožňuje jejich reálné zapojení mezi ostatní. Pak může jít o začarovaný kruh: paranoidní jedinec vnímá aktivity, které ještě více posilují jeho obavy, takže činí kroky podle subjektivního názoru nezbytné pro svoji ochranu (včetně komunikace se zaměstnanci věznice či konkrétních stížností) a tím znovu posiluje negativní vnímání své osoby okolím.

Praško (2003, str. 204)⁷⁵ uvádí symptomy, z nichž musí být pro pozitivní diagnózu splněny alespoň čtyři:

- nadměrná citlivost k odstrkování a odbývání
- tendence k trvalé zášti (odmítání odpuštění, uražená ješitnost apod.)
- podezíravost a sklon k překrucování či chybné interpretaci neutrální nebo přátelské reakce druhých jako nepřátelské nebo pohrdavé
- bojovný a úporný smysl pro osobní práva bez ohledu na bezprostřední situaci
- opakované neoprávněné podezírání partnera z nevěry

⁷³ podle: KAŠPARŮ, M. 2002. Op. cit.

⁷⁴ VÁGNEROVÁ, M. 2004. Op. cit.

⁷⁵ PRAŠKO, J. 2003. Op. cit.

- sklon ke zdůrazňování důležitosti vlastní osoby, projevující se trvalým vztahováním všeho ke svému já
- zabývání se nepodloženým „konspiračním“ vysvětlováním událostí kolem sebe nebo ve světě vůbec
- **Vlastimil**, 53 let, ve výkonu trestu poprvé, za zprostředkování prodeje kradených automobilů. Typické byly jeho výpovědi týkající se „podrazu“ od společníků, „nevěřím ani manželce, kdo ví, co bude venku dělat“. V nestandardizovaném anamnestickém dotazníku vyznačil ve vztahu ke spoluodsouzeným nedůvěru – „nemám o ně zájem, jsou to kriminálníci, já si to tady chci odsedět a nestarat se o ně“. Po ubytování na běžné oddělení začaly být zaznamenávány reakce spoluvězňů: „my ho tady nechceme, on je divnej, je to práškač a donáší i na vychovatele“. Vlastimil se začal spoluodsouzených zcela stranit a vyhledával spíše rozhovory se zaměstnanci věznice, v nichž opakovaně zdůrazňoval, že je ve vězení nevinně a ostatní jej chtějí jen vyštípat z práce i oddělení. Situace začala hrozit jeho napadením ze strany spoluvězňů a musela být řešena jeho přemístěním do jiné věznice.

Práce s takto orientovanými jedinci je obtížná v možnosti získat jejich důvěru, protože vztahovačnost se může promítnout i na pomáhajícího odborníka. Jednání s ním tedy musí být vždy jednoznačné, otevřené a bez náznaků humorných narážek (Praško, 2003, str. 207)⁷⁶. Kašparů (2002)⁷⁷ doporučuje přátelsky laděný kontakt bez žviálníhoho přístupu a intimností.

e) *Histriónská porucha osobnosti*

Vágnerová (2004, str. 528)⁷⁸ vidí jako typické znaky této poruchy osobnosti „*egocentrismus a specifické narušení emočního prožívání spojené s nápadnostmi v sebepojetí i k druhým lidem*“. Důležitým znakem je nerovnováha mezi citovým prožíváním a jeho vnějšími projevy s rysy teatrálnosti a dramatičnosti, které jsou v rozporu s povrchností v citovém prožívání a přetrvávajícími pocity neuspokojení. Typická je pro ně nápadnost v oblékání a sklon k flirtování. Tito lidé mají narušený vztah k sobě samému (charakteristický je u nich důraz na vlastní osobu a potřeba být středem pozornosti). Bývají snadno ovlivnitelní s výkyvy názorů. Myšlení je značně pod vlivem emocí a přizpůsobené aktuálnímu naladění – nepřesně interpretují realitu, mají tendenci k manipulaci s fakty až sklon k bájně lhavosti⁷⁹.

Chování je zaměřené na okamžité dosažení uspokojení, častá je nesystematičnost v činnosti, nedostatek vytrvalosti, špatné snášení nudy.

Na první pohled se mohou jevit jako zábavní a okouzlující společníci, při delším kontaktu však bývají obtížní a to se projevuje i na jejich vztahu se spoluodsouzenými. Jejich personální interakce s okolím bývají velmi napjaté, konfliktní a nestabilní. Pocity druhých lidí jsou jim přitom lhostejné, jsou pro ně zajímaví pouze pro vlastní uspokojení. Z penitenciárního hlediska je významná jejich schopnost i potřeba se svým okolím manipulovat. Smyšlenými historkami a pomluvami (jejichž vliv vězeňského prostředí nebyvale umocňuje a kriminální populace jejich význam přeceňuje) dokáží způsobit napětí ve skupině spoluodsouzených, které může vést až k násilnému jednání.

⁷⁶ PRAŠKO, J. 2003. Op. cit.

⁷⁷ KAŠPARŮ, M. 2002. Op. cit.

⁷⁸ VÁGNEROVÁ, M. 2004. Op. cit.

⁷⁹ Proti pětadvacetileté ženě bylo zahájeno kázeňské řízení pro hrubé urážky, jichž se dopustila vůči příslušníkům VS ČR, kteří chtěli zabránit ničení malby cely, kterého se dopouštěla. Hájila se tím, že příslušníky obvinila z fyzického napadení – faksimile záznamu o kázeňském přestupku s vyjádřením klientky najdete v Příloze 3.

Praško diagnostikuje histriónskou poruchu osobnosti, jsou-li indikovány nejméně čtyři z následujících příznaků:

- sebedramatizace, teatrálnost, přehnané projevy emocí
- sugestibilita snadno ovlivnitelná jinými lidmi nebo okolnostmi
- mělká a labilní emotivita
- neustálé vyhledávání vzrušení a činností, při kterých je jedinec středem pozornosti
- nepřiměřená koketérie ve vzhledu nebo chování
- nadměrná pozornost věnovaná vlastní fyzické přitažlivosti

Pro histriónskou osobnost je typické neustálé vyhledávání pozornosti, nevhodné sexuální svádění (před nímž by se měli mít na pozoru zejména vězeňští duchovní) motivované však spíše touhou po obdivu než intimním kontaktu. Je dobré vyhnout se příliš chladnému přístupu, ale také přílišné vstřícnosti a mesiášskému naladění, o němž by je rádi klienti vmanipulovali. Potřeba klientovy pozornosti by měla být akceptována s laskavou vlídností, jak se zmiňuje Praško. Kašparů (2002)⁸⁰ varuje duchovenské pracovníky před poskytováním terapeutických služeb na osamělém místě a také před příliš otevřeným přístupem ke klientovi.

f) *Forenzně méně významné poruchy osobnosti*

Další poruchy osobnosti jsou vzhledem ke svému realitně malému zastoupení v kriminální populaci z forenzního i penitenciárního hlediska méně významné, proto se o nich zmíníme jen ve stručnosti.

• *Anankastická (obsedantně-kompulzivní) porucha osobnosti*

Je typická svými nápadnými poruchami emočního ladění s převažující mrzutou náladou. Takoví lidé se navenek jeví jako mrzutí a chladní, trpí vnitřní nejistotou a tendencí k nedůvěře, nerozhodnosti a pochybnostem, z čehož plynou jejich negativní úzkostné či afektivní nálady. Ve svých rodinách prosazují tvrdou disciplínu s překombinovaným důrazem na morálku a etické hodnoty. V zaměstnání kladou důraz na pracovní morálku a formální chování, zavádějí přesná pravidla a normy s tendencí kontrolovat jejich dodržování. Preferují stereotyp, jsou nápadně puntičkářští a rigidní v uvažování i jednání, mají sklon zabývat se nepodstatnými detaily. Bývají zvýšeně závislí na názorech okolí, ovšem s obavou, že budou vnímání negativně. Jsou přehnaně kritičtí k sobě i okolí, chybí jim smysl pro humor. Vykazují značnou maladaptivitu s ohledem na jakékoli změny.

V diagnostice by měli podle Praška (2003, str. 290)⁸¹ vykazovat čtyři z následujících rysů: pocity přehnaných pochyb a opatrnosti, přemrštěné zabývání se detaily (pravidly, seznamy, pořádkem a organizací nebo plánem), perfekcionismus na úkor splnění úkolu, přehnaná svědomitost a puntičkářství, přepjaté zabývání se produktivitou na úkor svědomitosti a interpersonálních vztahů, přehnané pedantství a tendence k sociální konvenčnosti, rigidita a paličatost, nerozumné vyžadování aby se druzí podřizovali jejich způsobu práce nebo nerozumný odpor ke způsobu práce druhých.

Lidé s touto poruchou se mezi klienty detenčních zařízení vyskytují jen výjimečně.

⁸⁰ KAŠPARŮ, M. 2002. Op. cit.

⁸¹ PRAŠKO, J. 2003. Op. cit.

- *Úzkostná (vyhýbavá, anxiózní) porucha osobnosti*

Je charakterizována především chronickými pocity napětí, obav a ohrožení. Takoví lidé jsou přecitlivělí na všechny podněty, které by měli vnímat jako ohrožující, proto žijí v neustálém strachu a napětí a nejsou schopni dosáhnout pocitu klidu a spokojenosti. Mají nízké sebevědomí a sebehodnocení, trpí přehnanými obavami z kritiky okolí, proto se bojí sociálních interakcí, plynoucí z tendence vyhnout se jakémukoli riziku. Na druhé straně jejich úzkostnost partnery obtěžuje, proto se jim i oni vyhýbají.

Praško (2003, str. 300)⁸² tuto poruchu diagnostikuje, jsou-li splněny alespoň čtyři z následujících atributů: trvalé pronikavé pocity napětí a obav, přesvědčení o vlastní sociální neobratnosti, nadměrná obava z kritiky a odmítnutí, nechuť stýkat se s lidmi není-li jisté, že budou oblíbeni, omezení životního stylu kvůli potřebě fyzické jistoty, vyhýbání se pracovním a jiným činnostem s významnými meziosobními kontakty.

- *Závislá porucha osobnosti*

Pro tuto poruchu osobnosti je typická nápadná potřeba závislosti na druhém člověku a naprosté podřízení se mu. Z toho vyplývá extrémně nízké sebevědomí a sebehodnocení s pocity neschopnosti a nedostačivosti, provázené obavou, že budou svými partnery opuštěni. Pocity vlastní neschopnosti jsou často příčinou impotentnosti zahajovat konkrétní činnosti, což značně limituje chování, typické nekritickým přijímáním názorů okolí, abulíí a slabou volní složkou osobnosti. Tito klienti jsou velmi nerozhodní a neschopní se prosadit. V partnerských vztazích jsou často odmítáni nebo manipulováni.

Ve vězení se mohou ocitnout jako společníci silnějších partnerů, s nimiž v rámci své závislosti páchali trestnou činnost. Čas od času se objevují ženy, které byly vmanipulovány do prostituce či distribuce drog, aniž by takové chování bylo pro jejich osobnost charakteristické. Praško (2003, str. 313)⁸³ o této poruše mluví, jsou-li rozpoznány alespoň čtyři z následujících symptomů: vybízení jiných lidí aby za ně přijímali odpovědnost v důležitých rozhodnutích, podřizování vlastních potřeb jiným lidem a přílišné vyhovování jejich přáním, neochota vznášet i rozumné požadavky k osobám, na nichž je jedinec závislý, nepříjemné pocity pramenící z obav, že se nedokáže postarat sám o sebe, omezená schopnost dělat rozhodnutí aniž by se poradili nebo si je nechali schválit.

- *Pasivně agresivní (negativistická) porucha osobnosti*

Vágnerová (2004, str. 533)⁸⁴ pro tyto klienty vidí jako charakteristickou neschopnost vyrovnat se adekvátně s požadavky okolí a přiměřeně vyjádřit své emoce, projevující se mrzutou a podrážděnou náladou. Obávají se agresivity, přitom prožívají hostilitu a vztek, které však nedokážou sociálně přijatelně ventilovat, proto tak činí nepřímou a pro okolí nesrozumitelnou (jsou přesvědčeni, že otevřené vyjádření by pro ně mohlo být nebezpečné) Nedokážou adekvátně hodnotit situaci, nároky okolí na sebe vnímají jako neoprávněné a nadměrné. K okolí a jeho požadavkům jsou pasivně rezistentní, nejsou ochotni akceptovat rady starších a zkušenějších, či

⁸² PRAŠKO, J. 2003. Op. cit.

⁸³ Tamtéž

⁸⁴ VÁGNEROVÁ, M. 2004. Op. cit.

autoritu jiných lidí, k níž často zaujímají až proklamativně pohrdavý postoj. Mají sklon odkládat řešení nepříjemných problémů, což se projevuje na jejich pracovní spolehlivosti a výkonu. Také tento osobnostní defekt je ve vězeňském prostředí diagnostikován relativně vzácně.

Praško (2003, str. 335)⁸⁵ mezi jejich typickými diagnostickými symptomy, z nichž jedinec musí vykazovat alespoň pět, uvádí: neústupnost a prodlevy v plnění základních rutinních úkolů, neoprávněné stížnosti na nesmyslnost požadavků druhých, mrzutost podrážděnost nebo hádavost jako reakce na vyjádřený požadavek, bezdůvodná kritika nebo pohrdavý postoj k nadřízeným, záměrně pomalu nebo špatně odváděná práce při úkolech, které ve skutečnosti nechce dělat, klade překážky snaze ostatních tím, že neudělá svůj podíl na práci, vyhýbá se splnění povinností s výmluvou, že zapomněl.

- *Narcisistická porucha osobnosti*

Porucha sebehodnocení u tohoto typu klientů spočívá v jejich přehnaném sebevědomí, výrazném egocentризmu spojeného s necitlivostí k ostatním. Jsou přecitlivělí a zranitelní, mají nízkou odolnost vůči frustraci, jsou citliví na hodnocení okolí. Přeceňují vlastní význam, jsou přesvědčeni o své jedinečnosti či privilegovanosti, spojené s fantazijními představami o své kráse či intelektu. Na terapeuta může působit ve smyslu, že je pro něj ctí klientovo rozhodnutí navštívit jej. Oscilují však mezi nepřiměřeně vysokým sebehodnocením na jedné straně a neadekvátním sebebodnocením na straně druhé. Bývají rigidní ve schopnosti akceptovat názory druhých, neumějí přijmout kritiku a jejich obranné reakce nepřipouštějí možnost chyby či selhání. Z toho vyplývají jejich narušené vztahy s okolím, doprovázené silnou potřebou neustálé pozornosti. Narcisistické projevy mohou být spojeny s histriónskými či disociálními rysy a zde se dostávají na pokraj ohrožení sklony k delikventnímu jednání.

Z diagnostického hlediska vyžaduje Praško (2003, str. 323)⁸⁶ splnění alespoň pěti z následujících symptomů: velikášská představa o vlastní důležitosti (přeceňování dosažených úspěchů, talentu apod.), zaujetí fantazijními představami o sobě samém, víra ve vlastní jedinečnost (může být pochopen jen ve spojení s jedinečnými lidmi nebo institucemi), potřeba nekonečného obdivu, představa o vlastní privilegovanosti a neoprávněné očekávání splnění jeho přání, využívání interpersonálních vztahů ve svůj prospěch tak, že využívá výsledků práce jiných osob k dosažení vlastních cílů, absence empatie, častá závist druhým nebo víra, že druzí závidí jemu, arogantní a zpupné chování nebo přístupy.

3.7 ZÁKLADNÍ TYPOLOGIE DELIKVENTŮ

Za zdmi věznice se setkáváme, jak jsme již naznačili, s naprosto specifickou klientelou vykazující svébytné sociálně-psychologické rysy. Bez jejich studia a aplikování přiměřených edukačních postupů je působení sociálních pracovníků i duchovních na základě klasických metod a forem práce osvědčených v zacházení s jinými cílovými skupinami značně problematické, ne-li předem odsouzené k neúspěchu. Proto považujeme za nezbytné dotknout se alespoň ve stručnosti základní typologie delikventní subkultury.

⁸⁵ PRAŠKO, J. 2003. Op. cit.

⁸⁶ Tamtéž

Forenzní psychologie zkoumá příčiny motivace kriminálního jednání jednak z procesuálního či dynamického pohledu (jak jedinec dospívá ke kriminálnímu jednání a jaké psychické procesy je ovlivňují) a za druhé z pohledu strukturálního či typologického, tzn. odlišností pachatelovy osobnosti od normy nedelikventní populace.

První relevantní empirické výzkumy konal italský vojenský lékař C. Lombroso (1835 – 1909) a ve svém díle „O typech zločinných“ konstatoval u pachatelů nižší inteligenci, nízkou empatii a nižší citlivost na bolest. Z hlediska moderního bádání jsou však tyto vlastnosti pozorovány i u běžné populace, stejně jako další prekriminogenní faktory, např. chladnokrevnost, egocentričnost, fyzická zdatnost nebo sociální necitlivost. Existence typických charakteristik předurčujících jedince ke kriminálnímu jednání tedy není prokázána. Vyšší pravděpodobnost kolize jedince se zákonem je dána spíše rizikovou kombinací vnitřních i vnějších determinantů: osobnostní charakteristika, sociální prostředí atd. Čírtková (2004) uvádí jako rizikovou trojkombinaci sníženou úzkostnost (jedinec se bez obav pouští do rizikových aktivit), zvýšenou impulzivitu a nezávislost na odměně (je mu jedno, zda je trestán či chválen).

3.7.1 TYPOLOGIE Z HLEDISKA ZPŮSOBU SPÁCHÁNÍ TRESTNÉ ČINNOSTI

Způsob spáchání trestného činu může sociálnímu pracovníkovi i duchovnímu mnohé napovědět o pachatelově osobnosti a tím i významně napomoci k projektování další práce. Validní informace lze získat studiem spisové dokumentace, zejména odůvodnění rozsudku. Pro ilustraci vyjdeme z rozdělení pachatelů u homicidií, jak je publikoval Heretik⁸⁷.

a) *Organizovaný pachatel*

Svůj čin připravuje a plánuje, pozoruje oběť, zanechává po sobě relativně málo stop a pořádek, většinou má poměrně vyšší nebo průměrný IQ, je sociálně a sexuálně kompetentní – často žije s partnerem, jeho anamnéza neobsahuje sociálně-patologické jevy, spíše benevolentní výchovu, z místa činu si odnáší suvenýry, často sleduje reakce médií. Neomezíme se však jen na vrahy, typickými zástupci této skupiny jsou v současnosti mj. organizátoři obchodů se ženami nebo drogami.

Z hlediska života ve věznicí bude mít pravděpodobně sklony přiklánět se ke kriminální subkultuře a přejímat nepsaná pravidla jejího života, včetně nedovoleného jednání. Zpravidla nebude mít problémy s adaptací na prostředí věznice, často půjde o možné pachatele násilí. Pro sociální pracovníky stejně jako pro duchovní existuje reálné riziko předem připraveného účelového vzorce komunikace s cílem minimálně zpříjemnit si život ve vězení, ne-li připravovat si podmínky k útěku. Prevencí je důkladná znalost klienta, která umožní oddělit fabulace od skutečných sociálních problémů.

- Za příklad můžeme vzít čtyřicetiletého Balkánce, odsouzeného za organizaci prostituce v severozápadních Čechách, což nikdy nepopíral. Ve věznicí se však choval konformně, dodržoval vnitřní řád a neprojevovaly se ani žádné interpersonální konflikty. Začal komunikovat se sociální pracovníci a žádal o pomoc ve vztazích se svou matkou (také ve výkonu trestu) a družkou, pravidelně docházel i na bohoslužby a postupně i kaplana zasvětil do svých osobních problémů a požádal jej o pomoc se zajištěním bydlení jeho mladé manželky, což kaplan řešil

⁸⁷ podle: HERETIK, Anton. 2004. Op. cit.

ubytováním na prázdné faře. Po čase byl v rámci nejpřísnějšího typu věznice ubytován na otevřeném oddělení, byla mu povolena vlastní televize na cele i svatba ve věznici. Za několik měsíců mu však bylo prokázáno, že nepovoleně drženým mobilním telefonem spolupracoval s organizátory prostituce, oddíl ovládal skrze „koně“ a jeho manželka na poloprázdné faře nafotografovala sérii erotických snímků a pravděpodobně tam podle jeho pokynů provozovala i prostituci.

b) Dezorganizovaný pachatel

Jeho skutek nevykazuje známky plánování, jednání je často náhodné, nesystematické a impulzivní. Nepokouší se svůj čin ani nijak důkladně zamaskovat. Jde zhruba o lidi sociálně izolované, s nižším IQ a společenským statutem. Profesně jde často o nekvalifikované dělníky či fluktuanty nebo dlouhodobě nezaměstnané. V jejich anamnéze se často objevuje disharmonická rodina. V praxi sem neřadíme jen pachatele „náhodných“ trestných činů, ale např. i předem neplánované pokračující krádeže.

U celé řady zástupců této skupiny se projevuje úzkostné prožívání, spojené s adaptačními problémy ve výkonu vazby a trestu, lze u nich predikovat i automutilační či suicidiální pokusy. Sociální práce bude často vyžadovat prvky krizové intervence s následnou péčí. V dobrém pracovním týmu je takový klient (zejména prvovězněný) příležitostí k účinné spolupráci psychologa, sociálního pracovníka a duchovního: Psycholog poskytne primární intervenci a o následnou péči se rozdělí sociální pracovník a duchovní.

3.7.2 TYPOLOGIE PACHATELŮ Z FORENZNĚ – PSYCHOLOGICKÉHO HLEDISKA

a) Socializovaný typ

Trestná činnost má, mimo nedbalostní delikty, charakter jednorázové epizody vybočující z pachatelova běžného životního rámce. Jeho osobnost, chování a prožívání odpovídá obecné normě, stejně jako reakce na spáchaný skutek, plynoucí nejčastěji ze silných situačních tlaků nebo nízkého právního rozpoznání možné trestnosti jednání.

Jednání s takovýmto odsouzeným není nijak problematické – snadno se s ním navazuje kontakt, sociální prognóza je u něj zpravidla velmi pozitivní. Jako východiska sociální práce je možné uvést podporu pozitivních vazeb mimo věznici (rodina, přátelé, spolupracovníci) a stimulaci kladných osobnostních vlastností. Spolupráci s duchovním vnímá spíše jako objekt intelektuálního zájmu.

b) Neurotický typ

Jde o emocionálně nestálého delikventa, často s neurotickými poruchy, nevyřešené emocionální konflikty jsou často příčinou jeho trestné činnosti, zpravidla dezorganizovaného charakteru. Podle Čírtkové⁸⁸ jsou jeho skutky motivovány spíše jako protest proti jeho vlastní rodině než proti společnosti.

Vyplývat mohou z pocitů viny (vnitřně strádá výčitkami svědomí a dopustí se nekalého jednání – uleví se mu, je-li dopaden) nebo z nedostatečně saturované potřeby uznání (může provést i závažný trestný čin, aby dosáhl dlouho odepírané pozornosti).

⁸⁸ podle: ČÍRTKOVÁ, Ludmila. 2004. Op. cit.

Ve vězení bude takový člověk značně maladaptivní, bude patřit spíše k outsiderům až možným obětem zneužívání či přímého násilí, monitorování jeho života v rámci kolektivu odsouzených je tedy třeba věnovat zvýšenou pozornost a citlivě reagovat na každou změnu jeho chování.

Z hlediska sociální práce se jeví jako vhodný edukační přístup přijetí s naznačením, že chápeme jeho chybu, i když ji neakceptujeme. Za příhodné považujeme zařazení do psychoterapeutických a poradenských skupin. Duchovní má příležitost spolupracovat s ním v rámci křesťanských kroužků, podtrhujících význam křesťanství jako přijímajícího náboženství, saturujícího jeho emocionální potřeby. Je však třeba počítat i s jeho morálním omezením, které mu nezabránilo v překročení zákonných a společenských norem.

Čepelák⁸⁹ (1982) sem řadí i pachatele s antisociálními povahovými rysy vznikajícími v dětství zejména v důsledku benevolentní nebo naopak příliš represivní výchovy.

c) *Psychopatický pachatel*

Užívání diagnostického termínu „psychopatický“ ustupuje v posledních letech do pozadí a bývá nahrazováno termínem „sociopatický“ využívaném zejména v anglosaské literatuře, případně dissociální. Podle Čírtkové⁹⁰ byla psychopatie vyřazena z aktuální klasifikace duševních poruch a nemocí a nahrazena pojmem „poruchy osobnosti a chování“.

d) *Mentálně insuficientní pachatel*

Mentální úroveň tohoto pachatele je pod populačním průměrem a lze jej do značné míry označit jako „primitivní osobnost“, což se projevuje i na charakteru jeho trestné činnosti, zpravidla nepromyšlené, jednoduché a přímočaré. Podle Čírtkové (2004, str. 52)⁹¹ se „často dopouští násilné trestné činnosti, bývá pachatelem sexuálních útoků proti inadekvátním objektům (děti, zvířata) a při skupinové trestné činnosti bývá spíše vykonavatelem nápadů a iniciativy druhých“⁹².

Pokud jde o procentuální zastoupení této kategorie ve vězeňské populaci, je poměrně obtížné stanovit přesná čísla, protože snížený intelekt lze zaznamenat rovněž u pachatelů z jiných typologických skupin. Gromová⁹³ (1983) zmiňuje výsledky výzkumu, podle nichž bylo zaznamenáno ve zkoumané skupině odsouzených 4,5 % případů s intelektem v pásmu debility a 39,5 % v pásmu subnormy.

To je významné i pro monitorování jeho způsobu adaptace na podmínky vězení. Mentálně silnější a dominantní odsouzení jej budou velmi pravděpodobně zneužívat buď k různým úsluhám, nebo k vykonávání jejich vůle směřující k ovládnutí jiných vězňů. Podle fyzických dispozic může být buď objektem, nebo subjektem násilného jednání.

- **Jaroslav, 20 let** – nemanželské dítě, zprvu vyrůstal jako nejmladší ze 4 sourozenců s matkou, která si v jeho 10 letech našla nového partnera. Nemá ukončeno základní vzdělání a ve zvláštní škole měl problémy se záškoláctvím. Matka na jeho výchovu nestačila, proto byl od 13 do 15 let

⁸⁹ podle: ČEPELÁK, Jiří. 1982. Op. cit.

⁹⁰ podle: ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Policejní psychologie*. 2000

⁹¹ Tamtéž

⁹² V Příloze 1 najdete vstupní dotazník vyplněný mentálně insuficientním pachatelem

⁹³ podle: GROMOVÁ, Katarína. *Problematika odsouzených mentálně retardovaných*. 1983

umístěn ve výchovném ústavu pro mládež, od cca 15 let začal abúzus drog, později závislý na injekčně aplikovaném pervitinu. Při diagnostickém pohovoru byla zaznamenána inteligence výrazně pod populačním průměrem, projevující se mj. malou slovní zásobou, nepřiléhavým projevem téměř v holých větách a mezerami v časové orientaci. Poprvé ve výkonu trestu za loupež – spolu s kamarádem zastavil a oslovil staršího muže, udeřil jej a ukradl peněženku. Ve výkonu trestu požádal o přemístění na celu k odsouzeným platícím za neformální autority oddílu: Při jednom z terapeutických rozhovorů přiznal, že jim pere osobní prádlo, ovšem s tím, že mu tento status vyhovuje, protože je ochráněn před jinými vězni: »voni se mě zastanou a nikdo si na mě pak nic nedovolí a navíc dostanu nějaký cigáro a kafe«.

Intelekt mentálně isuficientního pachatele bude determinovat i přístupy a metody sociální i duchovenské práce. Společně mohou realizovat projekty prohlubující jeho začasté nepřilíš fixované sociální návyky, velmi užitečné u něj budou i sebeobslužné aktivity s výukou základů vaření a drobných domácích prací. Vězeňský farář nebude mít příliš úspěchů s vyučovacími projekty orientovanými na dospělé, ve vhodně zvolené skupině podobných odsouzených však může dobře aplikovat vhodně upravené katechetické programy.

e) *Psychotický pachatel*

Do této skupiny lze zařadit pachatele trpící některou z forem psychóz. Podle Čírtkové (2004)⁹⁴ je jejich trestná činnost charakterizována svojí bizarností a nepochopitelností. Jejich podíl na vězeňské populaci není příliš velký (také díky časté nepřičetnosti, pro niž jsou zbaveni trestní odpovědnosti), a protože jde o pachatele vyžadující odbornou psychiatrickou péči, nebudeme se touto skupinou v naší práci zabývat. Konstatujme pouze, že takoví pachatelé ve věznicích čas od času bývají a je nutné předat je do péče odborníků. Navíc např. u schizofreniků mohou nevhodně zvolené duchovenské aktivity způsobit rozvinutí jejich nemoci, proto je třeba jednat s nimi maximálně uvážlivě!

f) *Chronický pachatel – recidivista*

Jde o pachatele většinou periodicky se opakující majetkové (méně často i násilné) trestné činnosti, za niž inkasuje většinou relativně krátké tresty v řádu měsíců či jejich desítek až několika let, takže stačil za svůj život nasbírat i více než 15 – 20 nepodmíněných trestů odnětí svobody. Kriminální vzorce jeho chování jsou již tak pevně fixovány, že jakákoli snaha o nápravu a změnu životního stylu je takřka zbytečná. Mimo věznici u nich prakticky absentují relevantní sociální vazby, žijí bezdomoveckým způsobem života a střídají nejrůznější charitativní ubytovny nebo žijí na ulici.

Ve výkonu trestu s nimi zpravidla nebyvají závažnější problémy, žijí stranou vězeňské komunity, která je většinou akceptuje. Věznice se stává jejich druhým domovem, znají přesně svá práva a povinnosti, jimž dokážou beze zbytku dostát, motivem však není respekt k normám, ale snaha relativně pohodlně přežít výkon trestu. Ve věznici jsou nezřídka schopni i kvalitní práce, jíž by se bez problémů dokázali uživit.

- **Stanislav, 52 let** – posedmé ve výkonu trestu, vždy za majetkovou trestnou činnost (vykrádání rekreačních chat), ačkoli kolem sebe záměrně šířil gloriolu odsouzeného za padělání obrazů. V době aktuálního výkonu trestu proti němu byla vedena další dvě trestní řízení, vždy za sérii krádeží. Ve věznici maloval obrazy a podílel se na chodu keramické dílny tak, že byl dokonce schopen učit jiné vězně práci na hrncířském kruhu. Přesto nepřerušil kontakty se svými

⁹⁴ podle: ČÍRTKOVÁ, L. 2004. Op. cit.

spolupachateli a brzy po propuštění na svobodu byl znovu vzat do vazby za obdobnou trestnou činnost.

Velmi často lze budoucí recidivu trestné činnosti pozorovat již u nezletilých a mladistvých delikventů, kteří jsou již od předškolního a mladšího školního věku nápadní pro své neovladatelné chování, na něž nezabírají běžné odměny a tresty. Již mezi 6. – 12. rokem jsou poprvé konfrontováni s úřady péče o dítě, v období prepuberty začínají páchat delikty, pro něž by byli za normálních okolností trestně stíháni, roste jejich agresivita, kolem 18. roku již bývají polymorfně kriminální a dopouštějí se majetkové i násilné trestné činnosti.

- **Arpád, 17 let** – se narodil jako nemanželské dítě, o jehož výchovu matka nejevila zájem, proto vyrůstal u babičky. První záznam ve spisu sociální kurátorky pro mládež měl v 8 letech, kdy se dopustil krádeže sladkostí v obchodě. Jeho další skutky měly progresivní charakter, ve 13 letech zbil spolužáka a odnesl si jeho mobilní telefon. Ve svých necelých 17 letech s kamarádem vykrádali byt a byli přistiženi jeho majitelem – důchodcem, kterého zbili a velmi vážně zranili. Nakonec odcizili jeho automobil a projížděli se s ním po okolí. Jako mladiství byli odsouzeni ke 4 letům odnětí svobody za pokus o vraždu.

3.7.3 SPECIFICKÉ VZORCE CHOVÁNÍ VĚZŇŮ PODLE HÁLY

Hála⁹⁵ zmiňuje model zahrnující osm primárních kognitivních charakteristik delikventů. Vychází přitom z výzkumu amerických psychologů Walterse a Whita mezi jedinci vyznávajícími kriminální způsob života.

a) Zmírňování

Delikvent se snaží hledat omluvu pro své jednání, což může znamenat nejrůznější formy. Zřejmě nejzávažnější je vytváření si vlastního bludného světa založeného na přesvědčování sebe sama o vlastní nevině. Běžné pak je bagatelizování viny poukazem na špatnou práci policie či soudů nebo i chování oběti.

- **Osvald, 25 let:** dopustil se loupeže v obchodě s pistolí v ruce. Jedna z prodavaček ve snaze bránit se jej začala tlouci, z pistole vyšla rána a usmrtila druhou zaměstnankyni – její sestru. Klient trval na tom, že třináctiletý trest je příliš vysoký – on zabíjet nechtěl a prodavačka měla znát a zohlednit riziko, bude-li se bránit proti pistoli – za smrt své sestry tedy mohla sama.

Takový postoj je nepřijatelný zejména proto, že má-li klient reflektovat svoji vinu a pak se odrazit k novému životu, musí to udělat absolutně a plně.

b) Blokování

Zatímco každý z nás měl někdy chuť spáchat něco nedovoleného a odradily jej možné následky (mezi křesťany mohu mluvit ve směru ke hříchu například o strachu z reakce společenství, Božího hněvu, optimálně však skutečnost, že nám v tom brání Boží láska sklánějící se k nám), v kriminální subkultuře je to jinak. Naši klienti tyto mechanismy často dokáží blokovat a tedy je překročit. Hála zmiňuje, že tento proces mají zcela pod kognitivní kontrolou, mohou se tedy rozhodnout, použijí-li jej. Podle našich zkušeností často použití blokování v jedné oblasti vede k oblasti další, většinou závažnější. Kriminální kariéra jedince má tak co do závažnosti či nebezpečnosti začasté vzestupnou tendenci: začne drobnými krádežemi, pokračuje se vzrůstající škodou, zjistí, jak účinná je pohružka použití zbraně, jak lehce se mačká kohoutek pistole a z drobného zloděje se stane vrah. Typické představitele najdeme mezi českými vězni odsouzenými na doživotí.

⁹⁵ volně citováno podle: HÁLA, Jaroslav. *Teorie a praxe vězeňství II. Optimalizace výkonu trestu odnětí svobody*. 1999

- **František, 52 let;** více než desetkrát soudně trestaný, začínal s trestnou činností už jako mladistvý někdy kolem roku 1968 krádežemi, k nimž brzy přidal násilí a změnil je na loupeže orientované později na starší slabé lidi. Ve výkonu trestu na doživotí je nyní za loupežnou vraždu stařenky a invalidy.
- **Štefan (Rom), 38 let;** negramotný; také on začal poměrně záhy většinou krádežemi ve skupině. Na doživotí je odsouzen za sérii loupeží, jejichž brutalita se stupňovala a byla dovršena trojnásobnou vraždou.

c) *Oprávnění*

Mnozí delikventi se považují za privilegované – obyčejní lidé musejí dodržovat zákony, oni jsou však něco více. Nemusejí respektovat žádné normy, okolní svět existuje jen pro jejich prospěch. Hála o nich konstatuje, že „*dospívají k všezahrnujícímu postoji být oprávněn k tomu, vzít si od kohokoli cokoli*“.

d) *Orientace na moc*

Věznění se mezi sebou dělí na silné a slabé a každý z nich se snaží zařadit samozřejmě mezi silné. Mezi ty, kteří ovládají druhé, mají nad nimi moc, ten kdo je slabý pak ztrácí jakoukoli důstojnost i právo na ni, je vnímán jako snadný objekt manipulace. U delikventní populace přitom jde o jakýsi oploštělý sociální pseudostatus demonstrováný i navenek okázalostí, velkými slovy, stylem oblékání i doplňky: nákladnými šperky, hodinkami, značkovou obuví či sportovním oblečením apod. Tím vším vězeň sleduje zejména zařazení mezi silné.

Pro duchovní i sociální pracovníky to má dva praktické významy: jednak je-li zařazen mezi slabé, ztrácí v očích většiny klientů de facto možnost seriózně působit. To je významné například pro volbu celkového směřování externí duchovenské služby ve věznicích – ten, kdo bez nutnosti vynaložení zvláštního úsilí poskytne zboží za mřížemi tak žádané jako známky, kávu, tabák apod. (a již jsme naznačili, že v drtivé většině je klient nemá pro svoji potřebu), říká si o zařazení do příslušné škatulky sám.

Vězni však až příliš často vnímají jako slabé i své soupeřníky, kteří z důvodu vnitřního přesvědčení nebudou podporovat jejich zakázané, ovšem ve vězení zcela běžné, jednání. I prosociálně orientovaní klienti se tedy musejí v prostředí tohoto zákona džungle pohybovat.

e) *Sentimentalita*

Někteří klienti klamou sami sebe právě proklamovanou něžností a sklonem ke krásným věcem, umění a podobně. Snaží se uvěřit, že navzdory svým bezohledným činům jsou v podstatě dobří. Mnozí pečují o zvířata (kočky, rybičky apod.), mají sklon i k charitativním činům, proto třeba pomáhají mladším nebo slabším spoluvězňům.

Proto pozor na falešné projevy vnitřní proměny. Již jsme zmínili, že nebezpečí sklouznutí kupříkladu k falešnému náboženství je ve věznici snad nebezpečnější než na svobodě a věznění k němu i z tohoto důvodu mají za zdmi větší sklon.

f) *Superoptimismus*

Dal by se vyjádřit postojem „já jsem nejlepší, mně se nemůže nic stát“ a vztahuje se k páchání čehokoli nedovoleného. Je tak silný, že trumfuje obavou z prozrazení i potrestání. Dovoluje klientům žít mimo realitu, na základě vlastních představ nebo přání. Hála zde vidí výchozí bod poradenského a psychologického přístupu.

g) Kognitivní indolence

Většina vězňů je podle Hály líná jak v myšlení, tak v činnosti. Jejich uvažování se ubírá cestou nejmenšího odporu ne proto, že by nic jiného neuměli, ale protože postrádají potřebné úsilí. Jejich životní styl je konzumní: nedokáží se zabývat ani snahou po tvůrčí činnosti, touží po rychlém zbohatnutí. Jsou schopni maximálně přijmout nabízený program, ale už ne podílet se na jeho přípravě

h) Diskontinuita

Známe ji dobře z biblického textu: „*Nepoznávám se ve svých skutcích; vždyť nedělám to, co chci, nýbrž to, co nenávidím. Jestliže však to, co dělám, je proti mé vůli, pak souhlasím se zákonem a uznávám, že je dobrý. Pak to vlastně nejsem já, kdo jedná špatně, ale hřích, který je ve mně. Vím totiž, že ve mně, to jest v mé lidské přirozenosti, nepřebývá dobro. Chtít dobro, to dokážu, ale vykonat už ne. Vždyť nečiním dobro, které chci, nýbrž zlo, které nechci.*“ (Epištola k Římanům 7:15-19) Mnozí odsouzení mají touhu změnit svůj životní styl, ale podléhají svodům prostředí. Promítají se v něm i výsledky výchovy a je o to hlubší, čím akceptovatelnější jsou pro klienta negativní následky včetně možného uvěznění. Za mřížemi je tento proces rychlejší a klientovu volbu značně ztěžuje množství negativních vlivů, takže velmi často z možných variant řešení volí delikvenci i poté co třeba kladně zareagoval na konfrontaci s křesťanskou zvěstí.

3.8 PRAKTICKÉ RADY PŘED VSTUPEM DO VĚZNICE

Renata Balcarová

Desatero před vstupem

- I. Při vstupu do věznice nabídnu strážní službě automaticky svá osobní zavazadla k nahlédnutí.
- II. Do věznice zásadně nenosím: zbraň, mobilní telefon, přípravky v aerosolovém balení, léky (ani vitamíny), ostré předměty. Kávu, čaj, psací potřeby, hygienické potřeby, apod. pouze po předchozí domluvě s kaplanem, případně sociálním pracovníkem či vychovatelem. Zásada zní: **NIC NEVNÁŠET a NIC NEVYNÁŠET!** Jsem-li požádán o pomoc při zajištění oděvů, obuvi, sportovních potřeb či pomůcek pro volnočasové aktivity (malování, šití apod.), je lépe řešit situaci prostřednictvím charitních sdružení a nadací. Věci přinesené z vlastních zdrojů by měly být předávány jako dar sboru, církve apod., nikoli jako náš osobní.
- III. Na počátku svého působení ve věznici se, ve spolupráci s kaplanem či místním koordinátorem, osobně představím řediteli věznice. Nezapomínám na to, že pouze komunikace s personálem mi zprostředkuje vhled do specifické vězeňské problematiky a proto ji nezanedbávám.
- IV. Od počátku dám klientům jasně najevo, co je cílem mých návštěv (komunikace, blízkost, pastorece, biblická výuka), nikoli plnění jejich osobních přání.
- V. Je nutné najít si v koordinaci s dalšími kolegy systém své služby (dny, hodiny), vše ve spolupráci s místním kaplanem nebo koordinátorem. Mám na paměti, že jsem ve věznici k dispozici nejen klientům, ale i personálu, projeví-li zájem.
- VI. Z mého zevnějšku a chování by mělo být zřejmé, že jsem duchovní. Mějme na paměti, že se právě od duchovních všeobecně očekává, že přinesou do tohoto prostředí alespoň minimum morálky, etiky a etikety.

- VII. Při návštěvách ve věznici mohou realizovat zejména tyto aktivity: pastorační pohovory, biblické hodiny, bohoslužby, vysluhování svátostí, ale např. i jazykové kurzy, hudební kurzy, sportovní vyžití, či jiné aktivity v rámci volnočasových programů, (vězeňskou službou jsou velice pozitivně hodnoceny).
- VIII. Vyjde-li při mé návštěvě najevo, že je připravován útek vězně, vzpoura nebo hladovka, dám tuto skutečnost velmi citlivě na vědomí kompetentní osobě personálu. Důvěrné informace svého klienta si nechávám pro sebe a neposkytuji je dalším osobám.
- IX. Je třeba vědět, že lidé, kteří jsou umístěni ve vězeňském zařízení, prochází adaptačním obdobím, které se odborně nazývá „prizonizace“ a znamená přizpůsobení se novému prostředí a podmínkám. Je to fenomén, přinášející negativní změny v osobnosti člověka (změny v oblasti: sociálních, společenských, hygienických návyků, atd.). Stejně tak existuje pojem „vězeňská subkultura“, což označuje specifickou atmosféru (kulturu) těchto zařízení, mající svá pravidla, priority, apod.
- X. Těžištěm působení duchovních ve věznicích ČR NENÍ získat klienta pro svou církev. Jedná se o pomoc člověku, který se ocitl, ve většině případů svou vlastní vinou v nouzi, ale důležité je, aby díky mé pomoci **uznal zákon jako existující právo** (osoby umístěné ve VTOS). Teprve od momentu uznání vlastní viny je možné na klienta dále působit ve smyslu evangelijní zvěsti, související s Kristovým odpuštěním. To, co se od vás očekává, je především pastorační a individuální péče o člověka.

3.9 ZÁSADY KONTAKTU S VĚZNĚNÝMI OSOBAMI VE VÝKONU VAZBY A TRESTU

Renata Balcarová

a) *Písemný kontakt*

V písemném kontaktu nezapomínejte na to, že váš dopis ze zákona podléhá kontrole. Jedním z prvních předpokladů písemného kontaktu je, že se dotyčnému představíte. Je dobré též zmínit kolik je vám let a jaký je váš rodinný stav. Tím se vyhnete mnoha nepříjemnostem a pozdějším dohadům, zejména při dopisování si s opačným pohlavím. Je vhodné, aby takový dopis například ženy muži byl občas spolupodepsán partnerem, synem apod. Dopisování neslouží k zatěžování vězněného problému ve vlastní rodině nebo vztahu, vhodné však nejsou ani neobjektivní superlativy. Problémy patří k životu a jejich řešení se nevyhne nikde nikdo.

Zaměřte se především na věci obecného, či duchovního charakteru. V žádném případě nehodnoťte personál věznice nebo orgány činné v trestním řízení. Stejně tak nevyřizujte vzkazy od rodiny obviněného. Nesmíte zapomínat na to, že by to mohlo zakládat skutkovou podstatu trestného činu z vaší strany. V dopise dále není možné posílat dokumenty, bankovky či elektronický materiál.

Je-li písemný kontakt hlubší, lze požádat o zaslání rozsudku. Předědte tak snahám o lepší sebehodnocení a nekritické posuzování druhého. Vyvarujte se však po zjištění soudní pravdy na člověka zanevřít. Ochota vydat se druhému všanc může být dispozicí snahy změnit sebe samého.

Dopisování je pro vězně bez zázemí materiální zátěží. Není od věci poslat občas nadepsané a ofrankované obálky nebo několik poštovních známek. I zde však

doporučujeme předcházející konzultaci s kaplanem, vychovatelem nebo sociální pracovníci.

b) Posílání balíčků

Balíček do věznice lze poslat pouze proti poukázce zasláné z věznice, tzv. „balíčence“. K ní je připojen seznam věcí, které se posílat nesmí a ten je třeba striktně dodržet! I při posílání povolených předmětů počítejte s tím, že obsah balíčku bude řádně zkontrolován. Znamená to, že všechny sypké věci budou vysypány, překontrolovány a pak nasypány do náhradních obalů. Revize obsahu je důležitá pro eliminaci průniku drog, omamných látek, látek způsobujících závislost, zbraní, mobilních telefonů a všech nežádoucích předmětů. Mezi ně patří i vitaminové tablety, stejně tak není možné posílat do věznic hygienické potřeby v aerosolovém balení. Finanční částky v hotovosti nelze posílat ani v balíčku.

Ze strany vězňů se můžete často setkat s žádostí o „kiláč“, „kilovku“, apod., tedy o balíček zasláný formou dopisu. Takto můžete posílat jen časopisy, dopisní papíry, sešity atd. Věci osobní potřeby nebo potraviny budou považovány za nárokový balíček, na jaký má odsouzený právo dvakrát, obviněný pak čtyřikrát do roka⁹⁶.

Peníze není vhodné zasílat vůbec, vyjma výjimečných případů, kdy po dohodě s kaplanem nebo sociální pracovníci pošlete na zvláštní konto peníze například na léky, brýle nebo jiné potřebné věci.

c) Osobní kontakt s obviněným

Při osobním kontaktu s lidmi umístěnými ve výkonu vazby (dále jen VV), nezapomínejte na to, že jsou vystaveni mnoha stresovým situacím. Každodenně se zde odehrávají četné mezilidské interakce, které jsou sami o sobě zátěžovou záležitostí. Počítejte s tím, že nevhodně volenými slovy můžete ublížit obviněnému a v neposlední řadě i sobě. Myslete na to, že se tito lidé zejména potřebují svěžit se svými pocity a hledají u vás pochopení. Měli byste být tedy těmi, kteří umějí naslouchat (pastorační činnost). Zásadně nepřijímejte vzkazy pro kohokoli venku a zásadně žádné vzkazy nevyřizujte (hrozí reálné nebezpečí maření účelu výkonu vazby)!

d) Osobní kontakt s odsouzeným

Obecně však platí vše, co bylo uvedeno výše. Osobně nelze předávat žádné předměty, vše je vázáno na „balíčenu“. Darovat můžete pouze duchovní literaturu, kterou doporučuji předat odsouzenému přes jeho vychovatele a tu před ním ještě prolistovat, aby nevzniklo podezření z předávání vlepených bankovek, drog, či jiných předmětů. Pokud byste dotyčnému chtěli předat např. literaturu od jiné osoby, doporučuji, abyste ji předem důkladně prolistovali a tak si byli jisti, že nepředáváte nic z toho, co není povoleno.

Všechna tato doporučení vnímejte prosím jako radu k tomu, abyste maximálně eliminovali možnost svého vlastního obvinění. V žádném případě zde uvedené rady nemají sloužit k tomu, abych vás odradila od pastoračních návštěv lidí umístěných ve výkonu trestu.

⁹⁶ Obviněný může na rozdíl od odsouzeného přijímat formou balíčku nebo předání při návštěvě i hygienické potřeby.

Při osobních návštěvách se vyvarujte přistoupit i na zdánlivě nevinnou žádost o kontakt ven, byť jen formou odeslání pohledu s přáním. Většinou jde o test vaší reakce a snahu diskreditovat vás později v případě odmítnutí závažnějšího požadavku.

Často se můžete seznámit s tzv. ochutnávači, tedy lidmi přecházejícími z církve do církve a přijímající například i opakovaný křest. Pamatujte, že není účelem klienta získat pro svoji církev, ale pro Krista.

Při osobním i písemném kontaktu si buďte vědomi, že rozhodnutí změnit svůj život je zpravidla opravdové, vlastní realizace proměny je však náročná a bolestná. Nepovažujte proto případný neúspěch za své osobní selhání.

e) *Osobní kontakt s propouštěným:*

Pro případná úřední i neúřední jednání ve prospěch vězně, týkající se jeho situace po propuštění doporučujeme jeho písemné prohlášení o spolupráci s vámi. Vše konzultujte s kaplanem, sociálním pracovníkem, nebo jiným zaměstnancem věznice.

Začlenění propuštěné osoby do společnosti napomůže i její začlenění do křesťanského společenství. Je vhodné zjistit, nenajde-li se v rodině nebo okruhu přátel někdo, kdo by mohl při návratu pomoci a kdo se na něm mnohdy třeba již svými modlitbami podílí.

3.9.2 PŘÍSPĚVEK ODSOUZENÉHO

Před časem jsme získali také pohled ze strany duchovenské klientely, který přetiskujeme v plném znění:

Přinášet druhým Boží slovo, být pro ně světlem a pomáhat všem bez ohledu na předsudky jako Ježíšův Samaritán je jedna věc, ale být zneužíván ve hře sobeckých zájmů a přivádět službu evangeliu do špatného světla, byť s dobrými úmysly, je věc druhá. Každý z nás jistě chápe, že vězení je rozhodně zvláštní místo a má svá specifická pravidla. Služba ve vězení přináší určitá rizika, ne snad v okolním světě neznámá nicméně jistě ve zvýšené míře. Následující řádky vám mohou pomoci lépe se v nich orientovat a snad se i vyvarovat některých zbytečných chyb.

Vězni s tendencí navštěvovat bohoslužby by se dali zhruba rozdělit do těchto tří skupin.

- *první skupinou jsou lidé, které nezajímá ani tak kázání, jako spíše „pastorační činnost“ ovšem v jejich pojetí. Na prvním místě jejich zájmu je možnost obchodu a dohod s vězni z jiných budov, se kterými se nemají možnost osobně setkat jindy. Rozeznáte je velice rychle, budou se stranit a znáte to „co je šeptem, to je...“.* Vztah s duchovním se zpravidla omezí na žádosti o poštovní známky, složenku či balík. Podle úrovně inteligence toho kterého jedince roste i klesá rafinovanost.
- *druhou skupinou jsou ti, kteří také nechodí přímo kvůli Slovu, ale spíše kvůli atmosféře. Často to bývají vyloženě fyzicky či psychicky slabší jedinci, kteří se na bohoslužbách cítí v bezpečí, nebo jsou to silní lidé s velkou potřebou společnosti a neustálou touhou něco podnikat, s někým novým se stýkat. Dá se říci, že vlastně každý vězeň velice rád přijímá možnost promluvit si s někým zvenku, ale lidé z této skupiny tuto možnost aktivně vyhledávají.*
- *třetí skupinou jsou ti, kteří skutečně hledají Boha. Jejich cesta víry bývá často skutečně nadmíru křivolaká. Mnoho z nich má zkušenosti buď s nějakým druhem*

východního náboženství (zpravidla kvůli sympatiím k bojovým sportům), anebo s všemožnými druhy okultismu. S přihlédnutím k jejich duchovní minulosti a vzhledem k tomu, že tito lidé zpravidla navštěvují duchovenské akce církvi celého křesťanského spektra, nelze se divit, že bývají v mnoha ohledech zmatení.

Netřeba snad zdůrazňovat, že toto rozdělení je ryze orientační, všichni dobře víme, že co člověk to originál a snaha o přesné „zaškatulkování“ je samozřejmě nesmyslná.

Při své práci se docela jistě setkáte s žádostmi o materiální pomoc. Ve vězení jsou lidé v naprosté většině bez finančního příjmu, který by stál za řeč. Téměř v každé věznici je také zakázáno držení peněz v hotovosti, což má za následek různé formy výměnného obchodu. Platidlem se tak může stát prakticky cokoliv, mezi oblíbená platidla patří především tabákové výrobky a káva, ale dá se platit i poštovními známkami, kreditem na mobilní telefon, hygienou nebo jídlem. Vězeň smí přijmout dva 5 kg balíky ročně a měsíčně smí složenkou přijmout různou sumu peněz, při čemž záleží na jeho zařazení v diferenciacním řádu věznice. Možnost, že budete při své práci požádáni o něco výše zmíněného hraničit s jistotou, proto je dobré s tím počítat. Rozhodně vás nechci odrazovat od materiální pomoci lidem, které považujete za potřebné, ani vás nechci vybízet k totální podezřavosti a nedůvěře. Všichni dobře víme, že „pouhá“ duchovní služba mnohdy nestačí a přirozená dobročinnost by měla být u každého upřímného křesťana samozřejmostí, ale je dobré vědět, do čeho jdete a jaká jsou rizika. Další věc, o níž můžete být požádáni, je také dvousečná. Jedná se o vlastně o přenos informací. Vzkazy anebo různá vyřizování. O tom, že to může být zneužitelné a že se můžete lehce dostat do nebezpečné hry, které ani nemusíte rozumět, nemůže být pochyb.

Nutno podotknout, že oficiálně do věznice nesmíte nosit nic a ani nesmíte sloužit jako „přenašeči“ informací, ale je jasné, že zdravou míru mezi Pánovými příkazy „podřizujte se mocnostem“ a „milovat budeš bližního svého“ si ve své službě budete určovat jen vy sami.

A co že od vás budou očekávat ti, jejichž hlavním zájmem je dozvědět se něco o Bohu. Buďte si jistí, že především upřímnost a férovou hru. Jestli člověk ve vězení něco získá, pak je to rozhodně schopnost poznat, že vám někdo lže a že vámi někdo pohrdá. Pokud získají přesvědčení, že s nimi hrajete betla, už jim toho o Bohu mnoho nevysvětlíte.

4 DUCHOVNÍ VE VĚZNICÍCH ČR

Václav Mitáš

4.1 VČLENĚNÍ DOBROVOLNÉ DUCHOVNÍ SLUŽBY DO VS ČR

4.1.1 VOLNÉ PŮSOBNÍ

Zákon 3/2002 Sb. o církvích a náboženských společnostech dává církvím možnost „pověřit osoby vykonávající duchovenskou činnost k výkonu duchovenské služby v ozbrojených silách České republiky, v místech, kde se vykonává vazba, trest odnětí svobody, ochranné léčení a ochranná výchova⁹⁷. Tato práva se předně týkají pouze církví s registrací tzv. druhého typu, tedy již etablovaných nebo splňujících

⁹⁷ § 7, písm b) citovaného zákona

zvláštní podmínky zákona. Pro nás je podstatné zejména právo poskytovat duchovní služby těm kdo o ni požádají, přičemž musejí být dodržena všechna zákonná ustanovení a nesmí být narušen běžný chod věznice.

Na to navazují ZVT a ZVV, když stanoví konkrétní podmínky pro výkon duchovních a sociálních služeb⁹⁸. Církev se podle obou zákonů mohou podílet na naplňování účelů výkonu vazby a trestu zejména „konáním bohoslužeb pro zájemce, individuálními rozhovory, pastoračními návštěvami a umožněním individuálního přístupu k náboženským úkonům, vedením studijních hodin k výkladu náboženských textů, zajišťováním duchovní a náboženské literatury a zpěvníků, pořádáním přednášek a besed, zejména s etickou tematikou, popřípadě koncertů hudebních skupin a jednotlivců, při přípravě odsouzených k jejich propuštění, nebo dalšími vhodnými formami přispívajícími k dosažení účelu výkonu vazby trestu“. Věznice či vazební věznice většinou zajistí řádné poučení svých externích spolupracovníků a určí zaměstnance zodpovědného za koordinaci působení církví a náboženských společností, jímž je dnes zpravidla kaplan, který mívá na starosti organizaci harmonogramu jejich působení, vyřizování žádostí vězňů o rozhovor s nimi a přípravu vhodných prostor.

Oba zákony shodně stanoví, že „věznice je oprávněna odepřít možnost výkonu duchovní služby osobám, které se dopustily porušení povinností vyplývajících z právních předpisů pro výkon trestu nebo vnitřního řádu věznice“. To je však současně téměř jediná páka v rukou vedení věznice, jíž může korigovat nevhodné působení zástupců jednotlivých církví, přičemž skutečně musí počkat až na konkrétní důkazy o spáchání přestupku.

Dlužno říci, že aktuálně tímto způsobem nevstupuje do věznic mnoho zástupců tradičních církví (v roce 2003 to bylo pouze 1,6 % všech duchovenských návštěv). V maximální míře jej však využívají členové Náboženské společnosti Svědkové Jehovovi. Nekřesťanské církve, jako například zástupci Federace židovských obcí nebo muslimové, dosud nemohou být členy VDP, proto mohou do věznic docházet pouze na tomto základě.

ŘVT a ŘVV dosud pouze uvádějí, že „pověřenou osobou vykonávající duchovenskou činnost se rozumí kvalifikovaný duchovní, který je k vykonávání této činnosti pověřen vedením příslušné církve nebo náboženské společnosti, a s jeho pověřením vyslovil ředitel věznice souhlas.“⁹⁹ Tato forma není nejvhodnější, protože neposkytuje řediteli ani dalším odpovědným pracovníkům možnost zabránit negativnímu nebo nedostatečně profesionálnímu působení některých zástupců církví. Zkušenosti však ukazují, že právě oni jsou ve vyžadování svých někdy pouze domnělých práv nekřesťansky agresivní. Stojí také zcela mimo systém vzdělávání a předávání informací nutných k profesnímu růstu. Navíc se zdá, že samotné církve jsou v koordinaci svých pověřenců často velmi nepružné.

- V roce 2004 se dožadoval vstupu do konkrétní věznice a rozhovoru s konkrétním obviněným z organizované trestné činnosti farář jisté církve, u nějž důvodné podezření ukazovalo na propojení s organizací řízené oním obviněným. Poté co mu ředitel věznice vstup neumožnil, musel reagovat na obvinění z porušování lidských a náboženských práv adresované oním farářem na nejruznější místa zabývající se lidskými právy v ČR i v Evropě a na Úřad vlády ČR i Ministerstvo spravedlnosti ČR.

⁹⁸ § 15 ZVV a § 20 ZVT

⁹⁹ § 1 ŘVV a § 3 ŘVT

4.1.2 ČLENOVÉ VĚZEŇSKÉ DUCHOVENSKÉ PÉČE

Pružnější je v reakci na působení svých členů Vězeňská duchovenká péče. Již jsme se zabývali otázkami vzniku tohoto občanského sdružení, nyní se pokusíme nastínit smysl její činnosti a přednosti ve spolupráci s VS ČR i jednotlivými věznicemi.

a) *Smysl existence a způsob práce občanského sdružení*

VDP podle svých stanov sdružuje „zejména pověřené osoby konající na základě zákonných podmínek službu vězňům, jejich rodinám i personálu VS ČR a obětem trestných činů“¹⁰⁰.

Vedle úzké spolupráce s VS ČR, organizuje VDP **vzdělávání** svých členů na pravidelných seminářích organizovaných jedenkrát ročně v některé věznici. V roce 2004 se v Institutu vzdělávání VS ČR uskutečnilo po dvanácti letech první týdenní školení nováčků obsahující vybrané kapitoly z praktické penologie. Další běhy by již měly následovat cca jedenkrát do roka. V přípravě je projekt systematického vzdělávání a příručka obsahující jakési zhuštěné základy z penologie, teorie výkonu vazby a trestu, výtahy z právních norem, vybrané kapitoly z forenzní psychologie a další praktické informace včetně kazuistiky.

VDP si vytkla za úkol také **prohlubovat dobré vztahy s odborníky z VS ČR**. K tomu slouží pravidelné semináře organizované zpravidla na počátku léta v některé ze zotavoven Vězeňské služby. Jejich náplní je vedle společné diskuse duchovních a profánních zaměstnanců VS ČR nad daným tématem podpořeným přednáškami penologických a mimovězeňských odborníků i příležitost strávit společně několik dní a navázat i neformální, pro společnou službu prospěšné vztahy.

Ačkoli je značný důraz kladen na působení jednotlivých členů v mateřských sborech a farnostech, **je společné duchovní a meditační obecenství** katolíků i protestantů působících ve věznicích pěstováno na tzv. meditačních setkáních VDP, organizovaných zpravidla dvakrát do roka střídavě v Čechách a na Moravě.

b) *Participující církve*

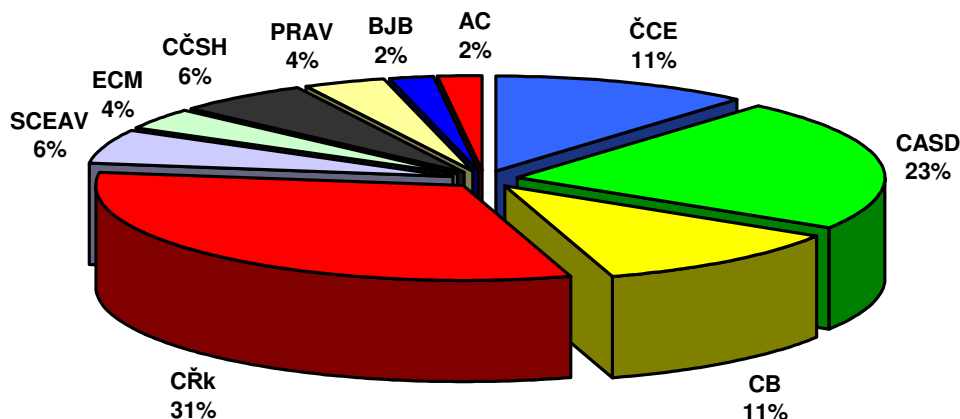
Je jimi **většina členských církví sdružených v ERC**, v abecedním pořadí tedy Apoštolská církev, Bratrská jednota baptistů, Církev bratrská, Církev československá husitská, Českobratrská církev evangelická, Evangelická církev metodistická, Pravoslavná církev v českých zemích, Slezská církev evangelická augsburského vyznání a Starokatolická církev. Dále Římskokatolická církev jako součást České biskupské konference – přidruženého člena ERC a Církev adventistů sedmého dne, která má v ERC statut pozorovatele. Z řádných členů ERC se na práci VDP nepodílejí pouze Evangelická církev augsburského vyznání v ČR a Jednota bratrská, které k 1. březnu 2005 neměly ani žádného aktivního duchovního pověřeného ke službě ve věznicích.

Bylo by obtížné a patrně i trochu zavádějící zkoumat **procentuální zastoupení** z celé členské základny, čítající dnes více než 250 jmen. Celá řada členů totiž službu ve věznicích aktuálně nevykonává. Důvodem je vedle osobní situace rotace kazatelů na sborech zejména v menších církvích. Někteří se sice snaží pracovat v jiné věznici i po změně působiště, v mnoha případech to však není možné. Dalším problémem je různý rozsah služby. Ačkoli Stanovy VDP doporučují minimálně čtrnáctidenní periodu návštěv, docházejí někteří členové třeba jen

¹⁰⁰ Stanovy VDP, část B, odst. IV.

několikrát ročně, zatímco jiní i vícekrát do týdne. K alespoň zčásti vypovídajícím výsledkům dojdeme, porovnáme-li **počet nových členů přijatých do VDP v letech 1999 – 2003:**

GRAF 3: Poměr přijatých členů VDP v letech 1999 – 2003

c) *Způsob vzniku členství, jeho podmínky a působení v terénu*

Nezbytným předpokladem pro zahájení jednání o členství ve Vězeňské duchovenské péči je **doporučení vedení mateřské církve**. Po jeho doručení je uchazeč pozván ke vstupnímu pohovoru na zasedání Výkonného výboru VDP, kde je posuzována motivace, osobnostní předpoklady i podpora rodiny a mateřského sboru. O přijetí nového člena rozhodují řádní členové výboru hlasováním.

Po přijetí za člena je uchazeč hlavním kaplanem uveden do služby v konkrétní věznici a je mu přidělen tzv. **kmotr**, zpravidla z opačného pólu církevního společenství (katolíkoví nekatolíci a naopak). Smyslem tohoto opatření je jednak pomoci kolegovi s orientací v nové službě a také seznámit jej s ekumenickými zásadami služby i s formou služby jiných církví. VV VDP po přijetí za člena také stanoví **zkušební dobu** v délce jednoho roku, po jejímž uplynutí se jeho službou výbor znovu zabývá a rozhoduje o dalším členství. Dlužno dodat, že v praxi toto ustanovení dosud není příliš praktikováno.

Takto složitá procedura se ukázala být dosti nezbytnou, protože VDP je vůči VS ČR v roli jakéhosi garanta profesionality svých členů, což spíše než z legislativních ustanovení vyplynulo z praxe a dobrých vzájemných kontaktů. Pro zachování tohoto stavu je nutné reflektovat i selhání jednotlivých členů a řešit je, což je znovu realizováno pohovorem na VV VDP.

- Z roku **2004 můžeme zmínit dva konkrétní případy**: v prvním došlo k selhání kazatele jedné z menších církví, který bez vědomí zaměstnanců věznice vynesl odsouzenému k opravě rádio a znovu je do věznice přinesl i s novým přijímačem, což už strážným neušlo. Ředitel věznice si vyžádal stanovisko vedení VDP a akceptoval jeho doporučení zákazu vstupu do věznice na půl roku.
- Ve složitější kauze šlo o nevhodné působení extrémně charismatické skupiny složené jednak ze zástupců etablované církve, za druhé však také z příslušníků svobodného entuziastického sboru. V jejich praxi se vyskytly případy z ekumenického pohledu nevhodného překřívání, po

nedlouhých rozhovorech také pokřtili vězně aniž se zajímali o fakt, že kolega působící ve věznici soustavněji jej k přijetí svátosti několik měsíců systematicky připravoval. Vzniklo též podezření z nastartování schizofrenních projevů vlivem přeakcentovaného učení o duchovních darech. Tento případ řešil VV VDP s vedoucím oné skupiny i s mateřskou církví a došlo k omezení pověření již působících osob a jeho nevydání novým žadatelům z téže skupiny.

4.2 PROFESIONÁLNÍ „VĚZEŇSKÁ DUCHOVNÍ SLUŽBA“

4.2.1 PODMÍNKY PŘIJETÍ

a) *Provázání s občanským sdružením Vězeňská duchovenská péče*

Současná legislativa VS ČR i Stanovy VDP podporují **velmi úzké propojení obou subjektů**. Virilními členy VV VDP jsou hlavní kaplan a jeho zástupce, což umožňuje výborný přenos informací mezi dobrovolníky a profesionály.

Stanovy VDP také určují, že organizace „ze zkušených a osvědčených členů VDP - duchovních, tj. těch, kteří jsou ve svých církvích pověřeni duchovenskou činností, doporučuje Vězeňské službě osoby vhodné pro kaplanskou činnost“¹⁰¹. V praxi to znamená, že VV VDP doporučí pouze dobrovolníka, který může být podle podmínek mateřské církve ordinován, církve jej podpořila k přijetí do pracovního poměru ve VS ČR a osvědčil se v nejméně roční službě. To si výbor ověřuje dotazem u příslušného ředitele věznice, který může být přítomen i projednávání přijímací procedury na schůzi VV VDP.

b) *Podmínky Vězeňské služby ČR*

Podle již citovaného NGR č. 27/2001 je ředitel věznice před přijímáním nového kaplana povinen respektovat stanovisko VV VDP. Pak je vázán předpisy platnými pro přijímání běžného zaměstnance, z nichž je v praxi vynecháváno pouze absolvování psychologického vyšetření. Budoucí kaplan musí tedy zejména vedle **zdravotních hledisek** vyhovovat i v otázce dosaženého **vzdělání**. Zpočátku VS ČR striktně vyžadovala úplné vysokoškolské studium (a příliš neřešila v jakém oboru, takže strojní inženýr vyhovoval), podle katalogu prací z roku 2002 je možné mít ukončené vysokoškolské magisterské nebo bakalářské teologické studium nebo vyšší odbornou školu rovněž teologického směru (rozdíly se projeví v zařazení do platových tříd). Vyloučena není ani výjimka, pak má ovšem nově přijímaný kaplan v pracovní smlouvě zpravidla klauzuli, že příslušná studia do čtyř let od přijetí zahájí.

V roce 2000 vznikla **Komise pro duchovní službu**, jejímž předsedou je 1. náměstek generálního ředitele, má po třech členech z řad zaměstnanců VS ČR a VDP. Vyjadřuje se k zásadním otázkám profesionální duchovní služby a schází se zpravidla jedenkrát ročně.

c) *Pracovní náplň kaplana VDS*

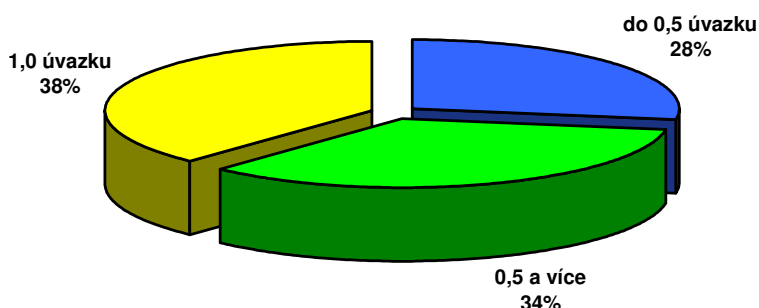
NGR stanoví i vzorovou kaplanskou pracovní náplň, podle níž jsou většinou ve věznicích zpracovávány individuální popisy práce. Vedle běžných pracovněprávních bodů (pracovní doba, přímý nadřízený apod.) obsahují většinou povinnost plnění všech způsobů poskytování duchovních služeb, zakotvených v ZVT a ZVV, doplněnou zpravidla ustanoveními o koordinaci externě spolupracujících duchovních včetně zástupců nekřesťanských náboženských společností. Vyřizuje také žádosti

¹⁰¹ Stanovy VDP, oddíl D/V., odst. 5, písm. g)

věžňů o kontakt s duchovním, rovněž bez rozdílu vyznání a náboženství¹⁰². V pracovní náplni bývá upřesněn vztah k věznicí a zakotveny povinnosti spolupráce se specialisty Oddělení výkonu vazby a trestu.

Zařazení pod řízení přímo prvním zástupcem ředitele věznice zaručují zachování penza svobod důležitých pro výkon duchovní služby a rovněž v očích klientely z řad odsouzených je do jisté míry oddělen od ostatních specialistů. Za to však platí menší operativností ve spolupráci s jinými zaměstnanci, zejména psychology, speciálními pedagogy, sociálními pracovníky nebo vychovateli, bez jejichž participace se neobejde, má-li být efektivní.

GRAF 4: Přehled kaplanů VDS podle pracovního úvazku – rok 2004

4.2.2 KAPLANI S PRACOVNÍM ÚVAZKEM DO 0,5

Zachování této formy je důležité zejména pro správce sborů, kteří se vedle zařazení v církvi podílejí i na službě ve věznicí. Zjednodušuje způsob práce, protože se na rozdíl od externích duchovních mohou volně pohybovat po věznicí (za omezení platných většinou i pro další zaměstnance) a mají přece jen i více možností komunikovat se zaměstnanci VS ČR, což je podstatné z několika důvodů:

Jak jsme se pokusili naznačit v historickém kontextu, již od čtvrtého století byli vězeňští duchovní **garanty dodržování lidských práv a humánního zacházení s vězni**. To od nich také dnes očekávají organizace zabývající se monitorováním stavu lidských práv a obracejí se na ně s poměrně častými žádostmi o poskytnutí stanoviska. Zaměstnanci VS ČR jsou nutně informovanější i znalejší problematiky Vězeňské služby a jejich výstupy tak mohou být erudovanější.

Lupták (1997, str. 37)¹⁰³ ve svých Deseti přikázáních pro vězeňskou službu stanoví „*Nikdy sa nemiešaj ... do vecí väznice.*“ To zcela samozřejmě platí pro

¹⁰² v praxi to mj. znamená i to, že kaplan musí být připraven zprostředkovat i návštěvu duchovního nekřesťanského náboženství podle žádostí vězňů a za dodržení zákonných norem

¹⁰³ LUPTÁK, Ondrej: 1997. Op. cit.

externí spolupracovníky. Pracovník věznice však nejen může, ale do jisté míry je i povinen **zabývat se problémy** ve svém zaměstnání.

Nejpodstatnějším důvodem je však možnost tolik akcentované **kooperace s vězeňskými specialisty a navázání kolegiálních vztahů**. K tomu u dobrovolníků nemůže v takové míře dojít prostě proto, že se nepotkají. Zaměstnání také pomáhá bořit některé hráze mezi duchovními a profánními kolegy, i když v ojedinělých případech může znamenat nedůvěru ze strany vězňů. Té se však dá čelit navázáním otevřeného a vřelého pastoračního vztahu. Globálně řečeno: **zaměstnávání duchovních ve Vězeňské službě na menší úvazky má v současné době svůj praktický význam a zdá se nenahraditelné jakýmkoli jiným způsobem**.

4.2.3 S VYŠŠÍM A PLNÝM PRACOVNÍM ÚVAZKEM

V počátcích profesionální duchovenské služby se ve VDP vyskytly některé **protesty proti zaměstnávání duchovních ve věznicích na plný úvazek**, zdůvodňované nejčastěji obavami o převážení loajality vůči VS ČR nad duchovenským posláním (lidově je tento proces nazýván „zbachařštěním“) a také přerušením kontinuity s mateřskou církví. Protože nejde o exaktně měřitelné věci, je obtížné zkoumat, zda byly opodstatněné či ne. **Soudobý trend však směřuje ke zvyšování pracovních úvazků**: zatímco na počátku služby byl na 1,0 zaměstnán pouze jeden ze sedmnácti radů VS – duchovních (tedy 12 %), v březnu 2005 to již bylo již 11 z 29 kaplanů (38 %), z nichž pouze 8 pracuje ve věznici na méně než poloviční pracovní úvazek. Je však třeba i nadále oba aspekty sledovat a bude na osobní křesťanské zodpovědnosti jednotlivých kaplanů vedle osobního vztahu s Kristem budovat i kontakt s mateřskou církví. Lze jen **doporučit, aby si vězeňský kaplan zachoval v mateřském sboru či farnosti odpovědnost alespoň za část církevní práce**, není od věci, bude-li zapojen i ve staršovstvu nebo jiném podobném orgánu. Také **církev sama by se však měla zajímat o službu a duchovní stav svého kaplana, jehož ostatně do této oblasti služby vyslala**.

Domníváme se, že nezdravá identifikace s VS ČR je velmi reálná (v roce 2005 odešli dva plnoúvazkoví kaplani – mezi nimi i autor této stati – do profánní služby ve VS ČR). Vysoký a plný pracovní úvazek však působí zvýšení míry spolupráce s věznicí a jejím personálem, která je pochopitelně ve většině případů daleko hlubší. V **průzkumu organizovaném hlavním kaplanem v roce 2004** se všichni jeho podřízení zaměstnaní na plný úvazek vyjádřili, že mají **pastorační vztah i k personálu**, zatímco 70% jejich kolegů s nižšími pracovními úvazky takový vztah nemá.

Pochopitelně plnoúvazkoví kaplani mohou také v daleko větší míře ovlivňovat chod věznice. V některých případech je sami ředitelé přijali za řádné členy shromáždění vedoucích oddělení, tedy širšího vedení věznice. Někteří z profesionálních kaplanů se na svých pracovištích podílejí i na **plnění jiných než duchovenských úkolů**, i když jde spíše o jednotlivce: vyučování ve vězeňském středním odborném učilišti, práce vyjednačce pro případ krizových situací či funkce tiskového mluvčího věznice. Ředitel Věznice Opava Mgr. Petr Prasek komentoval zařazení Mgr. Jiřího Niderleho mezi vyjednačce slovy: *„Byl jsem tímto zájmem svého kaplana zprvu překvapen. Ani bych ho k tomu nenutil – připravili to s mým*

prvním zástupcem. Považuji to však za šťastné a užitečné spojení...Kdyby šlo do tuhého, může sehrát velmi pozitivní úlohu¹⁰⁴.

Vzhledem k tomu, že jde dosud o ojedinělé a čerstvé případy, bude třeba s jejich hodnocením počkat na ovoce této formy služby. Domníváme se však, že na námitky vznášené proti tomu odpověděl už P. František Josef Řezáč, jak jsme se snažili naznačit popisem šíře jeho záběru a studia ve službě v trestnici Na Zderaze a vůbec tehdejší všestranně kvitovaná praxe vězeňských duchovních.

4.2.4 ZPOVĚDNÍ TAJEMSTVÍ

Zmínka o něm bezesporu patří do kapitoly o zakotvení duchovní služby v ozbrojeném sboru, jehož příslušníci jsou povinni podle **zásady legality** v případě zjištění přestupku konat. Pro duchovní však platí ustanovení zákona č. 3/2002 o církvích a náboženských společnostech, stanovující v § 7, odst. 1, písm. f) právo „*zachovávat povinnost mlčenlivosti duchovními v souvislosti s výkonem zpovědního tajemství nebo s výkonem práva obdobného zpovědnímu tajemství, je-li tato povinnost tradiční součástí učení církve a náboženské společnosti nejméně 50 let; tím není dotčena povinnost překazit trestný čin uložená zvláštním zákonem*“.

Zároveň však platí, že nakládání s touto pro duchovenskou službu tolik podstatnou svobodou je na svědomí konkrétního duchovního. Jistě není vázán povinností oznámit například soudu ani komukoli jinému penitentovo doznání hříchu učiněné ve zpovědi. Rozhodně je však třeba přípravu k útěku nebo i držení mobilního telefonu považovat za plánování trestného činu a udělat všechno proto, aby k němu nedošlo. Pokud z nějakých důvodů není možné jmenovat konkrétního klienta, lze ve spolupráci se zaměstnanci udělat patřičné kroky, například sdělit kde se mobilní telefon nachází nebo kdy a jak může být plánován útěk z věznice.

Pro příklad může posloužit kontakt s odsouzeným k trestu odnětí svobody na doživotí, který v rozhovoru s duchovním hovořil otevřeně o plánování útěku i o tom, komu a jak na svobodě hodlá ublížit. Domníváme se, že ačkoli v tomto případě šlo spíše o test neznámého kaplana, je věcí autority služebníka Božího slova, aby se proti takovýmto pokusům zřetelně postavil a klientovi jasně vymezil, o co ve zpovědi jde a co je již zcela mimo její rámec a vztah kajícího k faráři i k Pánu Bohu. V tom spatřujeme řezáčovskou přísnost a pevnost.

4.2.5 ÚVAHY O DALŠÍCH MOŽNÝCH FORMÁCH

Vězeňská služba ČR v roce 2001 proklamovala svůj záměr mít v každé věznici jedno celé tabulkové místo pro kaplana, v optimu rozdělené na dva poloviční úvazky pro katolického a nekatolického duchovního, z nichž každý by mohl sloužit ve více věznicích zároveň, jak je tomu dnes například u Věznice Heřmanice a Vazební věznice Ostrava. Aktuálně naplnění tohoto záměru brání vedle nedostatku státních financí a související nutnosti propuštění zaměstnanců VS ČR i nedostatek vhodných adeptů (tři věznice stále ještě nejsou obsazeny ani dobrovolníky).

V souvislosti s koncepcí rozvoje českého vězeňství do roku 2015 se objevily také ekonomicky motivované úvahy **objednávat si speciální služby** jako např. psychologické, sociální nebo lékařské u privátních subjektů mimo Vězeňskou službu ČR. Aktuální byly zejména v letech 2003 a 2004. Zdá se, že v poslední době

¹⁰⁴ MITÁŠ, Václav: *Duchovní služba ve Věznici Opava*. 2005

poněkud utichly. Máme proti nim **tři zásadní námitky**: Zprvé by bylo třeba zcela změnit legislativní stav tak, aby byl pohyb po věznicích umožněn i lidem zaměstnaným jinak než v pracovním či služebním poměru, což se zdá v rámci ozbrojeného sboru obtížné. Zadruhé by byla patrně znovu porušena kontinuita služby a dobré vztahy mezi kaplanským sborem a věznicemi, které se podařilo ve většině případů navázat po jejich zařazení na jednotlivé útvary. A konečně zatřetí by takový stav byl velmi nepraktický z hlediska řízení pracovníků mimo pracovně-právní vztah včetně obtížnosti jejich motivace ke zvyšování kvality vlastní práce.

4.2.6 SUMARIZACE VĚZEŇSKÉ DUCHOVNÍ SLUŽBY

Vězeňská služba ČR vykazovala ke konci roku 2003 stav 17.277 vězňů¹⁰⁵. Podle průzkumu hlavního kaplana se ve stejném roce do styku s duchovními dostalo 4.896 z nich, to znamená 28 %. Z nich bylo 78 % klientů kaplanů, včetně tzv. humanistických, tzn. těch, kteří duchovního vyhledali k rozhovoru bez zájmu o specifickou církevní službu, 22% pak obstarali dobrovolníci z řad VDP i církví.

4.3 VNÍMÁNÍ DUCHOVNÍ SLUŽBY ZE STRANY VS ČR

4.3.1 VĚZEŇSKÁ SLUŽBA JAKO CELEK

Vězeňská služba ČR se k Vězeňské duchovenské péči rozhodně nechová nikterak macešsky. V dobách rozjezdu zaměstnala prvního koordinátora, dnes poskytuje kancelář předsedkyni VDP a podílí se ekonomicky na jejím provozu. Po téměř čtyři roky na vlastní náklady vydávala Občasník Vězeňské duchovenské péče jako součást svých Aktuálních informací. Po jejich zrušení rezervuje duchovním pravidelně dvoustranu v odborném časopise České vězeňství. Zprávy Vězeňské duchovní služby a Vězeňské duchovenské péče zařazuje VS ČR do svých pravidelných materiálů, počítá s ní (byť možná trochu okrajově) i v připravované Koncepci rozvoje českého vězeňství do roku 2015. Psycholog Vazební věznic České Budějovice PhDr. Jaroslav Hála (1996, str. 52 – 53)¹⁰⁶ ve své práci zabývající se teorií výkonu vazby zahrnuje činnost duchovního mezi práci dalších vězeňských specialistů. VV VDP je na žádost VS garantem výběru vhodných osob pro pracovně právní vztah s VS v rámci kaplanské činnosti.

Rovněž v přístupu jednotlivých věznic k profesionálním i externím duchovním je znát posun a prohloubení kooperace. Dokladem mohou být i články o spolupráci s církvemi na drtivé většině webových stránek věznic a vazebních věznic pod doménou <http://www.vscr.cz>. Na začátku milénia bylo **zahájeno budování vězeňských kaplí** a k březnu 2005 již byly zřízeny ve více než třetině věznic.

4.3.2 PRVNÍ ZÁSTUPCI ŘEDITELŮ VĚZNIC

V březnu 2004 zorganizoval v rámci diskuse o postavení profesionálních kaplanů ve VS ČR tehdejší první náměstek generální ředitelky PaedDr. Bohuslav Burkiewicz **dotazníkový průzkum mezi třiceti prvními zástupci ředitelů věznic**, tedy přímými nadřízenými kaplanů. Výsledky mohou být vypovídající, protože anketa byla anonymní a zúčastnilo se jí 83% všech druhých mužů českých věznic. Naproti

¹⁰⁵ Výroční zpráva Vězeňské služby ČR za rok 2003, str. 39

¹⁰⁶ HÁLA, Jaroslav. 1996. Op. cit.

tomu se zapojili i zástupci 12 věznic (tedy plně třetiny z celkového počtu), kde VDS doposud nepůsobí.

Podle 66 % prvních zástupců ředitelů věznic a vazebních věznic vnímá vězeňský personál profesionálního duchovního jako prospěšného a 70 % se jich domnívá, že pro personál není na obtíž (nicméně podle 23 % prvních zástupců ředitelů kaplan obtížný je). Za integrální součást věznice a spolupracovníka považuje duchovního 54 % respondentů, z nichž 80 % se domnívá, že spolupracuje s personálem. Zhruba půl na půl vyšly odpovědi, má-li být duchovní zaměstnancem věznice.

Z naznačených výsledků je možné konstatovat, že **kaplanská služba se patrně dobře zavedla, když ji víceméně pozitivně vnímají zhruba dvě třetiny vrcholného managementu jednotlivých organizačních článků**. Abychom dosáhli vyšší vypovídací hodnoty, museli bychom patrně zorganizovat adresný výzkum, z něhož by bylo patrné, jak jsou vnímání kaplani z věznic, kde působí na plný a na menší pracovní úvazek, potažmo tam, kde dosud profesionální duchovenská péče chybí. K dílčím výsledkům tohoto průzkumu se však ještě vrátíme při popisu forem kaplanské práce v 6. kapitole.

4.3.3 BĚŽNÍ ZAMĚSTNANCI

Michailidis (2003, str. 59 – 63) položil v rámci svého průzkumu v roce 2002¹⁰⁷ příslušníkům ozbrojené složky VS ČR – Vězeňské stráže a občanským zaměstnancům Věznice Stráž pod Ralskem tři otázky, z nichž vyplynulo, že 36 % příslušníků a 47 % občanských zaměstnanců vnímá duchovní službu ve strukturách VS ČR jako přínosnou. Pouze 30 % a příslušníků a 43 % zaměstnanců se domnívá, že duchovní služba napomáhá k dosahování účelu výkonu trestu. Vlastní religiózní orientaci přitom přiznalo 8 % a 12 % členů dotázaných skupin.

Od prvotního prosazování s pomocí nejvyššího vedení VS ČR se duchovní museli posunout ke získávání autority vlastní prací. Z naznačených výsledků je zřejmé, že celý proces ještě zdaleka není ukončen. Výmluvný je v tomto směru názor vedoucího Oddělení logistiky Vazební věznice Liberec Miroslava Zembola: *„Tato autorita nemůže být nařízená a formální, musí si ji vybudovat každý sám. Svojí pílí, pracovitostí a pokorou, nikoli ponížeností. Pak implicitně působí i na personál a nemusí bušit do klatru a přesvědčovat nás, že má na vstup a působení ve věznici právo.“* Podobně se ve stejném materiálu vyjádřil i hlavní kaplan VDS Mgr. Pivoňka: *Jde o koncepci a vizi naší existence, abychom nebyli nadpočet, ale abychom chyběli, kdybychom chyběli“* (Mitáš, 2003, str. 6 - 7)¹⁰⁸.

¹⁰⁷ MICHAILEDIS, Simon. 2003. Op. cit.

¹⁰⁸ MITÁŠ, Václav: *Nad závěry výzkumu ...* 2003

4.4 OSOBNOST DUCHOVNÍHO

František Lízna

a) *Člověk víry*

Duchovní působící ve vězení by měl být především člověkem hluboké, prakticky se projevující, víry. Tedy víry nikoli jen teoretizující, o lásce mluvící, ale vždy vedoucí k pozitivnímu pohledu na klienta a to i na takového, jehož činy vzbuzují často právem u většiny lidí skepticismus, zda jej lze vést k dobrému a ke změně smýšlení. Osud lotra po pravici a jeho dialog s Ježíšem by měl mít v našem uvažování vždy své místo.

b) *Člověk dvojího dialogu*

Vězeňský duchovní není připraven pouze službě vězněným, ale i personálu. S oběma stranami má vést dialog – ne monolog. Měl by naslouchat a poučovat se od obou stran. Jeho situace je tak velmi výhodná, ale zároveň i velmi obtížná. Výhodná proto, že velkou část služby zabírá přímý styk s vězněnými, takže má možnost vidět věci zvnitřku a ne jen skrze soudní předpisy a paragrafy. Nevýhodou pak je, že velmi důsledná práce může vést k nedorozuměním s vězeňským personálem, vedeným vesměs jinými kritérii a vnímajícím jinak i bezpečnostní hlediska. Jejich prioritní zájem a s ním i náplň práce tak často nesleduje linii trest – vina – náprava, ale soustředí se více na praktický průběh výkonu vazby a trestu či izolaci vězněných od společnosti.

c) *Člověk na straně lidských práv*

Vězni musí cítit, že duchovní stojí na straně spravedlnosti ve smyslu odporu ke zločinu. Nesmí se stát člověkem manipulovaným kvůli osobním výhodám. Víra jej vede k tomu, aby v každém bez ohledu na barvu pleti, národnost i náboženské vyznání objevoval Boží dítě a tak hlubinným způsobem naplňoval Chartu lidských práv. Liberální myšlenkové zázemí, jímž se v naší, ve velké míře ateistické, společnosti řídí, přitom není v rozporu s křesťanským přístupem. Naopak jde o výchozí bod k hledání všelidských a mravních hodnot. Ve vězení je v každém případě situace vězně nejvíce ohrožen šikanou a dalšími negativními prvky, které jej degradují. Humanizace není dána sama sebou. Jde o stálý zápas se zkratovým řešením vyvstalých konfliktů, které jsou ve vězení častější již samotnou přítomností mříží. Jde o to, aby byl duchovní v těchto situacích vždy k dispozici hájení práv vězňů, jsou-li ztenčovány nerozumnými postupy.

d) *Muž prosící o dary Ducha Svatého*

Přítomnost duchovního ve vězení navazuje na přerušenu tradici této služby, zakázané později komunistickou diktaturou. Přítomnost duchovního není vnímána jako něco, co ve vězeňství chybělo. Překlenuje dlouhou dobu nepřítomnosti a tak vnáší do vězení něco, co lze přirovnat k něčemu novému. Bez proseb o dary Ducha Svatého nelze očekávat požehnaný výsledek.

e) *Muž pokory*

Vzhledem k všemu, co již bylo řečeno, vstupuje duchovní do in terra incognita z hlediska osobního, někde i obecného. Ideální je tedy člověk pokory schopný sebereflexe, stále na cestách k lepšímu chápání své služby. Nikoli tedy ten, kdo druhým diktuje co mají dělat.

4.5 ETIKA A ETIKETA DUCHOVNÍHO

Bohdan Pivoňka

Téma se dá písemně vyjádřit jako slovní hříčka: „etik(et)a“, ale foneticky je patrně třeba vyslovit obě slova: etika a etiketa. Svým původem spolu příliš nesouvisí, etika má řecký slovní základ, vyjadřující to co je charakterní, slušné, mravné, to, co patří k obyčejí a zvyku a co charakterizuje souhrn chvályhodných mravních zásad. Etiketa zase pochází z francouzštiny a má na mysli jakási pravidla společenského chování v určitém prostředí: u dvora, ve státních službách, v církvi, anebo třeba i ve vězení; kromě toho je etiketou rovněž nálepka s nápisem, označujícím obsah.

Při přípravě této úvahy, jež se měla týkat původně etiky práce duchovních, jsem si uvědomil souvislosti s etiketou: že nám totiž ani tolik nechybí povědomí o morálních zásadách a etických gruntech – to se u duchovních předpokládá, jako spíše citlivost pro adekvátní aplikaci etických norem v správnou chvíli a na správném místě. Hned slyším námitky: záleží přece především na principu, na zásadě, na vnitřní motivaci a ne na formě! Pochopitelně: obava z přesunu důrazu z podstaty na vedlejší oblast, na slupku, je opodstatněná: pak by stačilo, aby do kriminálu vcházeli slušně se chovající bezvěrci – a cíle by mohlo být dosaženo. Nicméně na druhé straně svým necitlivým a danému okamžiku a prostředí neadekvátním chováním zapříčiníme nedorozumění až pohoršení, které má nedozírné následky. Pohoršení se jistě nevyhneme; ale ať se okolí pohoršuje nad podstatou naší víry a uráží na zásadních existenciálních věcech naší spirituální orientace a ne na vedlejších projevech naší letory!

Řešili jsme v poslední době případ jednoho laického aktivisty církevní sociální organizace. Člověk, který výborně pracoval mezi mladými Rómy, plný pochopení pro trable mladého rozkolísaného člověka. A v kriminále neuspěl právě mezi mladistvými, protože metody streetworkera nelze uplatňovat v prostředí vězení. Jeho ležérnost a způsob vyjadřování v podstatě znemožnily komunikaci nejen s personálem, ale dokonce i s klienty. Jak důležitá je etická etiketa, nebo etika uznávající etiketu!

Ale vraťme se k tématu: dnes ve společnosti prožíváme tragický úpadek jakýchkoliv tradičních hodnot včetně hodnot morálních. Nemáme zde čas na přemýšlení nad důvody tohoto vývoje; vícekrát jsem už o tom hovořil a pro danou chvíli to není podstatné; jistě že přitom spolupůsobí glajchšaltující vliv postmoderního nazírání na věci obecné – prostě se nemůžeme vyjmout ze současnosti a přesadit někde do neskutečna. Nicméně – máme-li mluvit o své vině – asi jsme nebyli moc přesvědčiví při svém svědectví, asi jsme přijali izolaci, onu „splendid isolation“, v níž je církevním společenstvím sice dobře, protože rušivé momenty jsou utlumeny, ale odkud také nevycházejí žádné signály směrem ke společnosti, tedy nejen signály autoritativního upozornění: „my jsme zde, máme pravdu, přijďte k nám a dáme vám ji“, ale ani signál pochopení: „víme, že máte spoustu starostí a ani my na všechno nemáme řešení, ale máme zaslíbení klíče, který otevírá neodvratně zamknuté prostory, pojdte jej s námi hledat“. Prostě jsme své okolí příliš neovlivnili a ono teď strádá na etické úbytě. Většinu negativních jevů své společnosti lze vysvětlit z nedostatku morálního vědomí: korupci, inflaci slov, lhaní, mezilidskou lhostejnost, atd. O tom patrně není sporu. Co však s tím?

Vousatí pamětníci (v přeneseném slova smyslu i ženského pohlaví) si připomenou, jak jsme ve výboru VDP hloubali nad etickým kodexem pro věznice. Oživil si zřejmě i dialog, který měl dva póly: na jednom byla snaha formulovat striktní morální požadavky pro zaměstnance VS, na druhém vědomí, že morální zásady

postulované na základě biblického a církevního dědictví nejsou pro personál VS, jenž je většinou ateistický, nejen závazné, ale vůbec přijatelné. Nakonec z toho vyšel kompromisní papír, který byl značně obecný a požadoval na zaměstnancích jakousi všeobecnou slušnost a vědomí, že všichni jsme lidi. Zdálo se, že zmizel v nenávratnu a ve stohu archivních písemností; milým překvapením bylo pro mě zjištění, že teď i VS oficiálně hovoří o etickém kodexu pracovníků VS (na semináři v Kroměříži letos v červnu). Že by naše setba přinášela po letech ovoce?

Dovolte mě však otázku: vždycky jsme vytvářeli kodexy a pravidla pro naše kolegy a kolegyně z VS, případně pro klienty z řad vězněných osob; požadovali jsme po nich morální profil. Uvažovali jsme někdy o tom, zda se podle etické normativy řídíme i my sami? Nebo snad to máme všechno jasné, když jsme od fochu? Nebo si snad můžeme dovolit nějakou tu mýlku, když se na druhé straně snažíme ostošest věrně sloužit Pánu i bližním? Nebo je tu snad jakási metoda, která nás od našich hříchů osvobodí? Nezaměňovali jsme někdy náš názor s absolutní pravdou? Nebyli jsme příliš nad věcí? Nezapomněli jsme, že o pravdu a Boží požehnání je nutno zápasit, skoro tak drasticky jako Jákob u potoka Jabboku? Prostě jsou chvíle, kdy si musíme takové otázky pustit na tělo a do srdce, i když to není nic příjemného. A jsou chvíle, kdy se musíme ptát, s jakým citem a porozuměním pro své okolí jsme získané etické hodnoty dávali dál – a jestli jsme mnohdy nedosáhli opaku, když jsme se nafoukli až do nebes, udržování spíše u stropu než u země svou vlastní nadřazeností.

Ted' etiketa. Sama o sobě je prázdná, mrtvá, bezobsažná, jako zplihlý oděv na věšáku či na ramínku, když chybí etický základ. Ale pozor, ani etika bez citlivé rezonance na to, co je vhodné a co by se slušelo, není dokonalá: je jako nahé tělo bez oděvu. Jde o živé tělo (někdy možná i docela hezké a žádoucí), ale bez příslušného zahalení a dozdobení slušivými doplňky je jaksí na veřejnosti stěží použitelné, je provokativní a možná je pouze pro jednoho druhého nebo jednu druhou, ale nikoliv pro další. Asi je zapotřebí kombinace obou prvků, je zapotřebí vzájemného dialogu etiky s etiketou, občas s větším důrazem na tu či onu část, ale přece jenom v harmonickém skloubení obou fenoménů.

Pokud jde o etiketu jako nálepku – každý jsme nějakou v kriminále dostali, podle způsobu jednání a metod své služby:

- někdo obdržel etiketu rebelantskou, všude kolem sebe viděl nepořádky a nedůslednosti, které je nutno kritizovat; občas mu uniklo, že v tom rozjezdu jde víc o jeho vlastní sebeprosazení a úspěch, kterým vítězí nad ostatními – a občas věci jako takové příliš neprospívá;
- další zase má nalepen autoritativní štítek: s „balíkem Božích pravd“ pod pažďí vzhůru za christianizaci všeho; občas bývá dobré onen balík prohlédnout, jestli je tam ještě nějaký duch, nebo pouhopouhá litera, zatím co duch (věren svému skupenství) už působí někde jinde;
- někdo dostane jméno „vyklouz“ a upozorňuji, že to vůbec nemusí být katolík; vyzařuje z něho jakási ležérnost ke všemu vážnému, nic se nejí tak horké, jak se uvaří, dobrý kamarádský vztah na všechny strany – tedy i k personálu, ale jaksí vážnost vymizela, důstojnost „ministra verbi divini“ vzala za své; u okolí vzniká dojem, že být duchovním může být docela dobrým zaměstnáním, když z ničeho hlava nebolí;
- etiketa zakřiknutosti se projevuje tichým hlasem, zřejmou skromností a úslužností, podřízením se bez výhrad naprosto všemu, co se vyžaduje, bez vlastní linie a identity; činí dojem hluboké zbožnosti a je na nejlepší cestě, jak být zneužit, přímo

jakoby k tomu vybízel klienty na obou stranách katru. Kdo vidí kromě Nejvyššího do jeho srdce, aby mohl posoudit míru upřímnosti?

- existuje i etiketa diplomata, jenž se dokáže mistrovsky všude orientovat, v každé situaci zná nejlepší východisko, hroty ulamuje, takže už nic nepíchá a neprovokuje, dokáže smířovat protivy a všechny nerovnosti vyžehlit; zbývá se otázat, jestli právě taková je povaha Boží pravdy a jestli něco z ní nezůstalo uzamčeno hluboko v srdci, protože by ono uzamčené v případě zveřejnění narušilo jinak chvályhodnou konstruktivní koncepci vztahů ve vězení;
- další a další nálepky jsou k dispozici, třeba etiketa duchovního straníka, nikoliv kvůli členství v partaji, ale kvůli pocitu, že je tady jen pro odsouzené – a ti druzí se mohou jít klouzat, anebo pouze pro personál, vždyť za katrem jsou stejně jenom „zločinci“, pardon, osoby, jež se právem dostaly do rozporu se zákony našeho státu; nálepka duchovního – manažera, atd. Vymýšlejte sami!

Všimli jste si, doufám, že jsem nevybral žádnou nejlepší, ideální etiketu: asi neexistuje. Vždy jde o aplikaci metody, která je člověku vlastní, s tím, že v tom lepším případě člověk zároveň zvažuje všechny ostatní možnosti a vybírá ty pro daný účel a danou situaci nejvhodnější. Když už jsme si nalepili nálepky (zajímavé by bylo kdo a jakou), zkusme se na chvíli zamyslet nad podobou našeho chování při duchovní službě ve vězení a nad specifikami, jež bychom měli akceptovat.

Předně je třeba si uvědomit zásadní odlišnost antagonistického prostředí věznice od normálního společenského prostředí „na svobodě“, byť i tak dostatečně naturalistického. Všichni bez rozdílu jsou stigmatizováni prostředím „přestoupení zákona“ řečeno s legislativci, či fenoménu zla, řečeno s theology. Zůstaňme u theologického názvosloví. Zlo je ve vězení předpokladem, je základním faktorem, který vše ovlivňuje, je jakousi šedou eminencí v pozadí, působící převrat všech hodnot. Proto je tolik obtížné ve vězení vychovávat, vést k sebeuvědomění, k reflexi vlastních poklesků a chyb, proto je ve vězení dle vlastního úsudku tolik nevinně odsouzených, proto často vyznívají na prázdno profánní psychologické a pedagogické snahy, sebelépe míněné a koncipované: jsou totiž střížené na míru chvályhodných občanů a nikoliv zlem poznamenaných jedinců. A zde je naše místo, kde musíme nasadit páky: zakalkulovat toto smrtelné ohrožení Nepřítelem Božím, uvědomit si, že jsme v analogickém postavení s Ježíšem evangelii, který se postavil démonům a lidmi eskalovanému zlu. Zde je nutné prosit o Boží pomoc, aby nás vybavil schopností vnímat ohrožení svých klientů a citlivostí a dobrým nápadem, jak v tom kterém případě postupovat. Vstupovat do kriminálu bez modlitby je předem zmařená šance – a navíc způsob, jak se vtělené zlo může dostat na kobylku i nám. Nejsem příznivcem ortodoxního pietismu v církvích; nicméně příklad Christopa Blumhardta, jenž se na modlitbě utkal se silami nečistoty až do tělesných a hmotných následků má svou váhu. Možná, že se to, o čem hovořím, rozumí samo sebou; jestli je tomu tak, spadl mi kámen ze srdce.

Dál je zapotřebí domýšlet a zjišťovat, jak je naše myšlení a jednání (etika a etiketa) vnímáno oběma stranami obyvatel věznic z obou stran katrů. Dnes se pro to razí moderní či postmoderní výraz „feedback“, či hezky česky zpětná vazba. Nějak prostě působíme, něco říkáme, něco podnikáme – a nám je pochopitelně jasné, co činíme. Zdá se nám, že stejně, jak to chápeme my, to působí i na naše okolí. Chyba lávky! Cizím prostředím poznamenané subjekty, jinak utvářené a jinými podněty stimulované vnímají odlišně; na konto tohoto zásadního omylu můžeme připsat všechna počáteční nedorozumění, s nimiž jsme se po příchodu do věznic po revoluci setkali – a mnohé další i stávající zmatky. Zde bychom neměli pohrdat profesními

zkušenostmi zaměstnanců VS, kteří mají mnohdy „dobrý čich“ na to, co by naše dobře míněná akce mohla způsobit a jak by mohla být vykládána. Názor, že nám „bachaři do naší činnosti nemají co mluvit“ je stejně primitivní jako snaha zdolat Mont Everest bez zkušeností šerpů a dalších domorodých znalců prostředí, přes to, že jsme seštudovali všechny možné dostupné příručky. Potíž je ovšem v tom, že jsme skutečně autonomní a že jde o to, osvědčené způsoby vylepšovat, modernizovat a přepsat do křesťanské tóniny; tato transpozice je pak už naše věc, zde působíme na vlastní triko a na vlastní odpovědnost. Nesmíme se bát vstoupit do hlubokých a neprobádaných vod – ale věřit, že ani zde nebudeme bez pomoci. Nikdy však nebude od věci, když onu zpětnou vazbu vyhodnotíme a když se jí necháme inspirovat.

Jedna z hlavních stížností na naši službu ze strany personálu věznic se týká nedostatku komunikace s duchovními i mezi nimi (duchovními) navzájem. Navazujeme tím plynule na potřebu zpětné vazby, o níž jsem právě hovořil. Naším kolegům a kolegyním z VS se zdá, že působíme jaksi na vlastní pěst, každý sám za sebe a za svou církev, že máme své oblíbence mezi vězněnými a své stálé zákazníky, že s nimi podnikáme něco, o čem oni nevědí a k čemu nemají přístup – a přitom že i jim jde o to, aby trest odnětí svobody nebo skutečnost vazebního stíhání plnily svůj účel. Že nemají přístup je dobré – a budeme se všemi silami bránit pokusům omezit svobodu a soukromí pastorační služby. Jiná věc už ovšem je, jestli skutečně neplýtváme příliš svými silami, schopnostmi i časem, když se jednak nedomluvíme mezi sebou a neinformujeme se vzájemně o tom, co by pro daného klienta mohl učinit další kolega duchovní, a když pak necháme zcela bez informací i ty zaměstnance VS, kteří jsou odpovědní za výchovu vězněných. Nemyslím tím pochopitelně prozrazovat důvěrně sdělené záležitosti, spíš skutečnosti, jež by mohly ovlivnit pozitivní průběh výkonu trestu nebo výkonu vazby. Jestliže nám opravdu jde o prospěch toho kterého jedince, mohli bychom se sdílet se svými poznatky i s těmi, kteří s vězni tráví daleko víc času než my. Zkusme zapřemýšlet.

Když pomíneme pokleslý názor některých pracovníků VS, že duchovní jsou individua, která se jim v base pouze pletou pod nohy a omezují jejich volný čas, osoby, které si nárokují spoustu privilegií, straní darebákům a na ně, kteří bručí stejně jako zločinci kašlou, případně, že profesionální duchovní houby dělají a mají za to 10. třídu, lze vystopovat z rozhovorů s odpovědnými pracovníky VS očekávání, jež jsou namířena k nám: jsou to očekávání pomoci z naší strany, někdy až nekriticky silná, zvláště u těch, kteří se aktivně osobně nesetkali s žádnou církví. Jeví se jim, že jsme nadáni jakousi nadosobní mocí, jež zvládne i to, co se běžně ve vězeních nezvládá. Když se potom ukážeme ve své normální poloze, se svými úspěchy i chybami, i s vadami na kráse naší osobnosti i naší služby, bývají zklamáni. Je třeba hned od začátku trpělivě, ale důsledně vyvracet takové bláhovosti jako neuskutečnitelné ideály, byť by nám to jinak velice imponovalo.

Jedno však je jisté: pokud nás zaměstnanci VS „berou“, pak v každém případě očekávají, že budeme pro všechny vzorem v mluvení i jednání; očekávají od nás projevy vysokých etických hodnot, k nimž by mohli oni i odsouzení vzhlížet. Jsme stokrát přísněji posuzováni, než kdokoliv jiný, kdo do vězení vchází. Běžně se říkalo o faře, že je skleněným domem; tady je skleněné veškeré naše počínání, hovory, které s okolím vedeme jakoby „na přátelskou notečku“, i naše soukromí, pokud je trochu pro ostatní pootevřeme. Všimají si i způsobu mluvení, formy oslovení, obyčejného slušného vzezření, i toho, jaký je na naše slovo spoleh. Připomínám znovu zkušenost poslední doby: pedagogický pracovník: „my vedeme odsouzené

k určitým normám slušného chování a duchovní, který je pro nás i pro ně vzorem, nám všechnu dobrou snahu kazí“. Můžete tisíckrát vysvětlovat, že jsou důležitější věci než slušné oblečení a vyjadřování, můžete mluvit o svobodě křesťana, o Ježíšově příklonu ke všem outsiderům, o jeho způsobu provokace slušných znalců Zákona, atd., ale pro naše kolegy ve věznicích je průkaznější právě ona více méně povrchní etiketa. Není to úplně dobře, ale mám zato, že cesta k pochopení hlubokých etických zásad vede akceptací svou povahou vnějších faktorů, tedy – abych použil již naznačeného obrazu – oním přijatelným a někdy až atraktivním oděvem, do něhož nahé tělo etiky oblékneme.

Když už jsme toho pověděli až přespříliš, přičiním ještě jednu poznámku, týkající se etiky a etikety: pečlivě si hlídejme, abychom nebyli zneužíváni. Schválně neříkám kým a jak. Zkušenosti s pokusy o zneužití jsou jak ze strany vězňených, tak ze strany personálu. Každé takové poklesnutí je nesmírně závažné a jde k tíži nikoliv pouhé duchovní služby jako takové, ale církvi a víry vůbec. Nejsme prodejní; to by měli jasně vědět všichni ti, kteří počítají s korupcí jako s všestranně použitelným nástrojem i ve vězení. Vyvrátit jejich zkušenost, že s penězi, ale i s jinými přednostmi a výhodami lze dosáhnout téměř všeho, považuji za přední úkol VDP. Prosím, pamatujte na tuto skutečnost s vědomím, že počátky takového „chycení drápkem“ bývají velice nenápadné a je nutné použít veškerou prozíravost, abychom na to včas přišli a zabrzдили hned zpočátku.

Závěrem mi dovoluji připomenout několik slov z 1.listu Petrova; dalo by se jistě v Bibli najít více případných míst, zvolil jsem však toto, protože je psáno do podobné situace, v níž dnes stojíme, i když jde spíše o podobnost pohanského prostředí než o skutečnost pronásledování, jehož jsme zatím, díky Bohu, zůstali ušetřeni.

... žijte vzorně mezi pohany, tak aby ti, kdo vás osočují jako zločince, prohlédli a za vaše dobré činy vzdali chválu Bohu v den navštívení. Podřídte se kvůli Pánu každému lidskému zřízení, ať už králi jako svrchovanému vládci, ať už místodržícím jako těm, které on posílá trestat zločince a odměňovat ty, kteří jednají dobře. Taková je přece Boží vůle, abyste dobrým jednáním umlčovali nevědomost nerozumných lidí. Jste svobodní, ale ne jako ti, jimž svoboda slouží za plášť nepravosti, nýbrž jako služebníci Boží. Ke všem lidem mějte úctu, bratrstvo milujte, krále ctěte.

(Pt 2,12-17)

Budte vždy připraveni dát odpověď každému, kdo by vás vyslyšel o naději, kterou máte, ale činite to s tichostí a uctivostí. Když jste vystaveni pomluvám, zachovávejte si dobré svědomí, aby ti, kteří hanobí váš dobrý způsob života v Kristu, byli zahanbeni.

(3,15b-16)

4.6 RODINA VĚZEŇSKÉHO DUCHOVNÍHO

Aleš Jaluška

Myslím, že základním problémem vězeňského kaplana, s nímž se setkává jeho rodina a s nímž potřebuje pomoci, je vypatlanost. To jest přetížení jeho nitra tlakem hříchu – nebo chcete-li zla, jemuž je vystaven. Má-li mít kaplanova práce smysl, tak musí své klienty v první řadě poslouchat. Proč? Proto, aby přišel na to, z jakých kořenů vyrostl čin, za nějž byli odsouzeni, což je dost často děs běs. Myslím však, že nelze jinak. Mám dojem, že striktně nařizovat odsouzenému, co musí či nesmí dělat, aby jeho život byl v souladu s příkázáními je stejně málo platné, jako ho nutit, aby se naučil odříkat Prvou knihu Mojžíšovu pozpátku. A ještě k tomu

hebrejsky. Asi je účinnější pokusit se s ním dojít až k okamžiku činu a pak se ptát proč jednal tak, jak jednal. A snažit se ho dovést k poznání, že jeho tehdejší reakce na danou situaci byla špatná a že existovala a existuje reakce jiná, což je dost těžké: Odsouzení velmi často odmítají přiznat svoji chybu, vinu, hřích. Ať již protože si myslí že jejich jednání bylo správné – a proto jsou nevinní, nebo protože tvrdí, že oni nespáchali to, za což byli odsouzeni. V obou případech jde o nárok na kaplana, jeho čas i schopnost trpělivě a vnímavě udržovat zájem odsouzeného o dialog s ním.

Jde i o nárok na kaplanovu schopnost probírat se skrze pro něj těžko představitelnou stupnici hodnot. Stupnici v níž často hřích není hřichem, ale využitou možností, zločin není zločinem, ale logickým vyústěním pro všechny normální lidi pochopitelných příčin a trest není trestem za zločin, ale za nepozornost nebo nedomyšlenost, díky nimž byl pachatel chycen.

Toto je jen část zátěže, kterou do sebe kaplan během své služby ve věznici vstřebává. A už to stačí, aby měl po čase černo na duši. Černo, které musí nést sám: jde přeci o velmi důvěrný až zpovědní rozhovor a vztah. Takže s ním přijde domů a okolí vnímá jeho únavu, i když neví, z čeho pramení. A tady začíná působit manželka. Začne-li vyzvídat co se dělo v práci nebo začne-li vyčítat že doma nic neudělá – kdyby alespoň vynesl koš se smetím, vyvenčil psa nebo opravil kohoutek, který už měsíc kape - a přidá-li k tomu poznámku: „Ti tvoji muklové jsou ti přednější než já a než rodina“, tak svého muže tlačí do ještě většího stresu. On přeci ví, že by to všechno měl udělat. Ale také ví, že teď jaksí nemůže.

Může být rodinným terorem, za použití někdy velmi rafinovaných ženských zbraní donucen, aby potřebné udělal okamžitě. Ale udělá to jen proto, aby měl pokoj a udělá to s odporem a s nechutí. Takže v obou partnerech se zabydluje pocit křivdy. V ní proto, že se cítí být zanedbávanou, přehlíženou chudinkou, která musí všechno oddřít a v něm proto, že se cítí být nepochopeným chudákem, jehož práce a z ní pramenící únava není brána za vážnou. Tyto pocity jsou téměř jistou směrůvkou k odcizení a rozchodu. Ať již „pouze“ vnitřnímu nebo i skutečnému. Dokáže-li naopak pastorova žena přijmout to, že její muž je z pro ni nezcela pochopitelných známých příčin mimo a dokáže-li své zcela oprávněné požadavky na jeho spoluúčast na běhu domácnosti přednést bez výčitek jako prosbu budoucna, tak snáze získá jejich splnění. Toto budoucno by mělo být konkretizováno do dne, v němž manžel nebude ve věznici. Hlavně však tímto postupem vyvolá touhu po tom její přání splnit – čili vyvolá i touhu po hledání způsobu i času jak a kdy je vyplnit.

Myslím, že v určitém ohledu jsou na tom manželky kaplanů i jejich klientů podobně: jedny i druhé se musí vyrovnávat s tím, že jejich životní partneri jim svým víceméně nepochopitelným jednáním přidělávají starosti, které jiné ženy nemají. Proto, aby to s námi naše ženy chtěly vydržet bychom asi měli jednat tak, aby jim bylo zcela jasné, jak moc je potřebujeme. Jak moc si jich vážíme. Jak moc je máme rádi. Čili: měli bychom dokázat být zcela s nimi. Dělat si čas jen na ně. Čas, během něhož se budou moci přesvědčit o tom, jak moc potřebujeme být s nimi. A jak rádi s nimi jsme. Řekl bych, že platí: chceš-li, kaplane, aby tvá žena přijímala Tvou vypatlanost a tím Ti pomáhala jí snášet a nezbláznit se z toho co jí působí, tak si pokud možno pravidelně dělej čas jen pro ni. A třeba s ní bez omrzelosti ale se zájmem choď po nákupech a rozhodně nezapomeň na žádné desetileté výročí případně si i nějaké povymysli. Věz, že to s tebou nemá lehké proto, že děláš to, k čemu tě povolal Bůh. Tak se snaž, aby ona nelitovala toho že ji Bůh povolal k Tobě.

4.7 KONTAKT DUCHOVNÍHO S TISKEM A DALŠÍMI MÉDII

František Lízna

Duchovenská práce ve věznicích může být mediálně velmi zajímavá, a tak i vězeňský pastor se může setkat s žádostí o rozhovor nebo informaci. S tiskem je zapotřebí jednat velmi obezřetně. Je obecně známo, že novináři jsou dychtiví psát o problémech souvisejících s vězeňským systémem, zvláště dojde-li k mimořádným událostem např. útěku vězně¹⁰⁹. Částečně nesprávně interpretovaná odpověď, nebo významově posunutý náhled způsobený novinářem, může vést ke značné nevoli, nebo až ke ztrátě důvěry mezi Vězeňskou službou a námi, a tak ke škodě na obou stranách.

Je velmi dobré, že se po několika chybách v tomto směru přistoupilo k rozumnému návrhu, že všechna naše prohlášení pro tisk musí schválit mluvčí jednotlivých věznic, v nichž sloužíme. Předejde se tím možným nedorozuměním. Výhodou dále je to, že v případě nesouhlasu ze strany mluvčího, lze problém prodiskutovat s vedením věznice, a tak může dojít k užitečné výměně názorů na danou věc a k její nápravě.

Co však dojde-li k situaci, že po diskuzi a výměně názorů budeme cítit, že naše formulace pro tisk je v pořádku a je takové důležitosti, že ji musíme pro své svědomí hájit? Tehdy je zapotřebí si dát velký pozor na to, abychom se z pragmatických, či jinak pokleslých důvodů nenechali zmanipulovat do postojů, které by odporovaly duchu evangelia a našemu poslání. Je nutné trvat na svém, a v nastalé komplikaci obstát.

Jen těmito pevnými, nikoliv však svévolnými postoji (mají být výsledkem modliteb a pokory vyplývající z respektu k oprávněným vězeňským autoritám, jimž je zapotřebí naslouchat) dochází k žádoucímu posunu v kvalitě naší služby, k tomu, že bude celý vězeňský systém lépe plnit své poslání, a že se tak vytvoří větší šance k nápravě odsouzených. Je to zcela logické: není možné se spokojit se „statusem quo“ tam, kde se do pádu totality totalita nejvíce zahrnila. „Status quo“ v tomto případě znamená vždy stagnaci vedoucí k postupnému zhoršování stavu věcí a v konečném důsledku k následnému kolapsu celého vězeňského systému, není-li neustále vylepšován a humanizován. To platí ostatně o celé naší společnosti.

¹⁰⁹ Spolupráce či konzultace s TMV (tedy tiskovým mluvčím věznice) může být velice prospěšná a nabízí nám solidní možnost zpětné vazby. Je dobré si také uvědomit, že ne všechna média jsou seriózní a zvláště některá ochotně s vidinou větší senzace ochotně překrouť kdeso. V lednu 2007 tak například relativně seriózní Mladá fronta DNES přinesla článek nazvaný Mám mezi vrahy kamarády, který se týkal jeho spolupráce s lidmi obviněnými z několikánásobných vražd. Těžko říci jak probíhal rozhovor žurnalisty s duchovním, mít mezi klienty kamarády je však nadmíru neprofesionální a takový přístup v důsledku dehonestuje celou vězeňskou duchovní službu nejen v očích veřejnosti, ale i zaměstnanců věznic. A to pomíjím skutečnost, že v článku se objevily i konkrétní poznatky z pastoračního kontaktu s oněmi lidmi, což je nejen nevhodné a hraničící s dodržením zповědního tajemství, ale i nepřípustné z hlediska zákonných norem, které vynášení informací z věznice přímo zakazují. V tomto konkrétním případě vedení věznice jednalo s hlavním kaplanem o zákazu vstupu duchovního do věznice, který nakonec dotyčnému duchovnímu nevyslovil ředitel, ale Výkonný výbor VDP. Redaktorův zájem je pochopitelný: Společnost lační po informacích z okolí mediálně známých delikventů. Kaplan ale není tím, kdo by jí je měl zprostředkovávat. Mediální popularita je i pro duchovní sladkým lákadlem a může být mnohdy i prospěšná, ale je to s ní jako s alkoholem: všeho s mírou a opatrně (pozn. editora).

5 NĚKTERÉ SPECIFICKÉ OBLASTI SLUŽBY

5.1 HRANICE VÍRY A PATOLOGICKÉ RELIGIOZITY

Václav Jiříčka

Není obvyklé a nenosí se volat v dnešní době, určené v nejrůznějších oblastech integrativními, eklektickými, ekumenickými a všelijak jinak spojujícími přístupy, po vytváření hranic. A tak se i někteří lidé v pomáhajících profesích ve svém nejpříjemnějším přesvědčení domnívají, že touha být nápomocen druhým ospravedlňuje jejich konání bez ohledu na prostředek, který si ke svému poslání zvolí. Někdy přitom zapomínají, že „pomáhající profese“ není sama o sobě žádnou obecnou způsobilostí, ale jen oblastí, kde je s ohledem na možná rizika újmy klientů naprosto nezbytná přesně vymezená kvalifikace. Zachovávání hranic zde má hluboký smysl.

Při pozorování klientů ve vězeňském prostředí, odtržených od vnější svobody a mnoha práv, se často zdají splývat hranice všech těch lidských potřeb, jež na pomyslné Maslowově pyramidě přesahují základní potřeby fyziologické: splývají dozorujícím příslušníkům, vychovatelům, specialistům v pomáhajících profesích i klientům samým. Nejčastěji se zaměřuje již sama rovina duševní a duchovní.

Duševním můžeme zjednodušeně nazvat to, co člověk prožívá ve vztahu k sobě, k druhým lidem a k materiálnímu světu. Do *duchovní* oblasti, která je jakousi „nadstavbou“, patří vztah (ale též „ne-vztah“) k Bohu nebo náboženským hodnotám ve vztahu k životu, smrti a sebepřesahu, a to v podstatě bez ohledu na to, zda se daný člověk považuje za nějakým způsobem věřícího či nikoliv.

Duševní rovina se s duchovní prolíná. Z hlediska psychologie spolu přímo souvisí, neboť duchovno vyrůstá z podhoubí duševního potenciálu. Aniž si toho je vědom, vytváří si jedinec svůj religiózní postoj a vztah k Bohu především podle kulturního a rodinného zázemí, z něhož vyrostl. To zahrnuje postavu otce, matky, významných autorit a peers, utvářejících způsob, jak a s jakým sebevědomím se bude jedinec prožívat a nalézat své místo ve světě. Dále jistě i školní, církevní a společenskou atmosféru a kombinace nabitých zkušeností a postojů, jako i mnoho jiných vlivů.

Výše sdělené by měl mít na paměti každý, kdo se rozhodne profesionálně se zabývat duševním a duchovním životem vězněných osob. Jestliže se „duševní“ a „duchovní“ zamění, vznikají dvě nebezpečí: kněží, pastoři či kazatelé mohou někdy mylně cítit povinnost či povolání brát na sebe úkol a odpovědnost psychologů a psychiatrů. Na druhé straně by někteří psychologové a vzácněji též psychiatři chtěli být duchovními rádci. Jak zdůrazňuje Kašparů¹¹⁰, ani jedno není žádoucí. V této stati se pojďme věnovat nebezpečím, jež mohou z neodborného přístupu duchovních plynout klientům.

5.1.1 ROZLIŠENÍ VÍRY A PATOLOGICKÉ RELIGIOZITY

Nejprve budiž konstatováno, že duchovní, religiózní obsahy nemusíme nalézat pouze u věřících, ale též u nemocných se specifickými psychickými poruchami. Obsahy jako takové mohou být dokonce u obou skupin velmi podobné až totožné. Příkladem může být člověk, jenž se dopustil něčeho zlého a nyní svého činu lituje,

¹¹⁰ KAŠPARŮ, Max. 2002. Op. cit.

obraceje se k Bohu a nabízí mu oběť k usmíření v podobě odříkání, slibu, nápravy jiným činem apod. Takový člověk může být právě tak hluboce věřícím jako hluboce trpícím, tj. pacientem. Podle švýcarského pastorálního psychologa Waltera Rebella¹¹¹ (1998) je možné orientačně odlišit zdravou víru od patologické religiozity následujícím způsobem:

Zdravá víra

- přispívá k rozvoji osobnosti,
- podporuje harmonické vztahy k druhým lidem,
- vyznačuje se otevřeností pro životní skutečnosti,
- nevzbuzuje strach,
- uschopňuje k pluralitní toleranci,
- udržuje si postoj hledání,
- má individuálně rozdílnou míru tvůrčí síly a
- dává prostor pro humor a pro slavení,

zatímco **patologická religiozita** se projevuje:

- zarputilým zápasem o bezhříšnou svatost,
- nenávisí proti jinak smýšlejícím,
- přehnaným strachem z Božího trestu,
- bludnými náboženskými myšlenkami,
- duchovním zákonictvím,
- náboženským výkladem konce světa,
- náboženským blouzněním,
- přemrštěným strachem z hříchu,
- náboženskou touhou po moci a uplatnění,
- umrtvováním těla přehnanou askezí,
- útekem před světem,
- neschopností lásky a popíráním života,
- věnováním se okultním praktikám.

Z výše uvedeného je zřejmé, že vodítkem pro rozlišení mezi vírou a chorobou nemohou být samotné *obsahy* myšlení (vyznávání, činů atd.), jež jsou často totožné a nemusí se lišit ani svou intenzitou, nýbrž jejich zacíleností a konsekvencí z toho pramenících procesů.

- J. K. je mladý člověk velmi mírného a slušného vzezření. Chová se tiše, nepouští se s ostatními odsouzenými ani s personálem do konfliktů, trochu se straní. Náhodný návštěvník by se podivil jeho bohaté trestné činnosti s těžištěm v krádežích a podvodech. J. K. tvrdí, že se v poslední době změnil, šel víc do sebe. Intenzivně čte Bibli, modlí se k Bohu, setkává se s vězeňským kaplanem. Většinu času tráví sám. Nad různými spory a strkanicemi ostatních se s nápadnou okázalostí shovívavě usmívá a říká, že „tohle už má dávno za sebou“. Netají se s tím, že „uvěřil“, „a proto je teď jiný než ostatní“, „pochopil to, co oni ještě nechápou“, „žije život podle víry“. Kaplan byl zpočátku velmi potěšen touto „obrácenou ovečkou“, během několika setkání si však všiml zvláštní strnulosti a citové plochosti, kterou původně přikládal náboženské zanícenosti a jež přetrvávala jakoby odtržená od okolního dění. Ukázalo se, že většina klientových „projevů víry“ byla spíše demonstrací vlastní výlučnosti a jedinečnosti, spojené s náboženskými bludy a pocity zasvěcení, „jakého se dostane jen nejvyvolenějším“. Za touto slupkou se skrýval útek před nepřátelským světem, tíživé pocity samoty, porucha sebehodnocení, komplex méněcennosti. Není přítom na

¹¹¹ REBELL, Walter. 1992. *Psychologisches Grundwissen für Theologen. Ein Handbuch*. Gütersloher Verlagshaus, 2. Auflage

tomto místě tolik podstatné, zda klient projevovat rysy duševní patologie v klinicky významné míře a do jakého šuplíčku pak psycholog uložil jeho diagnózu – důležité bylo poznání, že se jedná o duševní, nikoliv duchovní problém. Výstižně se klient na jednom psychologickém sezení vyjádřil výtvarně: namaloval se jako zářivě bílý a dokonalý oblak na obloze vysoko nad ostatními. Současně však jako by jeho k dokonalosti směřující dílo symbolizovalo dokonalou samotu a strach dotknout se země, neboť pak se mraky rozpadají.

Jak je vidno z ukázky, přístup ke klientovi pouze z hlediska víry a náboženství by byl nerelevantní a nedovedl by klientovi sám o sobě pomoci. Pokračovala-li by duchovní péče bez psychologické intervence i nadále, patrně by se jen prohloubila popsaná symptomatika, klientovo prožívání by se ještě více patologizovalo a mohlo by skončit až zkázou celé osobnosti.

Někteří duchovní se ptají, proč by se přes to všechno, tedy i psychicky nemocnému člověku, neměli pokoušet poskytovat duchovní útěchu skrze víru a duchovní poselství. To samozřejmě mohou, avšak musí být na duševní onemocnění připraveni, vědět, jak s ním zacházet, a současně spolupracovat s kolegy psychology a lékaři.

Pomineme-li zvláštní diagnostickou skupinu poruch osobnosti (dříve psychopatie), jež se týkají zdaleka nejvýznamnější části vězněné populace a jež se svou povahou vymykají klasickému pojetí duševní choroby, setkávají se vězeňští duchovní nejčastěji s dvěma podobami nemocných duševních stavů svých klientů: s depresivními a psychotickými.

5.1.2 DEPRESE

S depresí se vězeňský duchovní setká patrně zdaleka nejčastěji a v nejširším spektru: od smutku přes subdepresivní ladění až po klinický obraz depresivní poruchy v nejrůznějších podobách. Klient trpící depresí nereaguje na dotazy, vypadá tupě a nepozorně, má strnulou nehybnou tvář, zdá se, že je nadměrně zaujat sám sebou, nelze ho potěšit, má zpomalené pohyby a řeč, projevuje chudost asociací, narušený náhled, pozorovatelnou úzkost, nízké sebehodnocení. Důležité je zjistit, zda klient cítí beznaděj a pesimismus, protože existují důkazy, že tyto symptomy naznačují riziko sebevraždy¹¹².

Ve specifické situaci rozhovoru mezi vězeňským duchovním a depresivním klientem mezi jeden z nápadných znaků patří, že nemocný má nepřiměřenou emotivní odezvu nad běžnými proviněními, v případě věřícího klienta hříchy. Přestože někdy není vhodné zdržovat se u obsahu jistých vyznání, zde je vhodné zjistit, zda dlouhotrvající lítost a depresivní ladění je způsobeno skutečně tragickou životní událostí a má adekvátní intenzitu a dobu trvání, nebo zdali je tento stav spíše nepřiměřený. Pak je namístě lékařská / psychologická péče.

Není důležité, zda je vězeňský praktický lékař, psychiatr nebo psycholog věřící či nevěřící. Každý lékař pozná duševní nemoc, i když se projevuje religiózním obsahem. Je důležité si uvědomit, že ani seabemoudřejší, procítěný a logicky vedený duchovní rozhovor pravděpodobně nezmění biochemické reakce v mozku a nemusí se mu podařit rozmluvit sebevražedné jednání nebo vyvrátit blud. Nelze ani spoléhat na samotnou víru nemocného a úkolem duchovního je od této chvíle doprovázení klienta ve spolupráci s postupy specialistů.

¹¹² CLARK, D. A. – BECK, A. T. 1999. *Scientific foundations of cognitive theory and therapy of depression*. New York, NY: John Wiley & Sons

Pokud deprese není hluboká, má reálný podklad a pouze odráží životní situaci, kterou dotyčný prožívá, je na místě povzbuzení, posílení ve víře, přátelský přístup a společné hledání východiska z problémů.

Přístupy k nemocnému podle Kašparů¹¹³ a Křivohlavý & Kaczmarczyk¹¹⁴:

- Trpícího přijměte bezpodmínečně, třebaže on sám vás od toho může zrazovat.
- Podporujte nemocného v rozhodnutí léčit se, navštívit lékaře.
- Ukažte nemocnému přirozený cíl, na který by se těšil. Doufat znamená vidět před sebou možnost dalšího kroku. Taktikou malých kroků a drobných splnitelných cílů nemocného držte nad vodou. *Kdo má proč žít, snese téměř každé jak*, říká Nietzsche, kterému deprese nebyly cizí.
- Nenuťte nemocného do činnosti a nenaléhejte na něj, neobviňujte jej z lenosti a neříkejte „kdybyste sám chtěl...“ (klient by chtěl, ale nemůže).
- Při rozhovoru a naslouchání klienta nepřerušujte, nedokončujte za něj věty, nedívejte se na hodinky či nezvedejte telefon způsobem, který by mohl v očích klienta indikovat váš nezájem či netrpělivost.
- Doprovázejte jej ve smyslu pastorační, neboť hmatatelně představujete to, v co nemocný ještě sice věří, ale k čemuž nemá vaši vůli a schopnost objektivního posouzení.

Chyby, jichž byste se měli vyvarovat:

- dávat laciné útěchy typu „už je to lepší“,
- burcování „musíš se vzchopit“ (jet na dovolenou, udělat zásadní životní změnu apod.),
- vymlouvat bludné představy,
- klienta duchovně přetížít („s Božím slovem jako se solí“),
- zlehčovat stav nemocného a říkat mu, že „to nic není“,
- srovnávat s vlastními příběhy (neboť pro depresivního klienta v tu chvíli není nic srovnatelné).
- přistupovat na různé alternativní směry a metody, léčitelství apod., k nimž se může klient planě upínat a vyzývat k tomu i vás.

Mezioborová spolupráce

V ošetřovatelském procesu je péče o pacienta ve zdravotnictví zaměřena na čtyři oblasti potřeb: biologické, psychologické, sociální a duchovní (Trachtová¹¹⁵). Léčba by tedy měla obsahovat čtyři terapeutické přístupy:

- psychofarmaka (antidepresiva, anxiolytika ad.), ovlivňující centrální nervovou soustavu a aktivizaci těla;
- psychoterapii, ovlivňující kognitivní zpracování depresivních myšlenkových schémat, vlastní situace a sebeprožívání, náhled, nácvik obranných strategií a chování (happiness is a choice – štěstí je věcí volby);
- praktickou pomoc ovlivňující stres a okolnosti (přemístění do vhodnějšího kolektivu nebo cely, kontakt s blízkými, eliminace agresivních či jinak rušících spoluvěznů),

¹¹³ KAŠPARŮ, M. 2002. Op. cit.

¹¹⁴ KŘIVOHLAVÝ, J.- KACZMARCZYK, S. *Poslední úsek cesty*. Praha: Návrat domů. 1995

¹¹⁵ TRACHTOVÁ, E. *Potřeby nemocného v ošetřovatelském procesu*. Brno: IDV PZ. 1999

- duchovní vedení (umožnění spolupráce nemocného s duchovním).
- Pan V. M. byl jednoho dne ke svému překvapení a zděšení zatčen a po krátké době strávené v policejní cele předběžného zadržení umístěn do vazby za neplacení výživného. Jeho psychický stav odpovídal reakci na závažný stres, nepřijímal potravu nebo jen velmi málo, byl apatický nebo plakal, několik nocí za sebou nespal. Třebaže trestný čin nepopíral, neuvědomoval si jej a nesouhlasil s jeho následky, uvěznění si nepřipouštěl a doufal, že se „vše vysvětlí“, neboť „on není vrah, aby musel do vězení jako jiní“. Vzpomněl si, že byl pokřtěn, a začal navštěvovat kaplana. Naopak odmítal návštěvy lékaře a psychologa a z kaplana si udělal důvěrníka. Ten se ocital pod stále větším tlakem klienta, který si přál být ujišťován o tom, že „Bůh to nějak zařídí“ a jiným falešným nadějším, nesouvisejícím s podstatou problému. Kaplan cítil, že jeho duchovní péče klientovi žádné ovoce nepřináší, a navíc jej frustrovalo, že jediným vývojem jejich setkávání byl stupňující se tlak na jeho osobu, srdceryvnější záchvaty pláče a rostoucí beznaděj. V této fázi se klient vzdaloval svému uzdravení, uvažovalo se o jeho poslání do vězeňské nemocnice, což však z organizačních důvodů nešlo provést ihned. Obrátit tento směr v jeho prospěch se podařilo následujícím: Kaplan přesvědčil klienta o nutnosti navštívit psychologa. Ten zjistil, že klient již v minulosti trpěl neléčenou depresí. Klient dostal od lékaře naordinovány léky, ve stejné době se klient začal scházet s psychologem k pravidelným terapeutickým sezením, zprvu denně, pak dvakrát, nakonec jednou týdně. Stabilizován se klient vrátil do jednotýdenních sezení s kaplanem, kde si oba vymezili nový předmět svého setkávání: klientovi to začalo přinášet ovoce, kaplana přestala bolet hlava a i požadavky na Pána Boha se postupně trochu změnily a nabyly zralejší, zdravější podoby. Sociální pracovnice pomohla klientovi zorganizovat některé rodinné záležitosti. Po proběhnutí soudu byl klient ponechán ve stejné věznici a byla mu uložena práce, která jej zabavila a vrátila mu pocit vlastní hodnoty. K relapsu nedošlo.

5.1.3 PSYCHÓZA

S psychotickými stavy se duchovní nestýkají ani zdaleka tak často jako se smutkem, depresí a úzkostí. O to větší může být překvapení, setkají-li se s nimi poprvé, náhle a bez předchozí přípravy. Jejich reakcí bývá nejen úlek, ale i pochyby – o klientovi, ale též o sobě samých.

„Psychóza“ může být jedním z projevů řady více nebo méně příbuzných onemocnění a není zde smyslem všechny je vyjmenovat a popsat. O psychotickém stavu můžeme hovořit u schizofrenie, ale též u mánie či deprese, spektrum klinických syndromů může sahát od schizoafektivní poruchy přes neafektivní psychózy po psychotické afektivní poruchy. Psychóza může být způsobená i psychoaktivními látkami. Ve vězení to bývají nejčastěji psychofarmaka (zejména benzodiazepiny) a drogy. Vedle stimulancií dokáže vyvolat psychózu i odvykací stav u alkoholu.

Psychóza je narušením psychických funkcí jednotlivce, přičemž zasaženo může být myšlení a přesvědčení, vnímání, emoce a motivace (podle Cohena¹¹⁶).

Abnormalitou myšlení je např. neuspořádanost procesů myšlení, jež se pozná podle řeči, která nedává smysl, může však znít zdánlivě učeně: „*Druh vztahu k víře, který je již za horizontem, může být základ toho, že víte, co mám na mysli.*“ Rovněž to může být přesvědčení o sdílení klientových myšlenek ostatními: „*Někteří z nás na cimře jsme vědoucí, dostali jsme milost se dorozumívat myšlenkami.*“ Rovněž sem patří odnímání nebo vkládání myšlenek: „*Vždy v noci se se mnou spojí d'ábel a říká mi, co mám přesně udělat – všechno vymyslí za mě, já jsem jen jeho nástroj.*“

Abnormální přesvědčení se označují jako bludy, definované jako „falešná a stálá přesvědčení, jež nepocházejí z pacientova sociálního nebo kulturního prostředí“. Víra v existenci Boha není kulturně abnormální, ale přesvědčení klienta, že je Syn Boží, již ano.

¹¹⁶ COHEN, R. *Nejčastější psychické poruchy v klinické praxi*. Praha: Portál. 2002

Poruchy vnímání zahrnují zejména halucinace, definované jako vnímání bez přítomnosti vnějšího podnětu. Klient slyší hlasy, ačkoliv nikdo nemluví, stejně tak může vidět, hmatat či cítit. Pro pacienta se nejedná o imaginaci, nýbrž o skutečný stav. Je nevhodné radit pacientovi, aby se své představy vzdal a „pochopil“, že se nejedná o skutečnost – v opačném případě se můžeme dočkat silně odmítavé, někdy i velmi násilné reakce. Specialisté se předmětem násilí nestávají tak často, je však dobré vědět, že tyto příčiny může mít řada násilných projevů mezi odsouzenými.

Vhodné je učinit s klientem dohodu, v níž si vysvětlíme, že my i klient můžeme mít rozdílné názory, ale jsme ochotni je vzájemně respektovat. To se hodí zejména v situaci, polemizuje-li klient s duchovním o základních článcích víry, jež mají někteří kaplani tendenci podpírat a zaštiťovat duchovní literaturou, církevními institucemi, historií a podobně. Jakou hodnotu však mají tyto (v očích klienta) „relikvie“ v porovnání s jeho mnohem autentičtější „prožitou skutečností“?

Poruchy emocí mohou zahrnovat povznesenou náladu, depresi nebo zmatenost spojenou s pocitem, že se odehrává něco zvláštního. Součástí poruchy motivace může být ochromující apatie, zabraňující vykonávání rutinních denních činností, jakými jsou oblékání, mytí či jen vstávání z postele. Trvání variuje od náhlých epizod po chronické, roky trvající stavy. Pro zacházení s klientem zde platí obdobná pravidla jako o depresi.

Mezioborová spolupráce

V zásadě je obdobná jako u jiných psychických poruch. Zásadním rozdílem je, že léčba psychotických stavů (pokud nejsou dočasné, vyvolané abstinencími příznaky na psychoaktivní látku) se zřídka obejde bez psychofarmak, a tedy bez lékaře / psychiatra. Někdy dojde k tomu, že při přemístění vězněné osoby do jiného zařízení, do jiného oddílu nebo do péče jiného lékaře je náhle změněna nebo vysazena medikace. Následkem bývá často velmi masivní relaps, „znovuprobuzení“ dřímající psychózy, jejíž příčina nás – scházíme-li se s klientem již nějaký čas pravidelně a bez excesů – může překvapit. V tom případě je nutné neprodleně informovat ošetřujícího lékaře.

V souvislosti s duchovní péčí je v přístupu ke klientovi odlišný též způsob duchovního vedení. Jak již bylo zmíněno, nedoporučuje se přistupovat na polemiky, diskuse, argumentaci, citace, odkazy a vůbec na půdu verbálních sdělení, kde jsou ze samé podstaty nemoci vyloučeny logické argumenty, úspěch v dobré víře předkládaných nadějí a možnost sdílení společného. Pro vězeňského duchovního je více než u jiných nemocí zapotřebí bezpodmínečné přijetí klienta takového, jaký v dané chvíli je.

Praxe nebývá vždy tak extrémní, symptomy nemusí být manifestovány zcela zřetelně a hranice mezi intenzivně prožívanou vírou a patologickou religiozitou mohou být jen neznatelné. Tím spíše se příliš horlivý kaplan může stát snadnou obětí svých vlastních snah pomoci, nebo se může příliš směle pustit na led, jehož tloušťku ještě neprozkoumal ani on sám u sebe. Práce s psychotickými pacienty / klienty je však nesmírně zajímavá, a otevřeme-li se poctivě i sami sobě, i velmi obohacující, neboť podává obraz o světě z jiných z jiných úhlů a v jiných barvách, než jak jsme zvyklí, a dovoluje nám vidět netušené souvislosti.

- Pan J. H. se do pracovny psychologa dostal na doporučení vychovatele krátce po uvěznění. Přišel s ledabylo srovnaným štosem pomalovaných papírů a tlustým deníkem, oči mu zářily svatým nadšením. Obrazy znázorňovaly fantastické krajiny nebe a pekla, ústředním motivem však bylo Boží oko nebo Ježíš Kristus. V deníku klient popisoval svou představu o novém světě,

postaveném „ve skutečném duchu křesťanství“, text se hemžil odkazy na Starý i Nový Zákon, místy se psaní stáčelo do teologických diskusí mezi několika „mudrci“. Základní myšlenkou byl plán na „vybudování křesťanského světa“, kde „nebudou hrát roli peníze“, protože o materiální zabezpečení lidstva se bude starat „skupina vyvolených, kteří budou brát majetek bohatým a dávat jej chudým“. Byla patrná souvislost s předchozí trestnou činností klienta, který byl členem gangu orientovaného na krádeže luxusních vozů. Klient tohoto svého počínání litoval a byl odhodlán k výše zmíněnému „pokání“, neboť dříve „zapomínal na ty chudé“. Psychotická porucha, způsobená dlouholetým užíváním extrémních dávek stimulancií (kokain, pervitin), ještě několik týdnů ve fázi odvykacího stavu a s převahou manických příznaků, znemožňovala v počáteční době jinou práci s klientem než trpělivé naslouchání a navrhování dílčích terapeutických úkolů a cílů, zpravidla formou kresby nebo psaní, což klient s nadšením přijímal. Protože jeho spasitelský plán přímo souvisel s křesťanskými prvky, dožadoval se a záhy začal docházet ke kaplanovi, s kterým se pokoušel „diskutovat“ o správnosti svých vizí. Kaplan mírnil jeho nadšení, korigoval jeho plány a nezapomínal ani na společnou modlitbu. „Modlitbu?“, otázal se jednoho dne klient, „vždyť Ježíš je můj bratr, přece se tedy k němu nebudu modlit!“ Od té doby důvěra klienta v kaplana opadávala, až se časem ztratila docela – bohužel paralelně s tím, jak vyhasínaly i jeho psychotické symptomy. V době, kdy by už byl býval fit navázat s kaplanem skutečnou spoluprací, neboť k vyřešení toho bylo ještě více než dost a duchovní posila velmi žádoucí, už si za ním netroufl přijít.

Jakkoliv je tedy třeba v nejvyšší míře spolupracovat, je současně užitečné a žádoucí hranice mezi jednotlivými odbornostmi nebořit a nechat je vztyčené alespoň do té doby, než budeme sami vědět, co přesně je za nimi. Pak se je můžeme zkušeností a třeba dalším studiem naučit citlivě překračovat.

5.2 SLUŽBA KLIENTŮM OPAČNÉHO POHLAVÍ

5.2.1 MUŽ V ŽENSKÉ VĚZNICI A NAOPAK

Martin Kocanda

Teoreticky je možné se setkat se dvěma extrémními názory. Ten první říká, že duchovní by se měl vždy a zásadně věnovat pouze vězňům stejného pohlaví a pokud je již nucen pečovat i o odsouzené druhého pohlaví, měl by si k pohovoru přibrat jakési garde. Druhý extrém akcentuje pavlovské: „**V Kristu není ani muž ani žena**“ (**Gal 3, 28**) a z toho důvodu je zbytečné uvažovat o nějakých specifikách a nebezpečích. Oba názory jsou dost vyhraněné a naštěstí není na běžném pořádku se s nimi setkávat. Jako téměř vždy je totiž realita někde uprostřed.

Každému, kdo se k problematice vězeňství alespoň přiblížil, je jasné, že vězeňské prostředí je v mnoha ohledech specifické a výrazně odlišné od životního stylu vně vysokých zdí. Jedním z mnoha viditelných rozdílů je téměř absolutní oddělení mužů od žen a tím způsobená absence kontaktů s druhým pohlavím. Mnohdy si neuvědomujeme, jaké důsledky může mít ztráta kontaktů se zástupci opačné skupiny. Zkusme se na chvíli vžít do role mužů, kterým by zmizely ze světa všechny ženy a opačně žen, které by neměly příležitost potkat muže. Nejedná se pouze o absenci sexuálních kontaktů, ale minimálně ve stejné míře také nemožnost rozvíjet své sociální dovednosti a návyky. Vždyť (budu nyní hovořit za skupinu mužů) sociální vazby se ženami nás svým způsobem také kultivují a pomáhají budovat ohleduplnost vůči jiným. Dlouhodobé oddělení od žen by jistě vedlo k sociálnímu zakrnění a svým způsobem k degradaci naší osobnosti. Přesně takto vězeňské prostředí působí i na odsouzené, kteří jsou nuceni pobývat delší dobu za mřížemi. Není samozřejmě reálné ani zřejmě dobré budovat věznice, kde by spolu v těsném kontaktu žili společně muži a ženy, případné riziko by bylo příliš velké. Je však nutné ve službě vězeňského duchovního pamatovat na to, co bylo výše popsáno. Vždyť opačné pohlaví je pro vězně reprezentováno především zaměstnanci věznice a ...

duchovními. Setkání s duchovním tak může znamenat pozitivní sociální kontakt se zástupcem opačné skupiny.

Mohou tedy nastat dvě možnosti: muž docházející do ženské věznice nebo naopak žena docházející do věznice mužské. Oběma možnostem je ledacos společné, ale je zde přeci jen i několik rozdílů. Začněme třeba situací, kdy duchovním působícím mezi odsouzenými nebo obviněnými muži je žena. Vzhledem k tomu, co bylo řečeno výše, je jasné, že pro každého muže, který je dlouhodobě odloučen od opačného pohlaví, je vítaná každá příležitost setkat se s ženou, byť by šlo „jen“ o duchovní. Dokonce je možné, že taková žena získá i jakýsi punc lákavé exotičnosti. To jistě nemusí být na překážku, domnívám se totiž, že i toto je legitimní důvod pro setkání s duchovním. Jen je nutné o tom vědět a být připraven (a) na případné komplikace. Nemyslím si, že by vězni čekali na nejbližší příležitost ke zneužití ženy, drtivá většina jich je natolik soudná, že zná hranice, které nemůže překročit. Přesto však není radno nebezpečí podceňovat a je lepší prevencí nebezpečným situacím předcházet, než je potom komplikovaně řešit. Je snad zbytečné mluvit o nutnosti být teoreticky i prakticky seznámen s postupem při napadení (tísňové hlásky apod.), rozhodně není žádnou ostudou vyptat se vedení věznice na zajištění bezpečnosti.

Riziko však hrozí i z druhé strany – mnozí vězni jsou úžasnými herci a dokáží v dobrosrdečné pastorační pracovníci s mateřským srdcem vyvolat dojem velmi trpícího člověka, jemuž všichni zaměstnanci ubližují a jediný člověk, který dokáže pomoci je ona. Není problém ukázat na fotografiích děti, které jsou doma, a leckterá laskavá žena pak může podlehnout pocitu, že je pro takového vězně nutno udělat cokoli. Může pak dojít k překročení hranice nejen mezi profesionalitou a neprofesionalitou, ale také mezi legálností a nelegálností.

V podobném nebezpečí je muž působící mezi odsouzenými ženami. V tomto případě zpravidla nehrozí fyzické napadení, ale stejně jako v předchozím případě může dojít k navázání citové vazby, která překročí jisté hranice. Pocit, že mohu pomoci mladé křehké dívce, která se ocitla za katrem, je jistě příjemný. Je snadné propadnout dojmu „rytíře – zachránce“, zvláště pokud odsouzená žena projevuje vůči duchovnímu velkou míru vděčnosti. Občas je možné se setkat i s určitou formou sexuálních návrhů, různou formou prezentovaných. Je lepší být na takové situace připraven předem.

Zpravidla nic není černé nebo bílé. Jak jsem se pokusil naznačit, i působení duchovních mezi vězni opačného pohlaví přináší s sebou mnoho pozitiv a několik nebezpečí. Pokud s tím však dopředu počítáme, není se čeho bát.

5.2.2 ŽENA VE VDP

Květoslava Jakubalová

Jsou církve, kde ženy farářky jsou něčím samozřejmým. Do povinností takové farářky pak patří i péče o člověka ve výkonu trestu, pokud je věznice v jejím farním obvodu. Jsou však také církve, a je jich většina, kde žena vysvěcena být nemůže. Nicméně i v těchto církvích se to bez služby žen neobejde. A tak ženy vedou některá sborová nebo farní společenství, starají se o to, aby farnost nebo sbor byly pro své členy širší rodinou, ale také vyučují jako katechetky a věnují se pastorační práci.

Také ve VDP působí několik žen. Paní Renata Balcarová je v současné době dokonce předsedkyní VDP. Ať se to kolegům duchovním líbí nebo ne, praxe ukazuje, že žena má ve VDP, stejně jako ve všech oblastech života, své nezastupitelné místo.

V čem je tedy služba žen duchovních stejná a v čem odlišná od jejich mužských kolegů? To společně popsali kolegové. Navíc ovšem žena vnáší do své práce ve věznic to, čím muž duchovní sloužit nemůže. Ze samotné podstaty její bytosti vyplývá schopnost šířit kolem sebe fluidum domova. Ze své pozice duchovní sestry a matky se může člověku ve vězení přiblížit daleko více, než kdokoli z odborného personálu a zcela jinak, než kolegové duchovní. Od Boha je jí dána jako ženě větší schopnost „trpět s trpícími“ a tak je před ní často odhalováno to nejniternější utrpení, které člověk ve výkonu trestu prožívá. Pokud pracuje se skupinou vězňů, pak tomuto společenství dokáže dát ducha rodiny. Pro některé z odsouzených je to jediná rodina, kterou mají, někdy dokonce jediná kterou poznali. Pravděpodobně jen žena také dokáže držet tuto rodinu pohromadě i poté, kdy se její členové rozprchnou do světa nebo do jiných věznic. Zkrátka, je to jako v životě – děti odcházejí, ale vědí, že matka je na svém místě a nepouští je ze svého srdce.

Možná se ten předchozí odstavec bude zdát některým čtenářům poněkud přehnaný a sentimentálně zakončený, ale bez tohoto přístupu postrádá pastorační služba žen ve vězeních svoji výlučnost a tím i opodstatnění. Žena ve VDP je samozřejmě, stejně jako mužští kolegové, vzorem chování věřící ženy. A tak často i předlohou pro model partnerky u těch, kteří uvěřili a opravdu chtějí žít křesťanským životem.

Jak zvýšené nároky klade na ženu služba ve VDP? Rozhodně zde číhá určité nebezpečí vyplývající z toho, co bylo napsáno výše. Větší citlivost žen pro utrpení druhých a „citové vyhladovění“ u mužů izolovaných ve výkonu trestu může vést k tomu, že vztah s některým klientem se může stát příliš osobním. Proto by ve VDP měly působit ženy, které jsou nejen pastoračně na výši, ale i osobnostně vyvráté a citově zakotvené. (Římskokatolická církev doporučuje pro podobné služby věk nad 40 let.) Pastorační práce ve vězení je i pro ženu poslání a služba – ale ne víc, než služba.

5.3 PŘÍKLADY SOCIOETNICKÝCH SKUPIN VE VĚZNICÍCH

Václav Mitáš

Problematika cizinců a příslušníků nejrůznějších etnických skupin je v rámci Vězeňské služby ČR velmi podstatnou, uvědomíme-li si, že bylo k 31. 5. 2006 v českých věznicích z celkového počtu 2 829 obviněných a 16 428 odsouzených celkem 638 (tj. cca 22,5 %) obviněných cizinců a 951 (tj. cca 5,8 %) odsouzených cizinců. Z celkového počtu vězňů osob v České republice tak cizinci tvoří zhruba 8,3 %.

Výrazně vyšší podíl cizinců u výkonu vazby lze spatřovat v ukládání útěkové či předstížené vazby (podle §67 a,c Trestního řádu ČR) cizincům tak, aby bylo možné zajistit jejich přítomnost pro úkony spojené s trestním řízením – velmi často totiž nemají na našem území trvalý pobyt a v drtivém procentu případů existuje důvodná obava, že by se vyhýbali trestnímu stíhání útekem za hranice státu, čímž by průběh trestního řízení velmi ztížili.

V počtu cizinců v českých věznicích patří dlouhodobě přední místa Slovákům následovaným Ukrajinci a příslušníky dalších národů někdejšího Sovětského svazu. O další příčky se dělí Poláci, občané bývalé Jugoslávie, Bulhaři a Vietnamci.

Chceme-li se však zabývat specifickými přístupy ke sociokulturním minoritám mezi českými vězni, je třeba přidat k výčtu cizinců i významnou etnickou skupinu Romů. Z hlediska zjištění procentuálního vyjádření podílu Romů mezi obyvateli

věznic a vazebních věznic však narazíme na významný problém. V poslední době totiž lze u romské komunity zaznamenat nechuť hlásit se ke svému etniku veřejně (při sčítání lidu v roce 2001 označilo svoji národnost jako romskou pouze cca 1% obyvatel s trvalým bydlištěm v České republice)¹¹⁷. Navíc Vězeňská služba ČR nemá možnost statisticky sledovat počty Romů ve vězení, zákon jí to neumožňuje.

Naznačme tedy nyní specifika přístupů k sociokulturním minoritám ve vězeňských zařízeních na příkladu dvou z nich: Romů a „ruskojazyčných“ vězňů. Pro tyto dvě skupiny je typickým prvkem „stmelující skupina“. Zatímco v prvním případě Romů jde prvoplánově o etnickou solidaritu, z níž plynou další aspekty, v druhém případě – ruskojazyčných vězňů je společným prvkem organizovaný zločin, utvářející gangy, v nichž je národnostní prvek až druhotným kritériem.

5.3.1 ROMOVÉ

a) Romově a kriminalita

Ze sociokulturního hlediska tvoří Romové v českých detenčních zařízeních velmi podstatnou a početně nejvýznamnější etnickou skupinu. Četnost romské populace v majoritní společnosti představuje 2,5 – 3%, podíl romských pachatelů trestných činů však dlouhodobě tvoří kolem 10%. Tato čísla však v absolutních hodnotách budou, vzhledem k již naznačeným obtížím při stanovení etnické příslušnosti, patrně ještě vyšší (Vágnerová, 2004).

Podíl romské populace na trestné činnosti je tedy ve srovnání s majoritní populací zhruba čtyřnásobný, což však odpovídá světovému trendu kriminality menšin. U Romů je běžné, že někdo ze širší rodiny je ve výkonu vazby či trestu odnětí svobody a dokonce není neobvyklé, je-li pobyt ve vězení vnímán okolím jako projev mužnosti či dospělosti.

Na příčiny tohoto jevu lze nahlížet z několika aspektů:

- **Změna struktury etnika.** V romské rodině je páčání trestné činnosti tradiční. V posledním půlstoletí se však od drobných krádeží spojených s někdejší kočováním posunul k jiným formám kriminality, u Romů dříve neobvyklých. Jde zejména o loupeže spojené s brutálním fyzickým násilím i s použitím stělných zbraní a trestnou činností spojenou s prostitucí (mezi Romy dříve nemorální). Tento jev souvisí se změnou struktury minority po roce 1945, kdy byli její členové soustředěni do přidělených bytů ve městech a průmyslových oblastech, které vzhledem ke své nižší civilizační úrovni neuměli používat. Nevešla se do nich ani typická romská velkorodina a překážkou úspěšnější adaptace byla i odlišnost norem, hodnot a tradičních modelů chování. Společnost, vzhledem k transformaci výrobních prostředků, přestala potřebovat tradiční romská řemesla a romská minorita byla izolována na okraji společnosti. Mezi Romy vzrostl podíl trestných činů i recidivistů. Tímto vším jsou příslušníci etnika obklopeni po celou dobu dospívání. Jak uvádí Vágnerová (2004), nejde u nich o náhlý zlom a proměnu hodnoty dosavadních socializačních zkušeností. Jejich potíže vyplývají spíše z dlouhodobého napětí mezi hodnotami a normami jejich etnické skupiny a tlakem požadavků majority.
- **Škola a vrstevníci.** Romské děti nebývají mezi spolužáky akceptovány. Příčinou je zejména jejich odlišný temperament, ale i jiný přístup k učení a odlišný způsob

¹¹⁷ <http://www.czso.cz/sldb/sldb2001.nsf/tabx/CZ0000> [edit. 2006-09-28]

komunikace. Proto se častěji než děti z majoritní společnosti identifikují s asociálně zaměřenými partami a s pácháním drobné trestné činnosti začínají často již v období staršího školního věku.

- **Vzrůstající podíl uživatelů drog.** V poslední době dochází k nebývalému nárůstu uživatelů drog. V romské společnosti jsme se s tímto jevem před rokem 1989 nesetkávali. Před rokem 1990 se u ní objevuje zneužívání těkavých látek – sniffing („čičači“), nyní však Romové stále častěji experimentují s psychoaktivními látkami se stimulačními účinky (nejoblíbenější je pervitin), následovaný stále více heroinem – látkou z řady opioidů.
- **Ambivalentní vztah k majoritní společnosti.** Její pravidla Romové přijímají pouze formálně, identifikace s nimi jim činí značné problémy. Poznat odlišnost kulturních zvyklostí a chovat se v souladu s nimi jsou dvě odlišné věci. Poruší-li proto společenské i zákonné normy, nemají pocit viny, protože svým pravidlům většinou dostáli. Trest vnímají jako projev nepřátelské gádžovské společnosti a proto jej neakceptují ani neprožívají jako spravedlivý.

b) Adaptace na podmínky věznice

Hovoříme-li v reakcích na zátěžovou situaci z uvěznění o úniku nebo agresi, jsou u Romské komunity nápadně častější agresivní projevy.

Ve výkonu vazby, kde bývají ubytováni v relativně malém počtu na celách, směřují agresivní útoky vůči vězeňskému personálu, který považují za představitele gádžovské kultury. Jde zpravidla o verbální útoky, velmi často však směřují své ataky i na majetek věznice a ničí její zařízení. Zpravidla odmítají psané vězeňské normy, o to přístupnější jsou však k vlivu institucionalizace a ideologizace, znovu nejčastěji ve vztahu k romským skupinám ve vězení.

Obvyklá je i reaktivní autoagrese, ovšem v případě Romů jde spíše o manipulativní jednání, než o reakci na uvěznění. Automutilačním jednáním se obvinění snaží vydírat vězeňský personál a dosáhnout tak svých subjektivních cílů.

- Dezider (34 let), obviněný za krádeže páchané pro získání prostředků na pervitin, se dopouštěl sebepoškozování v týdenních periodách. Šlo jak o běžné pořezání žiletkou na předloktí, tak o demonstrativní pokusy o oběšení, doprovázené vždy sliby dalšího bezproblémového výkonu vazby, ovšem za předpokladu povolení mimořádné návštěvy s manželkou, mimořádného balíčku apod. Když posléze zjistil, že na jeho projevy zaměstnanci VS ČR již nijak zvlášť nereagují, založil na cele požár. Z hlediska reakce zaměstnanců VS ČR se v jeho případě osvědčil spíše autoritativní přístup než vyjednávání o splnění jeho požadavků.

Ve výkonu trestu, lišícím se od vazby zpravidla ubytováním odsouzených ve větších kolektivech, pak mají Romové tendenci sdružovat se na oddělení ve skupinách s poměrně jasnou hierarchií, v nichž se o mnoho častěji než ve výkonu vazby dopouštějí agrese vůči neromským odsouzeným. Věznice na to nezřídka reagují vytvořením neoficiálních romských oddělení, kam je obtížné ubytovat někoho jiného než Roma.

Takové oddělení většinou mívá jasnou hierarchickou strukturu, v jejímž rámci mluvčí komunity sice navenek spolupracují s vězeňským personálem a mívají přímý vliv na dodržování kázně a pořádku, nezřídka však toho dosahují silou. Vyšetření případného násilí pak bývá velmi obtížné – prakticky nelze získat svědecké výpovědi ani další důkazy, protože těm, kteří by spolupracovali s „gádžovskými“ zaměstnanci věznice, hrozí intraskupinové tresty a vydělení na její okraj, což bývá ve vězení spojeno s násilím od spoluvězněných osob. Na tomto poli sehrávají důležitý článek v minimalizaci dalšího poškozování jedince zaměstnanci Vězeňské služby, zejména

pak práce specialistů – vychovatelem počínaje a psychologem konče. Aplikace intervenčních technik vyžaduje specialistu nejen odborně erudovaného, ale zejména znalého prostředí věznice.

c) *Některé obtíže spojené s výkonem věznění na Romech*

I ve vězení je enormně patrný vliv velké romské rodiny, stavící na roveň sourozenců i bratrance a dokonce též vzdálenější příbuzné. Téměř každý Rom má ve vězení několik členů takové rodiny a má tendenci se s nimi sdružovat, takže vznikají rozsáhlé skupiny schopné v důsledku ovlivnit celkové klima na cele, oddíle, případně v celé věznici.

Romské myšlení je velmi pragmatické, zaměřené na bezprostřední užitek. To ve spojení s nepřijímáním pravidel majoritní populace, včetně norem pro výkon vazby a trestu, vede velmi často k manipulativnímu způsobu jednání. Rom na jedné straně až okázale plní všechna nařízení a nezapomíná na to vězeňský personál upozorňovat, což vede k postupnému získávání nejrůznějších výhod. Nezřídka však realita jeho života ve vězeňské komunitě bývá zcela jiná, mnohdy se dopouští fyzické i sociální agrese vůči spoluvězňům.

- Jako příklad lze uvést Roma (38 let), odsouzeného jako recidivistu za loupež k trestu odnětí svobody na 9 let. Tento muž patřil k neaktivnějším ve skupině věřících odsouzených a mezi příslušníky volnočasové aktivity vedené se zaměřením na romskou problematiku psychologem a kaplankou. Na Oddělení prevence a stížností se však hromadily výpovědi spoluodsouzených směřující proti tomuto muži a následným šetřením mu bylo prokázáno fyzické napadání spoluvězňů často spojené s krádežemi potravin a věcí jejich osobní potřeby. Výsledkem bylo jeho přemístění do jiné věznice.

Také tradiční etnické odlišnosti lišící se od majoritního životního stylu mohou představovat zdroj nedorozumění Romů se zaměstnanci VS ČR i spoluvězni či přímo vést ke kázeňským přestupkům. V první řadě jde o výraznou intraetnickou sociabilitu Romů spojenou s tradiční velkorodinou, do níž může kdokoli přijít a zůstat jak dlouho uzná za vhodné. Ve vězení tak vznikají velké skupiny věnující se poměrně hlučné zábavě spojené často s produkcí neméně hlučné hudby, což může být na obtíž a také velmi často bývá.

Stejně tak typické užívání místa na bydlení, v němž nikdo nemá přesně stanovené privátní místo, bývá v přímém kontrastu s požadavky zaměstnanců VS ČR na udržování kázně a pořádku. Tradiční romské byty jsou přeplněné jak nábytkem, tak nejrůznější výzdobou, mezi níž dominují fotografie široké rodiny, což mají Romové tendenci kopírovat i v rámci věznice. Také romský oděv se vyznačuje pro majoritu nezvyklou zdobností, již se snaží odsouzení aplikovat i na úpravu stanoveného vězeňského stejnokroje.

d) *Romové a religiozita*

Většina Romů je nábožensky aktivní a hlásí se zpravidla k největšímu národnímu náboženství, v našem případě tedy k Římskokatolické církvi, u níž jí vyhovuje obřadnost liturgie i tradiční zdobnost katolických chrámů a skrytá symbolika řady náboženských úkonů. Na druhé straně však nejeví žádný zájem o konvenční církevní dogmatiku a mají sklon k lidové zbožnosti, ochucené velmi často prvky magie i okultismu, s čímž se vězeňští kaplani i externí duchovní jen obtížně vyrovnávají. V poslední době však Romové mají sklon identifikovat se také s menšími církvemi charismaticko-letničního typu, které jim vyhovují temperamentními bohoslužbami.

V podmínkách výkonu vazby i trestu bývají aktivity Romů většinou umocněny a vězni často vyhledávají kontakt s duchovními. Jsou vděční za bohoslužby i osobní rozhovory. Problematické je však vyžadovat po nich křesťanskou sebereflexi, již nebývají schopni, protože introspekce není Romům a jejich způsobu myšlení a vnímání osobnosti příliš blízká.

e) *Zacházení s Romy ve výkonu vazby a trestu odnětí svobody*

Vzhledem k poměrně vysokému zastoupení Romů mezi klientelou českých detenčních zařízení lze doporučit některé specifické postupy, které by mohly v nemalé míře přispět k péči o příslušníky této minority, aplikaci prvků dynamické bezpečnosti a tím i ke zlepšení nejen dopadů edukačního působení, ale i celkové bezpečnosti věznic. Předkládáme zde několik návrhů, na nichž mohou participovat penitenciární sociální pracovníci a duchovní.

- Podpora emancipace menšiny. Ve výkonu vazby a zvláště ve výkonu trestu odnětí svobody je žádoucí podporovat romskou kulturu například ve spolupráci s romskými koordinátory městských i krajských úřadů nebo neziskovými organizacemi. To vše lze realizovat formou speciálních volnočasových aktivit koordinovaných odbornými penologickými pracovníky VS ČR.
- Podpora zaměstnávání Romů ve VS ČR. V posledních letech se stalo poměrně obvyklým zaměstnávání příslušníků minorit (včetně Romů) v bezpečnostních složkách státu. V rámci VS ČR by zaměstnání Romů mělo význam také v umožnění lepšího pochopení romské mentality a tím i zkvalitnění působení na romské delikventy.
- Podpora zaměstnanosti a vzdělávání. Zaměstnávání odsouzených Romů má přispět ke získání a fixaci pracovních návyků i zodpovědnosti a výkonnosti. Vzdělávání by mělo přispět ke snižování u Romů poměrně časté negramotnosti, ale i ke zvyšování kvalifikace, umožňující lepší uplatnění na trhu práce.
- Podpora projektů prevence kriminality se specifickým zaměřením na Romy.

5.3.2 RUSKOJAZYČNÍ OBVINĚNÍ A ODSOUZENÍ

a) *Specifika pachatelů ze zemí bývalého SSSR*

Tato skupina tvoří mezi českými vězni rovněž velmi významné procento a téměř všichni jsou poznamenáni organizovaným zločinem jako jeho příslušníci nebo oběti. V této kapitole vycházíme z práce Grossmanna a Rotočila, publikované Vězeňskou službou ČR v roce 2005¹¹⁸.

Fenomén organizovaného zločinu s prameny v zemích bývalého SSSR a pozdějšího Společenství nezávislých států se na našem území objevuje na počátku 90. let minulého století. Vytváření jeho optimálního nástupního prostoru je spojeno s využitím propuštěných příslušníků Střední skupiny vojsk Sovětské armády, často výborně vycvičených a vyškolených. Bylo zahájeno působení brigád organizovaného zločinu založených na teritoriálním (Mukačevská, Lvovská, Užhorodská apod.) a klanovém (zejména čečenské skupiny) principu, jak o tom píše Němec¹¹⁹.

Tyto skupiny jsou precizně organizovány a jejich struktury se blíží armádnímu uspořádání, včetně vyžadování naprosté podřízenosti a důsledného dodržování hierarchických principů. V čele skupiny stojí staršina, v čele brigády je tzv. „*papka*“

¹¹⁸ podle: GROSSMANN, Miroslav – ROZTOČIL, Vojtěch. *Ruskojazyční*. 2005

¹¹⁹ podle: NĚMEC, Miroslav. *Mafie a zločinecké gangy*. 2003

(otec) a nad několika brigádami vládne tzv. „*vor v zakone*“ (uzákoněný zločinec), což je post podléhající v ruskojazyčné zločinné subkultuře přesně stanoveným iniciačním rituálům, vyžadujícím předcházející splnění specifických podmínek¹²⁰.

Formy a způsoby jimi páchané trestné činnosti jsou nejrůznější a vyznačují se zpravidla mimořádnou brutalitou. Jejich výčet by ovšem přesahoval rozměr této práce. Pro nás je důležité, že ruskojazyčné zločinecké skupiny ovládají významnou část pracovního trhu obsazovanou dělníky ze zemí bývalého SSSR. Peníze jim odvádějí jak zaměstnavatelé, tak samotní dělníci. Velmi časté je i vydírání a loupeže, zbavující pracující cizince jejich výdělků.

b) Organizátoři

V českých věznicích se nacházejí příslušníci několika brigád organizovaného zločinu a také ve vězení přísně dodržují hierarchické principy. V ruské zločinecké subkultuře toto období upravují formou jednoduchých pouček pravidla a příkazy pro vězně – „*pravila i zapovedi arestanta*“, věnující mimořádnou pozornost zejména zamezení toků informací od vězňů k zaměstnancům věznic. Nad jejich dodržováním je v každé věznici stanoven tzv. dohlížitel – „*smotrjaščij*“.

c) Oběti

Nemálo vězněných pachatelů trestné činnosti na našem území se rekrutuje z obětí gangů, které řeší důsledky trestné činnosti spáchané na nich samotných neadekvátně realizací jiných trestných činů od drobných krádeží přes loupeže.

- Ukrajinec (28 let) byl odsouzen k trestu odnětí svobody za loupež – s nožem v ruce přepadl obchod, zvedl pokladnu, hrozením na zem se ji snažil rozbít a dostat se k penězům. Vyšetřováním vyšlo najevo, že byl sám na pražském autobusovém nádraží přepaden patrně Ukrajinci, kteří mu vzali všechny vydělané peníze. Vlastní loupeží si chtěl zajistit prostředky na cestu domů.

Takoví lidé obvykle nejsou začleněni v kriminálních hierarchiích a také ve vězení zůstávají buď zcela mimo ně, nebo jsou zařazeni na nejnižších postech ruské vězeňské subkultury. Práce s nimi je obvykle poměrně obtížná – ve věznici nemají místo mezi dalšími rusky mluvícími vězni a odmítá je i majoritní vězeňská populace. Velmi často se stávají oběťmi fyzického i psychického nátlaku, a protože i oni se snaží dodržovat intrakomunitní pravidla života ve věznicích, není jednoduché takové činy odhalit ani prokázat zavinění.

5.3.3 OBTÍŽE SPOJENÉ S RUSKOJAZYČNOU VĚZEŇSKOU POPULACÍ

a) Skupiny několika pachatelů v jedné věznici

Zatímco u Romů jsme za základní motiv seskupování označili jejich vysokou intraetnickou sociabilitu, u rusky mluvících vězňů stojí v pozadí jednoznačně přesně hierarchicky uspořádaná struktura ne nepodobná armádě.

V čele skupiny stojí dohlížitel – „*smotrjaščij*“. Je nejvyšší autoritou, disponující mezi vězni výkonnou i soudní mocí a je tedy přirozené, že o tento post neustále probíhá tvrdý boj. Do výsledků však zasahuje „*teritoriální dohlížitel*“ – v našem případě tedy dohlížitel nad vězni v České republice a také výsledek dohod vůdců jednotlivých zločineckých brigád. Zpravidla bývá napojen na regionální i celostátní kriminální struktury. Nezbytným pomocníkem je mu tzv. svépomocná banka –

¹²⁰ Jedním z vyjádření postavení v intrakomunitní hierarchii je tetováž, jejíž ukázkou přetiskujeme v Příloze 4

„obščak“, přerozdělovací finanční prostředky, ale i vězni ceněné komodity (káva, cigarety apod.) nejen jiným vězňům, nýbrž i pro korupci vězeňského personálu.

„Smotrjaščij“ (stejně jako další hierarchické špičky zločinců) ve vězení zásadně nepracuje. Má k ruce tzv. „posluhy“ nebo „klauny“ a pracují pro něho i tzv. „bojovníci“ („vojevnikí“) nebo „torpéda“, vymáhající poslušnost i uhrazení pokut a poplatků.

Další skupinou subkultury jsou tzv. „kluci“ – „pacani“, tedy mladí a nezkušení pachatelé, kteří se však již rozhodli pro kriminální kariéru. Pracující vězni jsou označováni za tzv. „dříče“ – „rabotjaga“ a dělí se s autoritami o výdělek, za což jim je poskytována ochrana.

Na dně této hierarchie stojí dvě skupiny zbavené možnosti „kariérního růstu“. Tzv. „ponížený“ – „obižennyj“ vykonává ve vězení ty nejspínavější práce a „kohout“ – „petuch“ je nadto ještě sexuálně zneužíván.

Mimo struktury stojí vězni označovaní jako „frajeři“. Nejsou a nechtějí být součástí kriminální subkultury, ovšem získali uznání svými osobními možnostmi, např. finančními.

Ačkoli lze příslušnost k jednotlivým třídám hierarchie do jisté míry monitorovat (jedním z prostředků je tetování s typickými rysy), je obtížné do takto organizovaných struktur proniknout. Rusky mluvící odsouzení navenek nepůsobí žádné problémy: udržují pořádek, někdy až ostentativně respektují autoritu příslušníků VS ČR, často to však má za cíl odvést pozornost od další trestné činnosti.

Jak ukázaly akce směřující proti těmto skupinám realizované orgány policie a vězeňské služby, jsou na první pohled bezproblémoví odsouzení schopní organizovat hromadné útoky i korumpovat příslušníky VS, nejednou v tomto smyslu vzniklo podezření na nezákonnou činnost pravoslavných duchovních, kterou se však nikdy nepodařilo prokázat.

Další obtíže mohou přinést pokusy jednat proti hierarchickým strukturám těchto skupin – dohlížitel nebo jiný „kriminální aristokrat“ například nikdy nebude pracovat, raději strpí i ty nejtvrďší kázeňské tresty.

b) Vězni – jednotlivci

Ruskojazyční odsouzení, kteří nemají ve věznici žádné soukmenovce, se mohou orientovat na silné osobnosti z řad českých vězňů. Zpravidla přitom nevyhledávají konflikty se spoluodsouzenými, ačkoli se mohou vymezovat vůči určitým skupinám vězňů – například Romům.

Také v českých věznicích se vyskytují tzv. „mužici“. Jde o odsouzené, kteří se snaží dodržovat předpisy věznice a neidentifikují se s kriminální subkulturou a jejich hlavním cílem je bezproblémový výkon trestu odnětí svobody a návrat na svobodu.

c) Religiozita ruskojazyčných vězňů

Téměř všichni ruskojazyční odsouzení vykazují hluboké náboženské sklony a hlásí se ke konkrétní církvi. Většinou anoncují spojení s pravoslavnou církví, méně často pak, zejména odsouzení z východních provincií, k islámu.

Jestliže jsme u Romů konstatovali, že náboženství se jich vnitřně příliš nedotýká vzhledem ke struktuře jejich osobnosti, u rusky mluvících vězňů narážíme na podobný problém. Přináší jej však paradoxně samo náboženství, spojené – spíše než s oficiální dogmatikou pravoslaví a islámu – s jejich lidovým pojetím, které slibuje

univerzální spasení všem praktikujícím věřícím bez rozdílu. Dochází tak ke stavu, v němž světské skutky nemají vliv na kvalitu posmrtného života a tedy ani na motivaci ke introspekci a sebereflexi. Náboženství tak nijak neovlivňuje trestnou činnost takových vězňů a to ani tu nejzávažnější!

Na druhé straně jsou však ruskojazyční vězňové velmi citliví na respektování svobody náboženství a striktně vyžadují například umožnění přístupu k duchovním. Rádi si zdobí cely a ložnice ikonami, k nimž chovají posvátnou úctu a jsou velmi citliví na jakékoli zásahy ze strany zaměstnanců VS ČR. Nepředvídatelných reakcí se tak můžeme dočkat například při jejich poškození v rámci kontrol cel.

d) Zacházení s ruskojazyčnými vězni

- Bezpečnost. Vzhledem k tomu, co jsme naznačili v předcházejících odstavcích, je prioritou zajištění bezpečnosti – v případě organizovaných skupin zevnitř i proti napadení zvenčí. Vězeňská služba ČR po již zmíněných bezpečnostních akcích začala budovat specializovaná oddělení se zesíleným stavebně-technickým zabezpečením, kde se odsouzeným věnuje vybraný a zvláště vyškolený personál.

Skupinové aktivity orientované na změnu životních hodnot. Budou se patrně míjet účinkem u odsouzených plně identifikovaných s kriminální subkulturou. Vzhledem k religióznímu pozadí však mají naději na úspěch zejména u mladých a prvovězňených delikventů. Skupinové aktivity mají svůj význam zejména s ohledem na přirozenou touhu po seskupování a kolektivním životě, což je ideální příležitost pro kooperaci sociálních pracovníků s duchovními. V náročné práci je však třeba klást důraz na týmovou kooperaci vězeňských specialistů: psychologa, speciálního pedagoga, ale i kaplana a dalších.

5.4 ISLÁM

Aleš Jaluška

... je vedle křesťanství a judaismu třetím monoteistickým náboženstvím, vzešlým ze semitské civilizační základny. Vznikl na Arabském poloostrově, v prostředí obchodnických oáz, žijících ze spolupráce s kočovnými nomády. Byl reakcí na společenskou i morální krizi městských republik na křižovatce důležitých obchodních tras. Díky historickým okolnostem jeho vzniku se jeho první stoupenci od počátku chápou jako společenství s politickými ambicemi, jejichž naplnění velmi rychle dosáhli: pouhých dvacet let po té, kdy Mohamed Ibn Abdullah z rodu Kurejšovců prožil první zjevení (asi r. 610 po Kr.) se jeho stoupenci stali vítěznou a vládnoucí skupinou. Rychlý politický vzestup muslimů zapříčinil, že se islám nestal pouze kultem nebo volným etickým kodexem lidí, odmítajících poměry své doby. Stal se i právním kodexem, obsahujícím stále přísnější a složitější definice norem každodenního života, interpersonálních vztahů, trestního práva, státního uspořádání i vztahu k neislámskému okolí. Od počátku byl islám i jakousi státně-ideologickou doktrínou, z čehož čerpali fundamentalisté všech dob a směrů.

Mohamed byl na základě svých vlastních trpkých zkušeností motivován strachem o tento svět zmítaný ziskuchtivostí, neúctou k lidskému životu, touhou po kořisti, bezuzdným násilím a cynickým pokrytectvím. Uvěřil v apokalyptický konec lidstva, v den posledního soudu, při němž zazní strašlivý rozsudek nad těmi, kteří znevažovali předchozí Boží zvěstování. Věřil, že se Bůh rozhněvá na lidstvo, pohrdající jeho zvěstí, ukazovanou skrze řadu předchozích proroků. Starozákonní proroci jsou islámem velmi ceněni jako Mohamedovi předchůdci, zvěstující Boží slovo, jež však zůstalo buď nepochopeno, nebo bylo znehodnoceno lidskou

amorálností. Vysokou hodnotu připisuje islám i Ježíšovi, kterého vedle Abrahama a Mojžíše chápe jako jednoho z nejdůležitějších proroků.

Po několika prvních zjeveních, kterých se mu dostalo ještě v Mekce, začal Mohamed chápat sám sebe jako posla konečné Boží zvěsti o poslední šanci, kterou Bůh lidem dává k tomu, aby naplnili Jeho vůli. Předešlé generace pokřivením Boží zvěsti přiblížily apokalyptický konec světa: Příchod tohoto konce mohou oddálit stoupenci nové zvěsti – to jest jeho (Mohamedovi) posluchači a následníci. Sám sebe definuje jako posledního proroka – tzv. „pečeť proroků“, majícího za úkol předat lidstvu výzvu k životu dle Boží vůle a přikázání. Zárukou toho, že lidé tentokrát od Božího slova neodpadnou, je plné odevzdání se každého jedince i celé společnosti do Boží vůle. Snaha o toto je označována slovesem ASLAMA ⇒ ISLAM. Sám byl přesvědčen, že mnoho času k nápravě již nezbyvá a že je tudíž nutné Boží zvěst co nejdříve a nejsystematičtěji naplnit v tomto světě. Samozřejmě, že jde o nedeformovanou zvěst, zjevenou pouze jemu. I proto nemá převážná část jeho učení eschatologický ani abstraktně-etický ráz. Většinou jde o konkrétní sociální, právní, státní a ideologická pravidla, kterými se má obec věřících řídit.

Mocný apel na sociální spravedlnost a výzvy ke změně společenské struktury a systému mravních hodnot, směřující k nastolení rovnosti všech lidí zapříčinily prorokovo vyhánění z Mekky v roce 622 po Kr. Od této tzv. hidžry (arabsky: odchod, emigrace, je počítán islámský letopočet. Cílem útěku byla oáza Jatrib, která se později na počest této události přejmenovala na al-Madina al-munawwara, t.j. osvětlená. Z tohoto exilu se prorok vrátil do Mekky po osmi letech – již jako naprostý vítěz.

Zjitřené vnímání brzkého příchodu dne soudu zapříčinilo i to, že se Mohamed nepostaral o svého následníka – takže se po jeho náhlé smrti 8.6.632 po Kr. začaly množit spory o vedení obce věřících. Necelých třicet let po prorokově úmrtí došlo k základnímu rozkolu v islámu na Sunnu a Šíu. I když postupem času došlo k jeho ideologizaci, šlo v podstatě o nezastřený boj o politickou moc.

5.4.1 NĚKOLIK ZÁKLADNÍCH HESEL

Korán je soubor zjevení z arabského slova „Kur án“ = to, co má být recitováno. Text, který je dnes k je prakticky nezměnitelný, pochází z doby cca 20 let po prorokově smrti. Dělí se na **súry** (arab.: kapitoly, jednotky), kterých je celkem 114. Vznikly jako prorocká zjevení, která Mohamed dostal od Boha skrze anděla Džibrá ila (Gabriela). Jednotlivé súry se dělí na verše, kterých je 6226. Za první zjevené Boží slovo se považuje súra nazvaná Kapka přilnavá. Úvodní súrou je však tzv. „Fátíha“ čili Otevíratelka Knihy, obsahující sedm veršů. Fátíha má na rozdíl od ostatních súr povahu modlitby či přímého oslovení Boha. Je součástí modlitby a bývá označována jako islámský Otčenáš.

Modlitba je jedním z pěti sloupů víry (vedle ní sem patří vyznání víry, dodržování třicetidenního půstu v měsíci ramadán, poskytování almužny a pouť do Mekky – arabsky hadždž). Modlitba je jedinou pravidelnou bohoslužbou (islám nezná mši). Je komunikací člověka s Bohem, do níž může člověk vstoupit po splnění pěti podmínek: 1. očista těla, 2. očista místa (pomocí koberečku), 3. zakrytí nahoty, 4. modlitebního směru k Mekce a 5. dodržování pěti modlitebních časů.

Mešita – prototypem těchto staveb je Mohamedův dům v Medině. Její nezbytnou součástí je výklenek mihráb, naznačující směr k Mekce. Původním směrem modlitby byl Jeruzalém, ke změně došlo po prorokově rozchodu s

Jatribskými židy, kteří odmítli konverzi k jeho učení a jeho výklad Tory označily za heretický.

Fundamentalismus – současný nejdynamičtější směr islámského reformismu. Směřuje k důrazné aplikaci autentické zvěsti, zbavené pozdějších výkladů, obohacené však o idealizaci počátků islámu, v nichž je viděn vzor pro islámskou společnost každé doby. Obsahuje drtivou kritiku bezvěrecké moci a všech forem zasahování vnějších civilizačních prvků do vývoje ummy. Navrhuje následný postup obnovy islámských států: 1. infiltrace do sociální i mocenské struktury státu pomocí misie, 2. odchod ze společnosti a vytvoření vzorných náboženských komunit, které morálně obrodí celou společnost, 3. radikální násilný čin, likvidující politické vedení a mocenský převrat, po němž následuje vyhlášení islámského státu. Fundamentalisté kladou důraz na Božské předurčení formy vlády, stojící na příkazech Koránu a proto se příliš nezabývají rozpracováním modelu budoucího fungování svého státu.

Džihad – povinnost muslima usilovat o osobní duchovní zdokonalování a o posilování vlivu náboženské obce - ummy. Jde o druh boje, zaměřený na šíření či obranu víry. Džihad existuje dvojitě: velký (zaměřený na duše) a malý (tzv. tělesný – neboli svatá válka). Může být vyhlášen pouze náboženskou autoritou, pak je ovšem závazný pro každého věřícího muslima. „Velký džihad“ je závazkem k úsilí o stálé a všestranné zdokonalování ummy jako celku i jednotlivce. Tento požadavek skončí až posledním soudem.

Duchovní – jde o teologicko-právnícky vzdělané autority, oprávněné interpretovat svaté texty. Nejsou prostředníky mezi věřícími a Bohem (neexistuje církevní instituce ani hierarchie). Duchovní jsou interprety a vykladači Koránu i povinností věřícího k Bohu. Mají rozhodující vliv při stanovení **šaría**, tj. systému pravidel, zahrnujících veškeré chování věřících. Šaría řeší jak sféru sociální interakce tak soubor právnícko-teologických zákazů a trestů za přestupky. Ustanovení šaría je povinen dodržovat každý věřící. Právo vlastní interpretace však má velmi omezený okruh znalců práva a teologie – ajatolláhů (persky: znamení Alláhovo), jejichž výnos v oblasti práva a víry (tzv. *fatwá*) je nezměnitelný.

Imám – morální vzor. V praktickém životě vede modlitbu v mešitě nebo na kterémkoli čistém místě. Může jím být kterýkoli zbožný muslim, bez ohledu na povolání či postavení a bez jakéhokoli úvodního obřadu, obdobného křesťanskému svěcení. Prvním imámem byl Mohamed, po něm jeho nástupci – chalífové.

Ježíš – prorok, předcházející Mohameda, zmíněný celkem v 93 verších 15 súr. Je označován za mesiáše, proroka, posla, za patřícího k těm, kteří jsou v Boží blízkosti, za požehnaného služebníka a za pravdivé slovo, počaté u Marie bez účasti ďábla (odraz víry v neposkrvněné početí). Dle sóry Ženy je však pouze „poslem Božím a slovem Jeho, které vložil do Marie a duchem z Něho vzcházejícím“ V témže verši se říká: „*Bůh je vskutku jediným Bohem, On je povznesen nad to, aby měl dítě, neboť Mu patří vše, co je na nebesích i na zemi*“ (K citacím použito překladu Koránu od prof. Ivana Hrbka, vydaného v Odeonu r. 1972.) Poměr islámu k Ježíšovi mimo jiné vyjadřuje súra Sevřený šik, verš 6: „*A vzpomeňte si, jak pravil Ježíš, syn Marie: Dítka Izraele, já jsem vskutku poslem Božím k vám, potvrzujícím pravdivost toho, co bylo přede mnou sesláno z Tóry a oznamujícím vám radostnou zvěst o poslu, který přijde po mně a jehož jméno Ahmad bude.*“ Islám nepopírá Ježíšovu schopnost působit zázraky a věří, že oznámil příchod Mohameda pod jménem AHMAD (arabsky „nejuctívanější“). Ježíš se účastní Posledního soudu jako svědek, sestoupí z nebes,

kopím zabije Antikrista, zničí všechny nevěřící a ustanoví universální muslimskou komunitu. Po čtyřiceti letech zemře a bude pohřben po Mohamedově boku v Medině. Pro tuto víru odmítá islám zprávy o Ježíšově ukřižování.

Vyznání víry – klíčové vyjádření příslušnosti k islámu a odevzdání se do Božích rukou. V arabštině zní: „*Lá iláha ilá lláhi wa Mohamedun rasúlu lláhi*“ tj. „Není božstva kromě Boha a Mohamed je posel Boží“. Je podstatnou součástí života muslima; má se zašeptat novorozeněti do ucha i vyslovit jako poslední slova před smrtí, ve chvíli, kdy se umírajícího zeptají andělé: „*Kdo je Tvým Pánem?*“ Každý, kdo zemře se slovy vyznání na rtech je považován za „vyznavače“ a je způsobilým nastoupit cestu do ráje, protože tímto činem nejlépe osvědčil svou víru a proto je osvobozen od posmrtného výslechu anděly a může se odebrat přímo do Boží blízkosti. Vyznání víry je součástí každé islámské modlitby. Pozor: šaría stanoví, že každý, kdo je pronese, se stává muslimem byť by je vyřkl neupřímně.

5.4.2 JÍDELNÍ PŘEDPISY

ve své podstatě jsou převzaty z judaismu. Jsou zaznamenány v súrách, napsaných v medinském exilu, kde se Mohamed sešel jak s židy, tak s křesťany. Judaistické rituální předpisy (tzv. kašrut“) však velmi zmírnil. Viz súra Kráva: „*Vy, kteří věříte, jezte z výtečných pokrmů, jež jsme vám uštědřili, a děkujte Bohu, jste-li Jeho služebníky! Bůh zakázal vám jediné zdechliny, krev, vepřové maso a to, co bylo zasvěceno někomu jinému, než Bohu. Kdo však byl donucen jísti toto, aniž po tom touží nebo přestupníkem byl, na tom nebude hříchu, vždyť Bůh je odpouštějící slitovný.*“ Podobně tolerantní postoj vyjadřuje i súra Prostřeny stůl: ve verši 4 vyjmenovává zakázaná jídla a v závěru verše 5 říká: „*A kdo je donucen to pojídat během hladomoru, nemaje úmysl hřešit ... vždyť Bůh je odpouštějící, slitovný.*“ O možnosti porušit jídelní předpisy z donucení mluví i súra Dobytek. Souhrnně lze říci, že islámské náboženské předpisy, týkající se čistých a nečistých pokrmů jsou mnohem benevolentnější, než předpisy židovské a jejich porušení z donucení, nevyhnutelnosti nebo hladomoru není takovým proviněním, jak je tomu u Židů. Výjimku tvoří přísné nařízení půstu v měsíci ramadan. To samozřejmě neznamená, že by muslimové mohli tyto předpisy beztrestně a libovolně porušovat. **Jako náhradní pokrm za vepřové doporučuji krájený neuzený sýr, např. Eidam.**

6 POSTPENITENCIÁRNÍ PÉČE

6.1 NĚKOLIK POZNÁMEK

Václav Mitáš

Od duchovních se očekává, že se budou podílet i na návratu klienta do běžného života. Očekává to od nich VS, když kaplanům dala v tomto smyslu jeden bod do pracovní smlouvy, očekává to od nich i sama společnost, když s účastí a zárukou církví počítá v trestním řádu i v zákoně.

Ale začněme pěkně po pořádku: příprava klienta na propuštění by měla být prostoupena celým jeho pobytem ve věznici. Prakticky se ale v ideálním případě řekněme půl roku před jeho výstupem začne zajímat sociální pracovníce o úplnost dokladů, o bydliště a zaměstnání, na čemž spolupracuje s místním sociálním kurátorem. Ve věznicích jsou zřizována tzv. výstupní oddělení, kam může člověk bez sociálního zázemí zejména po delším trestu přijít strávit poslední zhruba tři měsíce trestu. Trochu si odpočine od vězeňského života, protože na výstupním oddělení bývá vyšší standard ubytování než je ve věznici zvykem a může využít i

intenzivnějšího kontaktu se specialisty, jako je vedle vychovatele sociální pracovníce nebo speciální pedagog. Již byla řeč o výměně prožívané „jistoty“ za neohmatanou nejistotu a v případě výstupu z věznice to může být a nezřídka bývá podobné.

Několik let byl člověk zvyklý na střechu nad hlavou a tři jídla za den a najednou si začíná uvědomovat, že venku nebude nikdo, kdo jej vzbudí ke snídani, zavelí na oběd a podá večeři, což – jak jsme se již zmiňovali – anuluje pro nás běžné sociální návyky. Venku bude potřebovat peníze a z minulosti ví, jak obtížné bylo je sehnat. A tak s blížícím se koncem trestu roste nervozita, již se snaží pracovníci kolem výstupních oddělení eliminovat mimo jiné tím, že pomáhají hledat jistoty. Duchovní mívá přehled o charitativních organizacích i azylových domech (většinou křesťansky organizovaných) ve svém okolí a může v tom pomoci.

Odborníci pak hovoří o krizi první hodiny (uvědomí si, že spolehlivost kriminálu je pryč, neví jak se dostane na autobus, jak koupí lístek, jak dojedete domů – vzpomínám na doprovázení jednoho klienta po deseti letech detence a na to, jaký problém pro něj bylo koupit v sekáči kalhoty a v restauraci objednat jídlo), prvního dne (kde budu spát, jak usnu v klidu bez spoluodsouzených) a prvního týdne, v němž dolehnou všechna překvapení v plné tíži.

Zákon však dává i jinou možnost, jak pomoci člověku v případě, že se soud rozhoduje o podmíněném propuštění z výkonu trestu. Ta možnost platí i v případě klientů na vazbě, u nichž je možné nabídnout soudu spolupráci, rozhodne-li se udělit podmíněný trest: lidově se jí stále říká společenská záruka a doporučuje se s ní šetřit. Proč? Možná to bude patrnější, nazveme-li ji jejím zákonným jménem: nabídka převzetí záruky za dovršení nápravy a upravují ji §§ 58-61 Trestního zákona a §§ 329-333 Trestního řádu. V žádném případě zde nejde o to, že se zaručujeme za skutečné obrácení klientova srdce k Bohu – to je většinou soudům, upřímně řečeno, vcelku jedno. Touto zárukou nabízíme soudu výchovné spolupůsobení na klienta v jeho dalším životě a soud bude jistě zajímat, jak to hodláme konkrétně dělat. Buďme proto opatrní a než takovou záruku podáme, rozvažme, zda na to jako církvev (protože nejde o záruku jednotlivce) máme a zda je náš klient ochoten a schopen to akceptovat.

Je třeba varovat zde před zklamáním, na něž se musíme snažit připravit. Spíše pravidlem než výjimkou je fakt, že klient na své závazky brzy zapomene. Ani to mu nemějme za zlé, zkusme se s ním předem dohodnout na postupu, nastane-li takovýto případ a hlavně – buďme připraveni i my samotní. Před lety jsem ve spolupráci s jednou charitou strávil týden v rozhovorech s klientem připravujícím se na projednávání podmíněného propuštění. Pokoušeli jsme se stanovit jasná pravidla jeho návštěv u sociálního pracovníka i vzájemné spolupráce a přednesli jsme je i soudkyni. Kolegové duchovní (viděli jej mimochodem maximálně pětkrát) však svoji pomoc pojali slovy záruky, že klient bude žít „ve světle Božího slova pod mocí Ježíše Krista“. Když jsem se snažil trvat na tom, aby onen mladý muž zůstal v místě, kde měl sjednanu spolupráci s charitou, vysloužil jsem si označení policajta. Klient za kolegy odešel do hlavního města, chvíli tam vydržel, pak zkoušel tři týdny pracovat na Floridě, vrátil se a když jsem po půl roce potkal jeho otce, skoro s pláčem mi sděloval, jak se obává, kdy se syn za mříže vrátí, protože jeho život tomu až příliš nasvědčuje. To všechno se může stát a skoro je dobré s tím spíše počítat – kolegové však o milého klienta ztratili zájem.

Podobné zkušenosti jsou i s ubytováváním klientů na farách nebo ve sborových domech. To přináší dobré ovoce jen výjimečně, pravidlem jsou spíše

odcizené věci. Je dobré vědět, jaké možnosti poskytují charitativní organizace v regionu, zda nabízí například jen ubytování se základním sociálním programem, nebo zda jsou schopny pracovat s klientem více do hloubky, zda je možné pomoci mu s hledáním práce a celou řadu dalších praktických věcí, které jsou ovšem případ od případu jiné.

6.2 DOPROVÁZENÍ

Květoslava Jakubalová

Člověk, který projde po skončení trestu vězeňskou branou na svobodu, se zejména po delším trestu potýká s mnoha problémy, o jakých se nezasvěceným lidem kolem něho a často ani nejbližším rodinným příslušníkům ani nezdá. Na druhou stranu ale vychází na svobodu dospělý a za sebe odpovědný jedinec a péče, aby byla účinná a skutečně v jeho prospěch, se nesmí omezit na řešení problémů za něho a odklizením překážek na cestě. Pro všechny doprovázející je nejvyšší potřebné a citlivé odhadnout, jakou míru samostatnosti a jakou míru zátěže je dotčený schopen v tom kterém povýstupním období nést a kdy máme vzít část řešení na sebe.

Rovněž se setkávám s tím, že lidmi venku jsou všichni, kdo prošli vězením, „házení do jednoho pytle“. Skoro nikdo kolem nich nevnímá, že stejně jako venku, i ve vězení jsou lidé lépe či hůře vybavení pro život. Delší pobyt ve vězení v každém případě zanechá stopy v chování a přemýšlení člověka, ale u každého jedince se tato deformace projeví v jiné míře a také schopnost přizpůsobit se po výstupu běžnému rytmu života venku je jiná. Proto i formy pomoci po výstupu budou muset v budoucnu daleko více s touto růzností počítat, aby byly skutečně účinné.

Ať chceme nebo ne, musíme předvídat to, že některým našim klientům budeme mostem mezi věznicí a svobodou. Jak jsem již zmínila výše, je otázkou zkušenosti a citu, ale i odborných znalostí, jak bude tento „most na druhý břeh“ fungovat. Z praxe víme, že nestačí ani sebeupřímnější obrácení a přijetí víry k tomu, aby se v některých případech klient do vězení nevrátil. Je tedy jasné, že již před výstupem bychom neměli podceňovat přípravu na život venku. Jak? Především tím, že budeme vycházet z verše **Jk.2,14: „Co je platné, moji bratři, když někdo říká, že má víru, ale přitom nemá skutky?“** a ty budeme již ve vězení od těch, které nám Pán svěřil, vyžadovat. Nepleťme si především my sami setkání s vězni s diskusními kroužky o víře! Nevím jak bychom byli vděční chirurgovi, který by nám místo ošetření otevřené zlomeniny projevili svoji soustrast nad naší bolestí, diskutoval by s námi o vývoji současné medicíny a s milým úsměvem by nás poslal domů. Zdá se vám ten příklad přitažený za vlasy? Mně ani ne. Alespoň se zamysleme, zda se při své práci ve vězení někdy takovému chirurgovi nepodobáme.

Rovněž bychom měli vědět, komu pomáháme, koho máme před sebou. Někdy jsem slýchávala od kolegů prohlášení, které znělo až hrdě: „Mě nezajímá, co ten člověk spáchal, dívám se na každého stejně.“ Myslím, že ve skutečnosti měli na mysli ono biblické „nenávidět hřích, milovat hříšníka“. To je pro naši praxi nutné přijmout do života a také si v tomto směru vyprosít u Boha milost, abychom to dokázali, není to totiž vždy lehké. Jenomže mám-li doprovázet, pak musím vědět, jaké nástrahy a pokušení na doprovázeného budou nejspíše čekat a část těchto nástrah je ukryta v jeho návycích a způsobu života venku, ale také v jeho přirozenosti nebo dokonce v porušené psychice. Proto nepodceňujte spolupráci se zkušenými

kolegy a s odborným personálem věznic. Vyvarujete se tak mnohých chyb a zbytečných zklamání.

Nejčastější potíže, se kterými se klient potýká po výstupu:

Vztahy s rodinou nefungují obvykle tak, jak si představoval, během výkonu trestu dojde k vzájemnému odcizení, a to i tehdy, když rodina za ním pravidelně jezdí. Odcizení zpravidla obě strany pocítí až po příchodu klienta domů.

Klient se potýká se spoustou zdánlivě drobných problémů, kterým jeho okolí nerozumí. Pociťuje proto touhu svěřit se s nimi někomu, koho znal ve výkonu trestu. Může to být právě duchovní, který do věznic docházel, nebo někdo z personálu (vychovatel, pedagog, sociální pracovníce atd.).

Mezi první povýstupní potíže, které okolí nechápe a neuvědomuje si je patří: svalová únava z nezvyklého pohybu, barevnost a mnohotvárnost světa za vězeňskou zdí, zcela jiné reakce lidí v běžných banálních každodenních situacích (na ulici, v prodejně, na úřadech). Klient se ocitá mimo stanovený řád, ve světě venku nic není na povel, neexistuje režim dne. Mnoho klientů není schopno vydržet pracovní nasazení. Ve vězení se naučil „testovat“ lidi, být stále ve střehu a nemluvit o svých skutečných pocitech. Po krátkém období „vzorného chlapce“, který si nechá poradit, nastává období, které by se dalo přirovnat k pubertálnímu vzdoru k autoritě. Klient má pocit, že si vše rozhodne nejlépe sám, jedná bez konzultace s blízkými lidmi a často se dopouští rizikového chování, které může znovu vést ke kriminálnímu selhání. Tato povýstupní fáze je pro klienta velmi riziková a rodinu i doprovázející osoby často zaskočí. Snadno totiž přehlédnou drobné signály upozorňující na její příchod a ten se pak projeví zdánlivě náhle jako „rána z nebe“.

Partnerský vztah a jeho prožívání po výstupu stojí rozhodně také za zmínku. Je to oblast tak citlivá a závažná, že by si jistě zasloužila samostatnou brožurku. V izolaci vězení dochází i u mužů k silné potřebě citové vazby. Partnerka se tak stává ideálem zasazeným do představy života jako vystřiženého z červené knihovny. Často v dobré víře, že je takového vztahu schopen, slibuje muž ženě oporu, pomoc, věrnost a bezmeznou lásku. Sebe i partnerku tak udržuje v očekávání, že tato představa bude naplněna. Je třeba zmínit, že část recidivujících klientů jedná takto zcela vědomě a zjištěně se nechává zamilovanými ženami dotovat a opečovávat. Z vězení však přichází do rodiny člověk, který sám potřebuje trpělivost, podporu v mnoha směrech a velkou toleranci. Partnerka pak bývá bolestně zklamána a zaskočena mnoha situacemi, s jejichž řešením se nemá na koho obrátit. Podotkněme, že klasické manželské poradny zde účinně pomoci nemohou. Toto zatěžkávací období společného života si prodělávají jak manželé, kteří spolu již žili, tak zejména partneři (a je jich velmi mnoho), kteří se seznámili skrze dopisování během výkonu trestu. Zklamán však bývá i muž. Jednak pocitem, že nezvládl co sliboval, jednak tím, že realita v rodině, kam přišel, byla vzdálená od jeho snových představ.

Dluhy a jejich vyrovnání, těžkosti při hledání zaměstnání jsou další velké překážky v narovnávání života. Klienta je třeba vést trpělivě k tomu, aby neočekával, že dluhy, které má, vyrovná zejména u vyšších částek rychle. Zde můžete účinně pomoci v trpělivém vedení a důsledné kontrole při stanovení a dodržování splátkového kalendáře. Někteří klienti často narážejí při hledání zaměstnání na požadavek zaměstnavatele, který chce výpis z rejstříku trestů. Zejména ti, kteří se za svoji kriminální minulost stydí a chtějí na ni zapomenout (což je mimochodem zdravá

cesta), pak prožívají obavy a pociťují nepříjemný dopad minulosti jako omezení v novém životě často po mnoho let.

Mít se kam vrátit, mít kde bydlet – otázka zejména po dlouhém pobytu ve vězení velmi palčivá. Za dobu trvání trestu se venku uděje tolik věcí! Manželství a vztahy druh-družka se ve velké většině rozpadnou a s ukončením vztahu většinou končí i možnost užívat společný byt. Na získání nového bytu nejsou prostředky, pokud by je měl klient poctivě vydělat. Štěstí mají ti, komu poskytnou pomoc rodiče, někteří řeší svoji bytovou situaci nastěhováním se k ženě, se kterou si dopisovali nebo rychle naváží nový vztah s možností bydlení. Jen naprosto mizivé procento mužů (a ještě menší procento žen) chce využít nabízené ubytování v azylových domech. Je to pro ně řešení v krajní nouzi a jen na nezbytně nutnou dobu. Jsou alergičtí na řád stanovený v těchto domech, nesnášejí typy lidí, se kterými se tam potkávají právě proto, že jim připomínají ty, se kterými léta sdíleli výkon trestu, nesnášejí společné ubytování většího množství lidí na pokoji a nedostatek soukromí, protože si ho užili dostatek a snášet totéž na svobodě je nad jejich síly.

Jaká konkrétní pomoc je nabídnuta klientovi při výstupu?

Nelze říci, že v našem vězeňském systému by klient byl vědomě a dlouhodobě veden, aby po výstupu zvládal život venku. Myslím, že plošně není ani možné takto vězeňskou populaci připravovat. Podle mého názoru přechodová fáze vězení – svoboda je u nás zajišťována nedostatečně a do budoucna by se měla zlepšit, ale to neznamená, že se o toho, kdo vychází, ve věznici nikdo nezajímá. Chtěla bych zde zmínit práci sociálních pracovníků (ve většině případů pracovníků), kteří před výstupem klienta vybaví alespoň v nezbytné míře. Svoji práci znají, jsou pro ni odborně školeni a to, co dělají, bychom nejspíš jen nedokonale suplovali, takže pokud se na nás klient obrátí o pomoc, spojme se nejprve s nimi a poraďme se.

Jistě v některých případech můžeme v pomoci jako církev (místní sbor, farnost) zajít dál, než to je možné sociálnímu pracovníkovi (např. pomoci při shánění zaměstnání, někdy i vhodného ubytování), ve znovunavázání styku s rodinou. Začínajícím kolegům však radím: „Buďte otevření pro pomoc člověku, ale velmi obezřetní! Do nabízené pomoci nevstupujte na vlastní pěst, spojte se s kaplanem věznice, opřete se o společenství vlastní církve!“

- *Na závěr ještě uvádím přehled toho, co může, má a také ze své funkce zařizuje sociální pracovníce:*
 - Překontrolování dokladů, v případě potřeby zažádání o vystavení nového občanského průkazu. (Občanský průkaz je nezbytný pro převzetí sociálních dávek apod.)
 - Pokud nemá odsouzený dostatečnou finanční částku na cestovné a potraviny do návštěvy sociálního kurátora (asistenta), navrhne sociální výpomoc.
 - Zkontrolování a doplnění oblečení na výstup.
 - Odsouzenému poskytne při výstupním pohovoru konkrétní a podrobné informace o tom, co je potřeba udělat po výstupu z výkonu trestu (dostavit se na řad práce a zaevidovat se, pokud mu nevzniká nárok na podporu v nezaměstnanosti, zažádat si o sociální podporu, pak navštívit sociálního kurátora a spolupracovat při řešení dalších problémů.
 - Odsouzeného vybaví písemně vlakovým nebo autobusovým spojením.
 - Pokud nemá odsouzený bydlení, zajistí ubytování v azylovém domě nebo na ubytovně v místě trvalého bydliště.

PŘÍLOHY

Příloha 1: Vstupní dotazník vyplněný mentálně insuficientním pachatelem

Co považujete za příčinu Vaší trestné činnosti? HLOUPOST A MLADISKA' NEROZVÁŽNOST			
Kolikrát jste byl(a) soudně trestán(a): 2		Byl(a) jste již ve výkonu trestu odnětí svobody?	
Délka předchozího trestu: 1 ROK		Trestný čin: 247. ods. 1	
Byl(a) jste propuštěn(a) po odpykání trestu, podmíněně propuštěn(a), amnestován(a), byla Vám dána milost?			
Důvod	Kdy	Ze které věznice	Kolik Vám bylo prominuto
PO ODPYKÁNÍ TRESTU	PŘED 6-7 LETY	V PŘÍBRAMÍ	NIC
Příčiny Vaší předchozí trestné činnosti byly stejné nebo jiné? (Pokud jiné, uveďte) STEJNĚ			
Předchozí výkon trestu odnětí svobody ovlivnil nějak Váš názor na trestnou činnost? ANO			
Co jste se naučil nebo dozvěděl v průběhu minulého výkonu trestu užitečného pro Váš život? ŽE VE VĚZENÍ ČLOVĚK PŘICHÁZÍ OVŠE VENKU.			
Po předchozím výkonu trestu jste se vrátil k rodině: ano ☐ ne ☒ (zaškrtnout variantu)			
Jestliže jste k rodině neodešel, kam jste šel: (vypsat slovy) K MAMĚ			
Jestliže jste se k rodině vrátil, pomohla Vám normálně žít: ano ☐ jen v něčem ☐ ne ☐ nevím ☐			
Našel jste zaměstnání? ANO			
Jak posuzujete svůj zdravotní stav?			
☒ cílím se docela zdrav ☐ mám jen menší zdravotní potíže, které mi příliš nevadí ☐ necílím se zdrav, potřeboval bych chodit k lékařům ☐ cílím se vážně nemocen			
Vyplyvají z Vašeho zdravotního stavu nějaká omezení či potřeby (např.: diety, omezení pohybu a pod.)?			
Jste věřící? ano ☐ ne ☐ (zaškrtnout variantu)			
Pokud ano, jste členem nějaké cíkve, náboženské společnosti a pod.? Jaké?			
Vyplyvají z Vašeho členství nějaká omezení či potřeby (např. stravování a pod.)? Jaké?			

Příloha 2: Dopis obviněného s disociační poruchou osobnosti rodičům

Jak to dopadne sá když nalezdu a do bude
pro má vypracování, hradit se za to no má
ale já to budu muset udělat nebo se zblázním
kolem se mi je každý
Př. postel se mi známky
skradne se křehol Bydivna ~~z~~ kralik bi občo
občech se dovedl ovn

Čas ztrácí
hruška, znám byl u zástupce ředitelů kvartě tím
neovládáním, obvy zasil do vyžadovaný stát, ale
postel má do jít. Většina nos neovládá svou. Občas
bych měl masy a esle náformu něco udělat a byl
bi větší práve. Občas má postel roci na km
kejdám es bi měla byjt neovládá a na co by se
nem každý chodili na do minul do samá smu.
Když mi byl kolo 19. když dok jeví co udělat
bude se kolo bezrozma es má každý rozdíel
nuchém nejmenší postel já se o kolo vím spínovcem
špinat nebude, když má odpovídá dok do udělat
já body a pak si do kolo smu na do mám se
body neovládá nebo byjt medej do kolo do dny.
jinde do je body úplně množství na píči postel
do sečtu masy a masy mím sá chali do skemid
se dok, ale postel jak do do podne ~~to~~ dok 13 dní
vsi postelím jak do bude mjt kováne kováne
postelme jim de jak když smu a moly. Ale do dopadne

Příloha 3: Záznam o kázeňském přestupku ženy s histriónskou poruchou osobnosti

VAZEBNÍ VĚZNICE
LIBEREC, pošt. úřad 1, příhr. 400
PŠČ 460 62

Vazební věznice - věznice
(razítko)

██████████/06

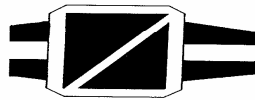
Záznam o kázeňském přestupku

Základní číslo	Jméno, příjmení	Datum narození
12 ██████████	██████████	██████████ 1985
<p>Odůvodnění: (Den, čas, místo, způsob spáchání, okolnosti, za nichž byl kázeňský přestupek spáchán)</p> <p>Dne ██████████ 2006 při eskortě k OS v Mladé Boleslavi jsem obviněnou poučil o chování během eskorty. Při umístění obviněné Jany ██████████ 1985, cela č.332 jsem obviněnou opět poučil o chování v odkládací cele. Obviněná však na upozornění nereagovala a po umístění začala stěny odkládací cely okopávat podrážkou bot. Dále ničila novou malbu prstenem, kdy za jeho pomoci na zed vyrývala nápisy „ Svára je buzerant, Janinka ██████████ je mrdka“. Po zjištění této skutečnosti jsem obviněnou ██████████ vymístil z cely do prostoru pro eskortu. Obviněná ██████████ okamžitě zareagovala verbálním napadením příslušníků eskorty výrazy „ Vy mrdky, čubky, košťata, svině poicajtský““</p>		
<p>Vyjádření obviněného:</p> <p><i>Usooblažená s nadávkami, které jsem měla dělat. Polinále! me chybly ka vlasly a hlavou me nashily o zed. Potom me jeste nekolikrat hochily na zed.</i></p>		
Datum: ██████████ 06	Podpis obviněného: <i>Jana</i> ██████████	
v Liberci	██████████	
Dne: ██████████ 2006	Navrhovatel: Pprap. strážný I. třídy ██████████ (hodnost, funkce, příjmení a podpis zaměstnance)	

Příloha 4: Příklad tetováže u ruskojazyčných obviněných¹²¹

Tetování na ruce, hlavně ve formě prstenů, křížků a teček, je nejviditelnější informací, kterou může poučený pozorovatel získat o jeho nositeli.

Byl ve výkonu trestu odnětí svobody

Ztracené mládí

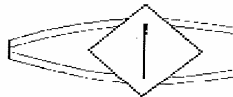
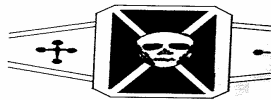
Odseděl trest do zvonění – odseděl si celý trest, nebyl předčasně propuštěn.

Odsouzen za vraždu nebo těžké ublížení na zdraví

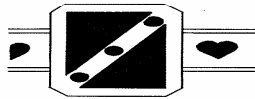

Odsouzen za násilnou loupež

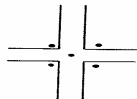
Mužik – deklaruje neutralitu vůči všem skupinám spoluvězňů, preferuje zájem o svůj vlastní život.

Teplouš (vaří, ptuše, go-luboš) – nejvíce opovrhovaný v kriminálním prostředí, není pokládán za člověka. Není přípustné s ním hovořit, sedět za jedním stolem nebo mu nějak pomoci. Nanáší se násilně.

Šestěrka – člověk sloužící nejvýše postaveným zločincům jako sluha.

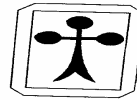
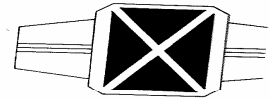
Prošel Kresty (Kresty je vyšetřovací věznice č. 1 v Petrohradě) – královská korunka dokládá, že její nositel porušoval režim vazby a uchází se o vůdčí postavení v kriminální hierarchii.

Sám mezi přáteli – vykonával trest odnětí svobody. Nanáší se na horní část zápěstí

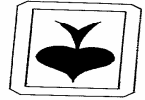
Tečka (velikost 1–2 mm) – dokladuje útěk z výkonu trestu odnětí svobody. Počet teček dokumentuje počet úteků. Nanáší se mezi palcem a ukazováčkem. Obdobná tečka na víčku oka nebo v koutku rtu je však označení homosexuála, které je nanášeno násilně.

Odsouzen za loupež

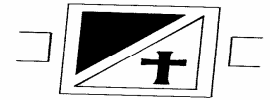
Odsouzen za krádež

Odsouzen za výtržnictví (nanáší se také na lalůčky uší)

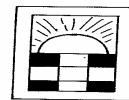
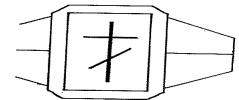
Odmítač – patří ke kriminální elitě, ve věznici praktikuje otricalovku - ignoruje nařízení a řád věznice.

Prošel vazbou i výkonem trestu – obvyklé u recidivistů.

Vrah

Jsem vrahem – je-li tetování umístěno na prstě, **Vzpomínka na rodiče**, kteří umřeli v době výkonu trestu odnětí svobody – je-li tetování umístěno mezi palcem a ukazováčkem. Obdobné tetování umístěné na palci informuje, že nositel se rozhodl pro mstu a kopeček pod křížem dokladuje, že ji uskutečnil.

Cestou milovaného otce – vzpomínka na trestaného otce.

Počet pohybů ve výkonu trestu – odpovídá počtu křížků, jsou velikostí přibližně 3 mm. Nanáší se na kořen prstu nebo na zápěstí.

Pozdrav zločincům

Muslim, který byl ve výkonu trestu odnětí svobody.

Symbol moci – nositel je autoritou v kriminálním světě.

¹²¹ GROSSMANN, M. a ROZTOČIL, V. 2005. Op. cit.

SLOVNÍČEK TERMÍNŮ¹²²

Václav Mitáš

abúzus	zneužívání, nadužívání; ve vězení zejména v případě stimulačních drog, opiátů a uklidňujících léků
adaptabilita	schopnost přizpůsobit se vnějším podmínkám
adaptace	1 obecná vlastnost organismů přizpůsobovat se podmínkám, ve kterých existují 2 psychologicky: zahrnuje přizpůsobení se chování, vnímání, myšlení a postojů 3 sociálně: proces postupného přizpůsobování se člověka sociálním podmínkám; poruchy chování jsou pak chápány jako ztroskotání adaptace ¹²³
adjustace	přizpůsobení se sociálnímu prostředí
agrace	záměrné zesilování nebo přeceňování významu různých příznaků; jejím opakem je bagatelizace ; nejčastější formou je simulace – popisování příznaků a potíží, které člověk ve skutečnosti nemá; opakem s-e je disimulace
agrese	1 útočné či výbojné jednání vůči určitému objektu, útok na překážku, osobu či předmět, stojící v cestě k uspokojení potřeby 2 jakákoli fyzická akce, kterou jedinec zmenšuje svobodu jiného jednotlivce A-e může být může být buď potlačena a projevit se krátkodobou podrážděností nebo dlouhodobými psychosomatickými důsledky a být přesunuta, ritualizována nebo symbolizována, anebo se může projevit otevřeně A-e má čtyři stupně – a) první probíhá bez vnějších projevů, b) druhý se projeví navenek např. nadávkou nebo hrubým slovem c) třetí má charakter destrukce (projeví se bouchnutím dveří, rozbíjením předmětů apod.); d) čtvrtý se projeví fyzickým napadením druhé osoby ¹²⁴
agresivita	útočnost – může být reakcí na ohrožení nebo naučeným způsobem prosazování vlastních přání (tzv. instrumentální a-e) ¹²⁵ 1 tendence projevovat nepřátelství ať slovně nebo útočným činem 2 Tendence prosazovat sám sebe, své cíle a zájmy bezohledně, nemilosrdně až brutálně 3 tendence ovládnout sociální skupinu, získat takové postavení, které umožňuje vnucovat jí určité názory, rozhodovat o její činnosti a osudu jednotlivých členů ¹²⁶
alternativní tresty (ambulantní sankce)	¹²⁷ tresty nespojené s přímým výkonem trestu odnětí svobody; v ČR jde dnes zejména o peněžitý trest, zákaz činnosti, zákaz pobytu, pokuta, propadnutí věci, veřejně prospěšné práce (50 – 400 hodin v kalendářním roce); ukládají se buď jako samostatný trest, nebo v kombinaci s trestem odnětí svobody; pro společnost jsou ekonomicky výhodnější a zároveň snižují riziko delikventní infekce spojené s procesem prizonizace ¹
anxiozita	(anxietas) úzkost, tíseň – chorobný stav úzkosti s četnými příznaky
autodestrukce (automutilace)	sebepoškození – od polykání předmětů přes úrazy až k sebevražedným pokusům; může být a) účelová – jako snaha dosáhnout naplnění vlastních cílů neadekvátními prostředky b) příznakem duševních chorob jako melancholie, schizofrenie aj. dříve sem bylo zařazeno i tetování ¹ , které je nyní psychologicky chápáno jako projev neverbální komunikace ¹²⁸
biblioterapie	psychoterapeutická metoda využívající léčebné nebo podpůrné účinky četby (je schopná odpoutat pozornost klienta od problému, posilovat jeho vůli, kniha pomáhá využívat účelně volný čas, překonávat depresivní stavy a duševní krize, řešit duševní konflikty ¹ a podporovat adaptivní ¹ mechanismy jedince) ¹²⁹ nejde tedy, jak se mylně domnívají někteří teologové, pouze o terapii četbou Bible

¹²² V tomto slovníčku se vyskytují jak primárně penologické i teologické pojmy, tak označení obecně známá, jejichž význam však vězeňské prostředí posunuje či pro své potřeby zpřesňuje, rozhodně není vyčerpávající, pouze orientační

¹²³ podle: HARTL, Pavel – HARTLOVÁ, Helena. *Psychologický slovník*. 2000

¹²⁴ Tamtéž

¹²⁵ podle: MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. 2003.

¹²⁶ PRŮCHA, Jan – WALTEROVÁ, Eliška – MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. 1995

¹²⁷ podle: MAŘÁDEK, Vladimír. *Vězeňství*. 2005

¹²⁸ podle: HARTL, P. – HARTLOVÁ, H. 2000. Op. cit.

¹²⁹ podle: HARTL, Pavel – HARTLOVÁ, Helena. 2000. Op. cit.

dekriminalizace	vynětí určitých deliktů ze sféry trestní spravedlnosti a převedení jejich postihu, resp. nápravy do sféry jiných institucí; neznamená legalizaci chování, které jednotlivce nebo společnost ohrožuje ¹³⁰
delikvence	antisociální (protispolečenské), často trestné jednání, které porušuje společenské normy chráněné zákony
depenalizace	nahrazování trestu odnětí svobody jinými sankcemi
detence, detenční ústavy	v našem kontextu: uvěznění, izolace od společnosti d.ú. je instituce spojující současně požadavky na psychiatrickou léčebnu i vězení (penitenciárně-léčebné zařízení); měly by pečovat o vězně s diagnostikovanou společensky nebezpečnou mírou agrese nebo vážnými příznaky abnormálního chování či psychiatrická diagnóza ¹³¹
deviace	1 ustálený způsob prožívání, myšlení, rozhodování, resp. vnějšího chování jedince, který se v záporném smyslu výrazně vymyká tomu, co je obecně pokládáno za běžné; narušuje zejména vztahy svého nositele ¹³² 2 sociální d-e ; odchylka chování v mezilidských vztazích, nedostatečná sociální zralost ¹³³ 3 sexuální d-e (parafilie, porucha sexuální preference) – sex. úchylnka, aberace, perverze; může se týkat a) sex. objektu – tzv. inverze (oedofilie, zoofilie, voyeurství, tušérství apod.); b) sex. aktivity – tzv. perverze (sadismus, masochismus apod.); c) kombinace obou ¹³⁴ v situaci extrémního omezení se mohou objevit sexuální projevy, které se situací pominou – pseudohomosexuální chování u vězňů ¹³⁵
dynamická bezpečnost	aktivní budování a zachovávání příznivého sociálního klimatu ve věznici působí na psychiku vězňů i zaměstnanců; má za výsledek snižování napětí a tím i nižší počet mimořádných událostí, včetně sebevražedného jednání vězňů či jejich útěků nebo projevů agrese
etopedie	součást speciální pedagogiky (podle novějších koncepcí součástí sociální pedagogiky) zabývající se edukací obtížně vychovatelných jedinců a jedinců s poruchami chování (viz nedelikventní jednání)
extramurální	z lat.: za zdí; zde – aktivity s odsouzenými mimo věznici, například společné vycházky, návštěvy kulturních a duchovenských akcí apod.
forezní (psychologie)	soudní; v našem případě zabývající se činností, chováním a prožíváním člověka v situacích, ve kterých se stává subjektem právních vztahů (občansko i trestněprávních), setkává se s uplatňováním práva nebo právo vykonává nebo se účastní právního úkonu ¹³⁶
harm reduction	v širším významu postupy bránící prohlubování klientova problému, ale problém neřešící ¹³⁷ , v podmínkách detence tedy zmírňující dopad prizonizace na klientovu osobnost
homicidium	vražda
hostilita	soubor nepřátelských postojů
indolence	lhostejnost, nevšímavost, netečnost
insuficience	nedostačivost
intervence	předem plánovaný a systematický zásah sledující zpravidla řešení určitého problému jedince, rodiny, skupiny apod. ¹³⁸
kaplan	v této práci: profesionální vězeňský duchovní
kompetence	1 funkcionální projev dobře zvládané a uznávané profesionální role, jejíž součástí jsou odborné znalosti, schopnost adekvátně reflektovat kontext a citlivě aplikovat hodnoty profese ¹³⁹ 2 chování potřebné k dosažení žádoucí úrovně výkonu ¹⁴⁰

¹³⁰ MATOUŠEK, O. 2003. Op. cit.

¹³¹ podle: MARÁDEK, Vladimír. 2005. Op. cit.

¹³² PRŮCHA, J. – WALTEROVÁ, E. – MAREŠ, J. 1995. Op. cit.

¹³³ HARTL, P. – HARTLOVÁ, H. 2000. Op. cit.

¹³⁴ podle: HARTL, P. – HARTLOVÁ, H. 2000. Op. cit.

¹³⁵ podle: MATOUŠEK, O. 2003. Op. cit.

¹³⁶ SOCHŮREK, J. 2002. Op. cit.

¹³⁷ MATOUŠEK, O. 2003. Op. cit.

¹³⁸ MATOUŠEK, O. 2003. Op. cit.

¹³⁹ MATOUŠEK, O. 2003. Op. cit.

¹⁴⁰ MLČÁK, Zdeněk. *Profesní kompetence sociálních pracovníků a jejich hodnocení klienty*. 2005 (Podle M. Armstronga)

konflikt	střet potřeb, který je nutným a dynamizujícím projevem lidského života; může mít povahu intrapersonální (střet motivů), interpersonální ((mezi osobami); interskupinový (střetávají se zájmy uvnitř jedné sociální skupiny – např. rodinný) nebo interskupinový (konflikt mezi skupinami) Destruktivní k. je k. dlouhodobě neřešený, neřízený, směřující k chaosu Konstruktivní k. vede k novému stavu rovnováhy systému, k přechodu do dalšího vývojového stadia ¹⁴¹
kontumační	system ubytování vězňů v celách po jednom, odděleně od ostatních
kriminální	vztahující se k trestnému činu nebo událostem s trestným činem souvisejícím ¹⁴²
kriminální infekce (nákaza)	negativní vliv delikventního prostředí (včetně vězeňského) především na prvopachatele trestných činů či prvovězňené osoby. Některé teorie tento pojem ztotožňují s pojmem prizonizace ¹⁴³ , podle našeho názoru však jde o pojem širší – může se týkat rovněž vlivu delikventních vrstevnických skupin, gangů apod.
krize	z řec. <i>krisis</i> – vyvrcholení děje, vrcholný moment konfliktu ¹⁴⁴ , volba, rozloučení, rozpolcení, zkouška; jde o stav vážného ohrožení adaptačních ¹⁴⁵ schopností, který je subjektivně vnímám jako bezmoc, neschopnost vyrovnat se s událostí obvyklým způsobem a v obvyklém čase; v kajním případě vede k-e až k pocitům ohrožení vlastní existence; existují tři obecné vnější spouštěče : a) ztráta (blízké osoby, domova apod.); změna (společenského postavení nebo vlastního stavu); nutnost volby (obvykle mezi dvěma stejně žádoucími nebo nežádoucími možnostmi); vnější spouštěče jsou citlivost, případně reaktivace dřímajících vnitřních konfliktů; K. vyvolává u klienta silné emoce, nejčastěji úzkost a depresi, někdy i sebevražedné myšlenky a sebevražedné jednání. Vedle toho, že k. představuje ohrožení, je v ní naděje nejen na řešení aktuálního problému, ale i oživených starších traumat ¹⁴³ .
krizová intervence	rychlá psychosociální pomoc člověku v krizové ¹⁴⁴ situaci, kterou není schopen zvládnout vlastními silami; kvalifikovaná pomoc by měla vycházet z hodnocení příčin krize, z posouzení klientových současných vztahů, z hodnocení jeho aktuální psychického stavu, z úrovně jeho adaptace před krizí a z toho, jak se klient na aktuální krizi sám adaptoval cílem k.i. není vyřešit za klienta jeho problémy, ale posílení jeho adaptačních schopností, tj. usnadnit mu komunikaci s okolím, posílit jeho sebedůvěru, aktivovat zdroje podpory v jeho okolí a podpořit účelná řešení problému; pomáhající pracovník se během k.i. obrací na vědomu, racionální složku klientovy osobnosti, zároveň však vytváří bezpečný prostor pro vyjádření všech klientových obav včetně iracionálních k.i. by měla mj. korigovat bagatelizování klientova problému; jejími hlavními formami jsou ambulantní pohovor s klientem (případně jeho blízkými), ve vězení také umístění na krizové oddělení ¹⁴⁴
krizové oddělení	zvláštní oddělení vězňů je většinou tvořeno několika celami, sloužícími pro umístění vězňů v akutní krizi ¹⁴⁴ , kteří potřebují intervenci ¹⁴⁴ psychologa případně lékaře a potřebují oddělení od kolektivu jiných vězňů; na k.o. je zajištěn stálý dozor, po odeznění krize jsou klienti umisťováni zpravidla po několika dnech maximálně týdnech zpět mezi ostatní
logistika	ve věznicích oddělení zabezpečující její hospodářský chod (stravování, údržba, investice, spojovací služba, energetika apod.) ¹⁴⁵
maladaptace	neschopnost adekvátně se přizpůsobit vnějšímu prostředí

¹⁴¹ podle: MATOUŠEK, O. 2003. Op. cit.

¹⁴² HARTL, P. – HARTLOVÁ, H. 2000. Op. cit.

¹⁴³ podle: MATOUŠEK, O. 2003. Op. cit.

¹⁴⁴ podle: MATOUŠEK, O. 2003. Op. cit.

¹⁴⁵ podle: MARÁDEK, V. 2005. Op. cit.

mediace	odborná pomoc v konfliktní situaci zaměřená k nalezení oboustranně přijatelného kompromisu ¹⁴⁶ vyjednávání a uzavření dohody s pomocí vyškoleného zprostředkovatele – mediátor; v souč. se využívá při mimosoudním řešení občanských sporů, při řešení komunitních problémů, v práci s rodinami a manželstvími, při řešení konfliktů uvnitř institucí apod.; mediátor nestraní žádnému účastníku, ale pomáhá všem, aby našli to, v čem se mohou shodnout v trestním právu je spojená s uplatňováním principu restorativní justice, nekde se jejího procesu účastní i rodiny pachatele a oběti trestného činu, případně zástupci místní komunity ¹⁴⁷
mladistvý	podle platného práva ČR osoba od 15 do 18 let, která je trestně odpovědná, ale při ukládání trestů se bere ohled na její věk; u trestů odnětí svobody je trestní sazba poloviční, výjimečný trest o. s. je možné uložit maximálně do 10 let. Ml. má během trestního řízení vždy obhájce, i kdyby jej odmítal ¹⁴⁸
normalita	stav souladu s normami, které jsou v určité době a určité společnosti platné, opakem může být znoji nebo deviace ¹⁴⁹
obviněný (stíhaný)	osoba podezřelá ze spáchání trestného činu, jíž vyšetřovatel sdělil obvinění; do vynesení rozsudku je obv. považován za nevinného – tzv. presumpce nevinny ¹⁵⁰
odsouzený	osoba soudem pravomocně odsouzené ke konkrétnímu trestu (nejen odnětí svobody)
ochranná výchova	tzv. ochranné opatření: podle zák. č. 218/2003 Sb. o soudnictví ve věcech mládeže – ukládá se v případech, kdy se dítě starší 12 a mladší 15 let dopustí trestného činu – více srov. citovaný zákon
ochranné léčení	tzv. ochranné opatření trestního práva – soud je ukládá na základě znaleckého posudku (buď v kombinaci s trestem odnětí svobody nebo i místo něj) buď v ambulantní, nebo ústavní formě; odsouzený je může vykonat buď ve specializovaném oddělení věznice, nebo až po propuštění v výkonu trestu
orgány činné v trestním řízení	orgány policie, státní zastupitelství, soudy, ale i kurátoři, orgány sociálně-právní ochrany dětí nebo advokacie ¹⁵¹
ostraha (ochrana, OVaJS)	Oddělení Vězeňské a justiční stráže - má postavení ozbrojeného sboru a člení se na strážní směny, eskortní směnu a justiční stráž; strážní směny zajišťují nepřetržitý výkon služby po celých 24 hodin ve střežených objektech VS ČR; eskortní směna pak provádí všechny druhy eskort k soudům, do zdravotnických zařízení, ostatních věznic atd. Justiční stráž realizuje výkon služby v budovách soudů a státních zastupitelství
OVVaT, OVV, OVT (vazba, trest)	Oddělení výkonu vazby a trestu odnětí svobody – realizuje plnění práv a povinností obviněných, jako např. vycházky, návštěvy, příjem balíků, nákupy potravin, věci osobní potřeby, denního tisku a časopisů, koupání, výměny prádla, duchovní a sociální služby; vězňům nabízí dobrovolnou účast na specializovaných volnočasových, vzdělávacích a sportovních aktivitách vedených odbornými pracovníky oddělení – pedagogy, vychovateli, psychology, sociálními pracovníky apod. OVVaT dále zajišťuje nástupy do výkonu trestu pro všechny skupiny odsouzených a řídí dozorní službu, zajišťující ostrahu u cel vězňů nebo realizaci vycházek, návštěv apod.
penitenciární	1 týkající se výkonu trestu, trestanecký ¹⁵² 2 z lat.; kající, z toho rovněž <i>penitenciář</i> = zpovědník, penitent = kající
penologie	nauka o výkonu trestu a jeho účincích i o nařízeních k jeho výkonu, o vězeňství ¹⁵³
poimenika	z řec. „ <i>poimen</i> “ = <i>pastýř</i> – pastorační péče
pomáhající profese	profese schopné pomáhá druhým lidem zvládat úkoly, které před ně klade život; obvykle se sem řadí veškeré práce s lidmi – výchovy, vzdělávání, poradenství, reedukace, resocializace, terapie apod. ¹⁵⁴

¹⁴⁶ tamtéž

¹⁴⁷ podle: MATOUŠEK, O. 2003. Op. cit.

¹⁴⁸ podle: MATOUŠEK, O. 2003. Op. cit.

¹⁴⁹ podle: MATOUŠEK, O. 2003. Op. cit.

¹⁵⁰ podle: MATOUŠEK, O. 2003. Op. cit.

¹⁵¹ podle: MATOUŠEK, O. 2003. Op. cit.

¹⁵² ERHART, Adolf a kol. *Akademický slovník cizích slov*. 2001

¹⁵³ tamtéž

¹⁵⁴ podle: MARÁDEK, V. 2005. Op. cit.

ponorková nemoc (ponorková neuróza, polární psychóza, expediční šílenství, psychická alergie)	psychický stav, který může vyústit v agresi, jehož podstatou je postupná kumulace nahromaděné agrese; ve vězeňství situace na cele vězňů chování či banální prohřešky proti společenským normám vyvolávají u partnera (spolubydlícího) zjevně nepřiměřené reakce; je nutná intervence, obvykle je dostatečná změna cely nebo ubytovny ¹⁵⁵
pospenitenciární	po výkonu trestu – v naší práci: zabývající se reintegrací do společnosti po pobytu ve vězení a psychosociálními problémy propuštěného vězně
predelikventní chování	chování, z kterého se s vyšší pravděpodobností než z jiných druhů chování u dětí vyvine chování kriminální; zejm. útoky z domova, záškoláctví a agresivní napadání spolužáků – v souvislosti s kriminalitou dospělých se tento pojem neuzívá ¹⁵⁶
prevence (OPaS, očkaři, ušní, vnitřní ochrana)	Oddělení (samostatný referát – podle velikosti věznice) prevence stížností - je pověřeným policejním orgánem ve vztahu k příslušníkům Vězeňské služby České republiky; odhaluje a vyšetřuje tedy trestnou činnost příslušníků v souvislosti s výkonem služby; ve spolupráci s Policií ČR se podílí na šetření trestné činnosti příslušníků, nesouvisející s výkonem služby a trestné činnosti občanských zaměstnanců VS ČR; Policií ČR rovněž předává k dalšímu postupu poznatky, týkající se trestné činnosti obviněných a odsouzených během výkonu vazby nebo výkonu trestu odnětí svobody; prověřuje veškerá podání s charakterem stížnosti jak od zaměstnanců, tak od vězňů a civilních osob, v souvislosti s činností Vězeňské služby ČR
primární prevence	směřuje do celé společnosti, <i>sekundární</i> prevence se zabývá skupinou ohroženou sledovaným jevem, <i>terciární</i> pak osobami nežádoucím jevem již zasaženými; v našem případě půjde nejčastěji o kriminální jednání
prizonizace	škodlivé psychosociální účinky věznění na osobnost člověka – podrobněji vizte kapitolu 3.2.4
probace	odborná pomoc a dohled poskytovaný školenými pracovníky propuštěným vězňům, odsouzeným na svobodě nebo mladistvým provinilcům ¹⁵⁷
Probační a mediační služba ČR (PMS)	vznikla zákonem jako orgán Ministerstva spravedlnosti ČR+ v trestním řízení spolupracuje s dalšími orgány činnými v trestním řízení a jinými subjekty (církvi a sdruženími); pracuje na principu restorativní justice↓; při řešení případů zohledňuje zájmy oběti trestného činu, zájmy obviněného i zájmy společnosti; poskytuje obviněnému vedení a pomoc, případně sleduje a kontroluje jeho chování (např. formou probačního dohledu ve zkušební době) s cílem posílit míru jeho odpovědnosti za vlastní jednání, případně přiklonit jeho dráhu k nekriminální životní orientaci; pro soud může PMS získávat kvalitní informace o obviněném, navrhnout alternativní↑ sankce a být zprostředkovatelem při jejich realizaci ¹⁵⁸
restorativní justice	soubor principů trestní politiky, jehož cílem je posílit pachatelův pocit odpovědnosti za spáchaný čin a přimět ho, aby co nejrychleji a nejpřiměřeněji způsobenou škodu kompenzoval přímo poškozenému (oběti); bere ohled zejména na potřeby poškozených; podle současné anglické právní úpravy musí např. oběť souhlasit s podmíněným propuštěním pachatele; v rámci r.j. jsou rozvíjeny různé typy alternativních trestů↑ ¹⁵⁹
porucha osobnosti	1 soubor povahových odchylek představujících trvalé abnormální charakteristiky osobnosti, úchylka, nenormálnost, nevyrovnanost osobnosti ¹⁶⁰ 2 trvalé anomálie osobnosti projevující se jako stereotypní reakce na širokou škálu situací; v řadě případů ji špatně snáší sám nositel, často jí trpí jeho okolí ¹⁶¹ existuje několik různě se projevujících typů, jimiž se podrobněji zabýváme v kapitole 3.6.2
psychopatie (disociální porucha osobnosti)	termín psychopatie je dnes považován za přežitý a je stále častěji nahrazován pojmy jako disociální či organická (jako opak funkční) porucha osobnosti pravá p-e; vrozená dysfunkce centrálního nervového systému, která ovlivňuje emoce a celý duševní život postiženého; jeho vnitřní svět, etické a estetické hodnoty jsou zcela jiné, než připouštějí ustálené normy ¹⁶² anetická p-e; porucha osobnosti; soubor negativních vlastností osobnosti spojených s porušováním různě závažných společenských norem; jde o necitelné jedince, kteří neznají vděčnost ani pocity viny, lžou, podvádějí, popř. vraždí; je připouštěna možnost přizpůsobení

¹⁵⁵ podle: MAŘÁDEK, V. 2005. Op. cit.

¹⁵⁶ MATOUŠEK, O. 2003. Op. cit.

¹⁵⁷ podle: ¹⁵⁷ HARTL, P. – HARTLOVÁ, H. 2000. Op. cit.

¹⁵⁸ podle: MATOUŠEK, O. 2003. Op. cit.

¹⁵⁹ podle: MATOUŠEK, O. 2003. Op. cit.

¹⁶⁰ ERHART, Adolf a kol. 2000. Op. cit.

¹⁶¹ podle: MATOUŠEK, O. 2003. Op. cit.

¹⁶² HARTL, P. – HARTLOVÁ, H. 2000. Op. cit.

se společenským pravidlům z racionálních důvodů na omezenou dobu¹⁶³

reedukace	převýchova
socializace	1 proces včleňování člověka do společnosti, během něhož se jedinec naučí poznávat sebe a svoje prostředí, osvojí si pravidla soužití a možné i očekávané způsoby chování; v procesu se získává jedinec – člověk specificky lidské způsoby reagování, vzorce vnímání, myšlení, cítění i snažení a jednání – tedy kvality umožňující člověku žít v konkrétní společnosti ¹⁶⁴ 2 široký pojem pro celkový proces, v jehož rámci individuum vyvíjí jemu vlastní sociálně relevantní schémata chování a prožívání prostřednictvím aktivní interakce s druhými lidmi ¹⁶⁵ 3 nedostatky v s-i se odrážejí v deviantním chování, které je nutné resocializací, např. pomocí výchovných ústavů, pomocí výchovných a vzdělávacích programů, individuální péče, vězení aj. včlenit zpět do společnosti ¹⁶⁶
sociabilita	schopnost vytvářet a udržovat mezilidské vztahy ¹⁶⁷
sociopatie	pojem blízký pojmu psychopatie† - sociopatii vysvětlujeme především negativní vlivy sociálního prostředí, psychopatii pak spíše genetickými příčinami ¹⁶⁸
sociální fungování	kvalita společenských vztahů jednotlivce, posuzovaná obvykle podle několika kritérií – kvality vztahů k lidem, využití vlastního potenciálu, plnění požadavků společenského prostředí; reflektuje jednak schopnosti klienta odpovídat na nároky prostředí; problémy s.f. jsou důvodem pro vyhledání sociálního pracovníka a společné hledání možností řešení ¹⁶⁹
sociální pedagogika	pedagogická disciplína rozvíjející se v ČR po roce 1989 – diskuze o jejím obsahu dosud není ukončena, obecně řečeno se však zabývá prevencí a edukačním působením rizikové a sociálně znevýhodněné skupiny i jednotlivce i na pomoc rodinám s problémovými a ohroženými jedinci; podle některých teorií je ztotožňována s etopedií†, podle jiných s teorií sociální práce†
sociální práce	také tento termín není dosud jednoznačně chápán – v podstatě jde o přímý, záměrný a připravený kontakt sociálního pracovníka s klientem, skupinou či komunitou za účelem stanovení sociální diagnózy† a uskutečnění sociální intervence† nebo terapie† ¹⁷⁰
specialista	v rámci VS ČR odborný zaměstnanec oddělení výkonu vazby a trestu – psycholog, speciální pedagog, sociální pracovník, vychovatel-terapeut, pedagog volného času, sociolog
suicidium	sebevražda
talio	princip trestání uplatňující odvetný systém („oko za oko zub za zub“), ve středověku také systém způsobu aplikace hrdelních trestů podle typu provinění
terapie	léčení tělesných nebo duševních poruch nebo poruch chování ¹⁷¹ obvykle léčba nebo léčebný program, jeho cílem je zmírnění či odstranění nežádoucího stavu jednotlivce nebo rodiny; terapeutem je ten, kdo na sebe bere tíhu péče, na koho se může klient spolehnout, kdo klienta podpoří; v pomáhajících† oborech má obvykle tři znaky: a) terapeutický vztah mezi klientem a pomáhajícím; b) používání psychologických nebo sociálněterapeutických metod k ovlivňování klienta; c) zvláštní oprávnění, jež musí mít ten, kdo t-i provádí ¹⁷²
tetování (tetováz)	vpichování barvy do kůže – jedinec jím vyjadřuje příslušnost k určité profesi (námořníci), subkultuře (delikventní), aberaci (sexuální) apod.; je ovlivňováno módními vlnami nebo kulturami, v nichž je výskyt t-í častější odsouzeným, je t-í zakázáno ustanovením § 28, odst. 3e) zákona č. 169 / 1999 o výkonu trestu odnětí svobody Sb. v platném znění – „odsouzeným je zakázáno tetovat sebe nebo jinou osobu nebo nechat se tetovat“;
tortura	součást útrpného práva, mučení, zde zejména při výslechu vězně
trauma	psychické poškození, duševní úraz, které má za následek funkční poruchy, někdy i organické změny buď a) jednorázové (smrt blízké osoby, znásilnění, uvěznění; nebo b) drobné, ale opakující

¹⁶³ tamtéž

¹⁶⁴ VIŠŇOVSKÝ, Ľudovít: *Teória výchovy*. 1998

¹⁶⁵ NAKONEČNÝ, Milan: *Sociální psychologie*. 2000

¹⁶⁶ PRŮCHA, J. – WALTEROVÁ, E. – MAREŠ, J. 1995. Op. cit.

¹⁶⁷ HARTL, P – HARTLOVÁ, H. 2000. Op. cit.

¹⁶⁸ podle: MAŘÁDEK, V. 2005. Op. cit.

¹⁶⁹ MATOUŠEK, O. 2003. Op. cit.

¹⁷⁰ podle: MAŘÁDEK, V. 2005. Op. cit.

¹⁷¹ HARTL, P – HARTLOVÁ, H. 2000. Op. cit.

¹⁷² podle: MATOUŠEK, O. 2003. Op. cit.

	se (rodinné hádky apod.) ¹⁷³
viktimita	dispozice člověka stát se obětí trestného činu; vyšší viktimitu mají lidé emocionálně nezdrženliví, extroverti, provokativně vystupující, hůře odhadující nebezpečnost určitých situací apod.; zvyšuje ji i postavení na obou stranách sociální spektra – oběťmi se stávají společensky úspěšní a viditelní, nebo naopak lidé žijící na okraji společnosti ¹⁷⁴
viktimizace (oběť trestného činu)	ten, komu bylo trestným činem ublíženo (za oběť se považuje i osoba pozůstalá po člověku, který v důsledku trestného činu zemřel) – v procesu viktimizace hraje roli chování pachatele, oběti i jejího sociálního okolí; primární viktimizací se rozumí bezprostřední účinky trestného činu na oběť; sekundární viktimizací se rozumí, že oběť není aktivním prvkem v uplatňování spravedlnosti – není dostatečně chráněna před nepříznivými účinky necitlivé zdravotní péče, vyšetřování trestného činu i jeho soudního projednávání, není jí poskytována dostatečná pomoc při osobním vyrovnávání s následky trestného činu; téměř u 1/2 obětí trestného činu vzniká posttraumatický stresový syndrom (pocit nejistoty, ztráta sebevědomí, nespavost, děsivé vzpomínky a sny apod.) ¹⁷⁵
viktimologie	nauka o oběti v kriminologickém i obecném pojetí ¹⁷⁶

¹⁷³ podle: HARTL, P – HARTLOVÁ, H. 2000. Op. cit.

¹⁷⁴ podle: MATOUŠEK, O. 2003. Op. cit.

¹⁷⁵ podle: MATOUŠEK, O. 2003. Op. cit.

¹⁷⁶ SOCHŮREK, Jan: *Nástin vybraných problémů viktimologie*. 2003

BIBLIOGRAFIE

- Aktuální informace : informační bulletin*. Ved. red. Eduard Vacek. 1992-. Praha : Vězeňská služba České republiky, roč. 1992/2004.
- ANZENBACHER, Arno. 1997. *Křesťanská sociální etika*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury. 2004. ISBN 80-7325-030-6
- BAJCURA, Lubomír. 1999. *Informace pro příbuzné obviněných*. [neprodejný účelový náklad]. Praha : Open society found, 1999.
- BAJCURA, Lubomír. 1999. *Práva vězně*. Praha : Grada Publishing, 1999. 160 s. ISBN 80-7169-555-6
- BAJCURA, Lubomír. 2004. *Tři výročí spolupráce s boromejkami*. In: *České vězeňství*, Praha, ročník 2004, č.6.
- BALCAROVÁ, Renata. *Historie duchovní služby v českých věznicích po roce 1989*. <http://www.vdp-cz.info/pages/historie.htm>. [edit. 2006-09-28]
- BARTOSZOVÁ, Jitka. 1999. *Stav postpenitenciárního zacházení v Ostravě a okrese Frýdek – Místek*. In: *České vězeňství*, Praha, roč. 1999, č. 1
- BÁRTOVÁ, Zdeňka. 2000. *Metody sociální práce* [studijní texty]. Praha : Agentura T. 2000
- BEDNÁŘOVÁ, Zuzana – PELECH, Lubomír. 2003. *Slabikář sociální práce*. Brno : Doplněk. 2003. ISBN 80-7239-148-8
- Bible. Český ekumenický překlad*. 2. revid. vydání. Praha : Česká biblická společnost, 1999. ISBN 80-85810-28-X
- BIČ, Miloš – SOUČEK, Josef B. 1965. *Biblická konkordance*. Praha : Kalich, 1965 (sešitové vydání)
- BLATNÍKOVÁ, Šárka. 2004. *Psychologické aspekty uvěznění*. In: *Psychologie DNES*, 2/2004. Praha : Portál. 2004
- BROCH, Otto. 1995. *Úloha a využití pastorační péče o vězněné osoby*. Diplomová práce na Cyrilometodějské teologické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Vedoucí práce: Jaroslav STUDENÝ. 1999.
- CLARK, D. A., & Beck, A. T. 1999. *Scientific foundations of cognitive theory and therapy of depression*. New York, NY: John Wiley & Sons. 1999
- COHEN, R. 2002. *Nejčastější psychické poruchy v klinické praxi*. Praha: Portál. 2002
- COYLE, Andrew. 2002. *Řízení věznic v čase změn*. Praha : České vězeňství. 2002. ISSN 1213-9297
- CRABB, Lawrence. 1995. *Osobnost člověka*. Praha : Návrat domů, 1995. ISBN 80-85495-36-08
- ČEPELÁK, Jiří. 1979a. *Pachatelé s psychopatickou osobností ve výkonu trestu odnětí svobody*. In: Zpravodaj SNV ČR, Praha, 1979, č. 1.
- ČEPELÁK, Jiří. 1979b. *Kriminogenní význam selhání socializačního procesu*. In: Zpravodaj SNV ČR, Praha, 1979, č. 8.
- ČEPELÁK, Jiří. 1982. *Penitenciární psychologie*. Praha : Vysoká škola Sboru národní bezpečnosti – Katedra penologie, 1982.
- ČERNÝ, Pavel. [s.a.] *Křesťanské kázání jako prostředek milosti*. Nepublikované poznámky k přednáškám na Evangelikálním teologickém semináři v Praze. [s.a.]
- České vězeňství : čtvrtletník*. Ved. red. Eduard Vacek (do r. 2003) a Miroslav Jílek (od r. 2003). 1993-2005. Praha : Vězeňská služba České republiky, roč. 1993-2005.
- ČÍRTKOVÁ, Ludmila. 2000. *Policejní psychologie*. Praha : Portál. 2000. ISBN 80-7178-475-3
- ČÍRTKOVÁ, Ludmila. 2004. *Forenzní psychologie*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk. 2004. ISBN 80-86473-86-4
- DOUGLAS, J.D. a kol. 1996. *Nový biblický slovník*. Praha : Návrat domů, 1996. ISBN 80-85495-65-1.
- ERHART, Adolf – KRAUS, Jiří – ŠTĚPÁNEK, Miroslav. *Akademický slovník cizích slov*. Praha : Academia, 2001. ISBN 80-200-0607-9.
- Evropská vězeňská pravidla. Doporučení Rady Evropy*. Praha: Nadace Klíč, 1996.
- FAZEKAŠ, Ludvík. 1999. *Misia v pohľade Novej zmluvy*. In: *Teologické princípy misie*. Banská Bystrica : Združenie evanjelických cirkví, 1999. 101 s. ISBN 80-88945-10-0
- FERJENČÍK, Ján. 2000. *Úvod do metódo metodologie psychologického výzkumu*. Praha : Portál. 2000. ISBN 80-7178-367-6
- FRANCEK, Jindřich. 1998. *Katovské řemeslo v Českých zemích*; In: *Historie trestu smrti*. Praha : Rybka Publisher, 1998. 408 s. ISBN 80-86182-053-3
- GIDDENS, Antony. 1989. *Sociologie*. Praha : Argo. 1999. ISBN 80-7203-124-4
- GLOTOČKIN, A.D. – PIROŽKOV, V.F. 1980. *Nápravně pracovní psychologie*. Praha : Katedra nápravné výchovy VŠ SNB, 1980.
- GROMOVÁ, Katarína. 1983. *Problematika odsúdených mentálne retardovaných*. In: Zvesti ZNV SSR, Bratislava, roč. 1983, č. 4.
- GROSSMANN, Miroslav – ROZTOČIL, Vojtěch. 2005. *Ruskojazyční*. Praha : Vězeňská služba ČR. 2005.
- HÁLA, Jaroslav – SOUDKOVÁ, Petra. 2002. *Jak mluví čeští vězni : Místo a úloha vězeňského argotu*. Praha : České vězeňství (příloha), 2002. ISBN 80-238-9463-3

- HÁLA, Jaroslav. 1996. *Teorie a praxe vězeňství I. Prevence mimořádných událostí ve výkonu vazby*. České Budějovice : Jihočeská univerzita – Zdravotně sociální fakulta. 1996, ISBN 80-7040-235-0.
- HÁLA, Jaroslav. 1999. *Teorie a praxe vězeňství II. Optimalizace výkonu trestu odnětí svobody*. České Budějovice : Jihočeská univerzita – Zdravotně sociální fakulta. 1999, ISBN 80-7040-376-4.
- HANESOVÁ, Dana. 2001. *Náboženská výchova v školách*. Banská Bystrica : Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela. 2001. ISBN 80-8055-494-3
- HARTL, Pavel – HARTLOVÁ, Helena. 2000. *Psychologický slovník*. Praha : Portál, 2000. 776 s. ISBN 80-7178-303-X
- HARTL, Pavel. 2003. *Poradenství*. In: MATOUŠEK, Oldřich a kol. 2003. *Metody a řízení sociální práce*. Praha : Portál. 2003. ISBN 80-7278-548-2
- HAVRÁNKOVÁ, Olga. 2003a. *Případová práce*. In: MATOUŠEK, Oldřich a kol. 2003. *Metody a řízení sociální práce*. Praha : Portál. 2003. ISBN 80-7278-548-2
- HAVRÁNKOVÁ, Olga. 2003b. *Skupinová práce*. In: MATOUŠEK, Oldřich a kol. 2003. *Metody a řízení sociální práce*. Praha : Portál. 2003. ISBN 80-7278-548-2
- HERETIK, Anton. 2004. *Forenzná psychologie*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo. 2004. ISBN 80-10-00341-7
- HONCOVÁ, Jaroslava. 1997. *Mučení jako metoda výslechu*. In: *České vězeňství*, Praha, ročník 1997, č.2.
- HRADECKÁ, Vlastimila – HRADECKÝ, Ilija. 1996. *Bezdomovství – extrémní vyloučení*. Praha : Naděje. 1996. ISBN 80-902292-0-4
- HUDYMAČ, Peter – PRISTÁŠ, Peter. 2000. *Grécko – slovenský slovník k Novej zmluve*. Prešov : Verbum, 2000. ISBN 80-966957-7-0
- JANKOVSKÝ, Jiří. 2003. *Etika pro pomáhající profese*. Praha : Triton. 2003. ISBN 80-7254-329-6
- JELÍNEK, Jiří – SOVÁK, Zdeněk. 2000. *Trestní zákon a trestní řád; Poznámkové vydání s judikaturou*. Praha : Linde, 2000. ISBN 80-7201-211-8
- JENÍČKOVÁ, Šárka. 2006. *Sociální aspekty kriminality mladistvých*. Diplomová práce na Katedře sociální pedagogiky Masarykovy univerzity v Brně. Vedoucí: PhDr. Jan Sochůrek, PhD. 2006
- KAŠPARŮ, Max. 2002. *Základy psychiatrie pro zpovědníky*. Brno : Cesta. 2002. ISBN 80-7295-031-2
- KELLER, Jan. 2005. *Dějiny klasické sociologie*. Praha : Sociologické nakladatelství. 2005. ISBN 80-86429-52-0
- KINKOR, Milan. 2003. *Komunitní práce*. In: MATOUŠEK, Oldřich a kol. 2003. *Metody a řízení sociální práce*. Praha : Portál. 2003. ISBN 80-7278-548-2
- KOUKOLÍK, František – DRTILOVÁ, Jitka. 1996. *Vzpouza deprivantů*. Praha : Makropulos. 1996. ISBN 80-901776-8-9
- KRATOCHVÍL, Stanislav. 1997. *Základy psychoterapie*. Praha : Portál, 1997. ISBN 80-7178-179-7
- KŘIVOHLAVÝ, J. – KACZMARCZYK, S. (1995). *Poslední úsek cesty*. Praha: Návrat domů.1999
- KUČERA, Zdeněk. 2004. *Pravda a iluze moderní teologie*. Praha : Martin. 2004. ISBN 80-85955-27-X
- LIGUŠ, Ján a kolektiv. 2005. *Náboženská výchova a výuka*. Brno : Marek. 2005. ISBN 80-86263-59-2
- LIGUŠ, Ján. 1999. *Božie atribúty v misionálnej činnosti cirkví*. IN: *Teologické princípy misie*. Banská Bystrica : Združenie evanjelikálnych cirkví, 1999. ISBN 80-88945-10-0
- LUCKÁ, Yvonna. 2003. *Krizová intervence*. In: MATOUŠEK, Oldřich a kol. 2003. *Metody a řízení sociální práce*. Praha : Portál. 2003. ISBN 80-7278-548-2
- LUPTÁK, Ondrej. 1997. *Praktická teológia misie medzi väzňami a vychovávateľmi väzňov (vzťahy cirkev a štát)*. In: *Zborník z konferencie Evanjelikálnej teológie s medzinárodnou účasťou*. Banská Bystrica : Katedra evanjelikálnej teológie a misie, 1997. 86 s.
- MALÁ, Drahomíra. 2003. *Vězeňství po česku*. Tišnov : Sursum. 2003. ISBN 80-7323-062-3
- MAREŠ, Petr. 2002. *Nezaměstnanost jako sociální problém*. Praha : Sociologické nakladatelství. 2002. ISBN 80-86429-08-3
- MAŘÁDEK, Vladimír. 2003. *Výkladový slovník penologie*. Ostrava : Technická univerzita. 2003. ISBN 80-7042-256-4
- MAŘÁDEK, Vladimír. 2005. *Vězeňství*. Ostrava : Technická univerzita. 2005. ISBN 80-7368-002-5
- MASARIK, Albín. 2003. *Transformácia človeka v Kristovi*. [součást dizertační práce]. Bratislava : Evanjelická teologická fakulta Univerzity Komenského, 2003. 40 s.
- MATOUŠEK, Oldřich – KROFTOVÁ, Andrea. 1998. *MLádež a delikvence*. Praha : Portál. 2003. ISBN 80-7178-771-X
- MATOUŠEK, Oldřich a kol. 2003a. *Metody a řízení sociální práce*. Praha : Portál. 2003. ISBN 80-7278-548-2
- MATOUŠEK, Oldřich a kol. 2003b. *Slovník sociální práce*. Praha : Portál. 2003. ISBN 80-7178-549-0
- MATOUŠEK, Oldřich a kol. 2003c. *Základy sociální práce*. Praha : Portál. 2003. ISBN 80-7278-548-2
- MATOUŠEK, Oldřich a kol. 2005. *Sociální práce v praxi*. Praha : Portál. 2005. ISBN 80-7367-002-X
- MATOUŠEK, Oldřich. 1997. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha : Sociologické nakladatelství. 1997. ISBN 80-85850-24-9

- MECLOVÁ, Kamila. 2002. *Rozvoj vězeňského systému v ČR*. In: *Sborník referátů z mezinárodní konference*. Praha : Vězeňská služba ČR, 2002. 302 s. ISBN 80-239-0138-9
- MICHAILIDIS, Simon. 2003. *Vězeňská duchovní služba, její podstata, smysl a význam v současném vězeňském systému ČR*. Diplomová práce na Husitské teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Vedoucí práce neuveden. 2003.
- MITÁŠ, Václav. 2003. *Nad závěry výzkumu Českého helsinského výboru o náboženských svobodách ve věznicích*. In: *České vězeňství*, ročník 2003, č.2.
- MITÁŠ, Václav. 2005a. *Duchovní služba ve Věznici Opava*. In: *České vězeňství*, ročník 2005, č. 1.
- MITÁŠ, Václav. 2005. *Vězeňská duchovní služba v rámci Vězeňské služby ČR*. Diplomová práce na Katedře evangelikální teologie a misie Pedagogické fakulty Univerzity Mateje Bela v Banské Bystrici. Vedoucí práce Mim. prof. ThDr. Pavel Procházka, PhD. 2005.
- MITÁŠ, Václav. 2005. *Z kaplanské porady*. <http://www.vdp-cz.info/kaplani/porada0502.htm>. [ed. 2006-09-28]
- MITÁŠ, Václav. 2007. *Penitenciární péče – interdisciplinární kooperace teologie a sociální práce*. Rigorózní práce na Pedagogické fakultě Univerzity Mateje Bela v Banské Bystrici. Vedoucí práce prof. PhDr. Jolana Hroncová, PhD. 2007
- MITÁŠ, Václav. 2007. *Penitenciární pastorační péče v České republice*. In: PROCHÁZKA, Pavel a kol. *Viera v moc a moc viery – zborník z teologického konferencie*. Banská Bystrica : Zväz evanjelických cirkví. 2007. ISBN 978-80-88945-93-2
- MLČÁK, Zdeněk a kol. 2005. *Profesní kompetence sociálních pracovníků a jejich hodnocení klienty*. Ostrava : Filozofická fakulta Ostravské univerzity. 2005. ISBN 80-7368-129-3
- MONESTIER, Martin. 1998. *Historie trestu smrti*. Praha : Rybka Publisher, 1998. 407 s. ISBN 80-86182-053-3
- MUNKOVÁ, Gabriela. 2004. *Sociální deviace*. Praha : Karolinum. 2004. ISBN 80-246-0297-2
- NAKONEČNÝ, Milan. 2000. *Sociální psychologie*. Praha : Academia, 2000. 288 s. ISBN 80-200-0690-7
- NĚMEC, Miroslav. 2003. *Mařie a zločinecké gangy*. Praha : Eurounion. 2003. ISBN 80-7317-026-4
- NOVOTNÝ, Adolf. 1992. *Biblický slovník*. Praha : Kalich, 1992. 1399 s. ISBN 80-7017-528-1
- Občasník Vězeňské duchovenské péče : informační bulletin*. Odpovědný redaktor: Václav Mitáš, 1998-. Praha : Vězeňská služba České republiky, roč. 1998/2003.
- PÁL, László. 1985. *Penitenciární pedagogika*. Bratislava : Správa SNV SSR. 1985.
- PEASE, Allan. 2001. *Řeč těla*. Praha : Portál. 2001. ISBN 80-7178-582-2
- PEŠATOVÁ, Dana. 2003. *Klasifikace a diagnostika poruch chování*. Liberec : Technická univerzita v Liberci. 2003. ISBN 80-7083-750-0
- PIVOŇKA, Bohdan. 2005. *Je člověk změnitelný?* <http://www.vdp-cz.info/clanky/clovek.htm>. [ed. 2006-09-28]
- PRAŠKO, Ján. 2003. *Poruchy osobnosti*. Praha : Portál. 2003. ISBN 80-7178-737-X
- PROCHÁZKA, Pavel. [s.a.] *Pastorální teologie – Křesťanské poradenstvo*. Nepublikované poznámky k přednáškám.
- PROCHÁZKA, Pavel. 1999. *K teologii misie v postmodernom čase*. IN: *Teologické princípy misie*. Banská Bystrica : Združenie evanjelických cirkví, 1999. 101 s. ISBN 80-88945-10-0.
- Projekty – hledání nových forem zacházení s pachatelci : Sborník*. Red. Eduard Vacek, 1999. Praha : České vězeňství (příloha), 80 s. 1999
- PRŮCHA, Jan – WALTEROVÁ, Eliška – MAREŠ, Jiří. 1995. *Pedagogický slovník*. Praha : Portál, 1995. ISBN 80-7178-029-4292
- PRŮCHA, Jan. 1997. *Moderní pedagogika*. Praha : Portál. 1997. ISBN 80-7178-170-3
- REBELL, Walter. 1992. *Psychologisches Grundwissen für Theologen. Ein Handbuch*. Gütersloher Verlagshaus, 2. Auflage. 1999
- ŘEZÁČ, František Josef. 1852. *Vězenství v posavadních způsobech svých s návrhem o zdárnějším trestání a polepšování zločinců*. Praha : České vězeňství (příloha), 1995.
- ŘEZNÍČEK, Ivo. 1994. *Metody sociální práce*. Praha : Sociologické nakladatelství. 1997. ISBN 80-85850-00-1
- ŘÍČAN, Pavel. 2002. *Psychologie náboženství*. Praha : Portál, 2002. 325 s. ISBN 80-7178-547-4.
- SLUKOVÁ, Květuše. 2005. *Zvládání problémových klientů*. [pracovní text k seminář]. Liberec : Vzdělávací centrum pro veřejnou správu. 2005
- SMARTO, Donald. 1994. *Keeping ex-offenders free*. Grand Rapids : Baker Books. 1994. ISBN 0-8010-8357-5
- SOCHŮREK, Jan. 1982. *Problémy „druhého života“ odsouzených*. In: *Zpravodaj SNV ČR*, Praha. 1982, č. 3
- SOCHŮREK, Jan. 2001. *Vybrané kapitoly ze sociální patologie – I. díl – Úvod do sociální patologie, sociálně patologické skupiny*. Liberec : Technická univerzita, 2001. 82 s. ISBN 80-7083-494-3
- SOCHŮREK, Jan. 2002a. *Vybrané kapitoly ze sociální patologie – II. díl – Speciální část*. Liberec : Technická univerzita, 2002. 48 s. ISBN 80-7083-680-6
- SOCHŮREK, Jan. 2002b. *Nástin vybraných problémů forenzní psychologie – I. díl – Obecná část*. Liberec : Technická univerzita, 2002. 93 s. ISBN 80-7083-679-2

- SOCHŮREK, Jan. 2002c. *Nástin vybraných problémů forenzní psychologie – II. díl – Speciální část*. Liberec : Technická univerzita, 2002. 48 s. ISBN 80-7083-680-3
- SOCHŮREK, Jan. 2003. *Nástin vybraných problémů viktologie*. Liberec : Technická univerzita, 2003. 92 s. ISBN 80-7083-745-4
- SOCHŮREK, Jan. 2005. *Negativní vlivy ve vězení a jejich vliv na reintegraci vězňů*. Disertační práce na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. 2005.
- SOUČEK, Josef B. 1997. *Řecko-český slovník k Novému zákonu*. Praha : Kalich, 1997. ISBN 80-7017-025-5
- SOVÁK, Miloš. 1980. *Nárys speciální pedagogiky*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství. 1980.
- STACH, Jan – KUČERA, Miroslav. *Oprátka na ně nezbyla*. Praha : Police history. 2004. ISBN 80-86477-17-7
- STRÍŽENEC, Michal. 2001. *Súčasná psychológia náboženstva*. Bratislava : Iris, 2001. ISBN 80-88778-33-6.
- SVOBODA, Mojmir – KREJČÍŘOVÁ, Dana – VÁGNEROVÁ, Marie. 2001. *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. Praha : Portál. 2001. ISBN 80-7178-545-8
- SVOBODA, Mojmir. 1999. *Psychologická diagnostika dospělých*. Praha : Portál. 1999. ISBN 80-7178-327-7
- ŠVINGALOVÁ, Dana – PEŠATOVÁ, Ilona. 2003. *Vybrané kapitoly z metod sociální práce*. Liberec : Technická univerzita v Liberci. 2003. ISBN 80-7083-752-7
- TEGZE, Oldřich. 2003. *Neverbální komunikace*. Praha : Computer Press. 2003. ISBN 80-7226-429-X
- TILLICH, Paul. 1996. *Systematická teológia*. Bratislava : Evanjelická bohoslovecká fakulta. 1996.
- TOURNIER, Paul. 1995. *Vína*. Praha : Návrat domů, 1995. ISBN 80-85495-40-6
- TRACHTOVÁ, E. 1999. *Potřeby nemocného v ošetrovatelském procesu*. Brno: IDV PZ. 1999
- UHLÍK, Jan. 1993. *Svatováclavská trestnice*. In: *České vězeňství*, Praha, 1993, č. 1 a 2.
- UHLÍK, Jan. 1997. *František Josef Řezáč – Reformátor českého vězeňství*. Praha : České vězeňství (příloha), 1997.
- UHLÍK, Jan. 2006. *Historie českého vězeňství*. Stráž pod Ralskem : Institut vzdělávání VS ČR. 2006.
- VÁGNEROVÁ, Marie. 2004. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha : Portál. 2004. ISBN 80-7178-802-3
- VÁGNEROVÁ, Marie. 2005. *Základy psychologie*. Praha : Portál. 2005. ISBN 80-246-0481-3
- VAN NESS, Daniel. 1997. *Restoring Justice*. Cincinnati : Anderson Publishing. 1997. ISBN 0-87084-890-0
- VEPŘEK, Karel. 1994. *Dohoda mezi církví a VS ČR*. In: *České vězeňství*, Praha, 1994, č. 1 a 2, s.65.
- Vězeňství v České republice : stenografický záznam veřejného slyšení v Senátu Parlamentu ČR*. 2000. Redaktoři: Lubomír Bajcura – Tomáš Krupička. Praha : České vězeňství (příloha), 2000.
- Vězeňství ve střední Evropě v letech 1945 – 1955*. [sborník z mezinárodního semináře] Praha : České vězeňství. 2000.
- VIŠŇOVSKÝ, Ľudovít. 1998. *Teória výchovy*. Banská Bystrica : Pedagogická fakulty Univerzity Mateja Bela. 1998.
- Výroční zpráva České republiky za rok 2003*. Editor: Miroslav Jílek. Praha : Vězeňská služba ČR. 2004.
- VÝROST, Jozef – SLAMĚNÍK, Ivan. 2001. *Aplikovaná sociální psychologie*. Praha : Grada publishing. 2001. ISBN 80-247-0042-5
- WOOLF, Harry Kenneth. 1991. *Prison Disturbances April 1990*. London : HSMO. 1991.
- Zpravodaj SNV ČR : měsíčník*. Praha : Správa Sboru nápravné výchovy ČSR, roč. 1979-1990.
- Zvesti Sboru nápravnej výchovy Slovenskej socialistické republiky : čtvrtletník*. Bratislava : Správa SNV SSR, roč. 1980 – 1989.

PhDr. Václav Mitáš,

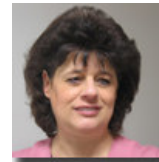
nar. 1972 – Církev bratrská

Vystudoval katechetiku na Katedře evangelikální teologie a misie Univerzity Mateja Bela v Banské Bystrici, v roce 2007 získal doktorát filozofie v oboru sociální pedagogika. Do vězeňství přišel jako externí duchovní Věznice Rýnovice v roce 1996, od roku 1999 byl zaměstnán na poloviční, do roku 2000 pak na plný úvazek jako kaplan v Rýnovicích a Vazební věznici Liberec, kde funguje od r. 2004 také jako tiskový mluvčí. Byl redaktorem časopisu Občasník VDP a webových stránek. V roce 2005 opustil kaplanskou službu, s níž nadále úzce spolupracuje i z profánních pozice ve VS ČR. Přednáší sociální práci, sociální patologii a pastorační práci s delikventy na Technické univerzitě v Liberci, Husitské teologické fakultě a Evangelické teologické fakultě Univerzity Karlovy a Pedagogické fakultě Univerzity Mateja Bela v Banské Bystrici.

Renata Balcarová,

nar. 1955 – Církev adventistů sedmého dne

Původní profesí je zdravotní sestrou. Ve vězeňské duchovenské službě působí od jejího počátku, od r. 1991 je jednou z absolventek kurzu organizovaného Federálním ministerstvem vnitra v roce 1991. Od počátku vzniku občanského sdružení Vězeňská duchovenská péče aktivně pracovala ve výkonném výboru, nyní je již druhé volební období jeho předsedkyní.

Mgr. Bohdan Pivoňka,

nar. 1940 – Českobratrská církev evangelická

Evangelický farář a hlavní kaplan Vězeňské duchovní služby, vystudoval teologii na Evangelické teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Působil na farách ve Svatouchu a v Praze, signatář Charty 77. Je protagonistou duchovní služby ve věznicích tehdejšího Československa. Byl předsedou vězeňské komise Ekumenické rady církví a prvním předsedou výkonného výboru občanského sdružení Vězeňská duchovenská péče, nyní je jeho tajemníkem.

Mgr. Květoslava Jakubalová,

nar. 1949 – Církev římskokatolická

Pastorační asistentka Církve římskokatolické, vystudovala teologii v Litoměřicích. První zkušenost v práci s vězňami získala jako tajemnice Městského úřadu v Rychnově nad Nisou. Od poloviny 90. let působí jako externí duchovní a od roku 1998 jako kaplanka Věznice Rýnovice. Zabývá se prací s Romy a postpenitenciární péčí.

Mgr. Aleš Jaluška,

nar. 1947 – Církev československá husitská

Husitský kněz v Lomnici nad Popelkou se širokým sociálním záběrem. Vystudoval teologii na Husitské teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, kde s současností přednáší problematiku vězeňské duchovenské služby, znalec arabského prostředí a islámu. Od vězeňských nepokojů v roce 1989 působil jako jeden z externích duchovních ve Věznici Valdice, od roku 1998 je jejím kaplanem.

PhDr. Václav Jiříčka

nar. 1976

Vystudoval psychologii na Friedrich-Alexander-Universität Erlangen-Nürnberg, specializoval se na forenzní psychologii u prof. Lösela. Po studiích strávil společně se svou ženou rok v australské Sydney, kde pracoval jako pečovatelský pracovník převážně s gerontologickými a psychiatrickými pacienty. Od r. 2004 je psychologem ve Vazební věznici Liberec a za své poměrně krátké působení ve VS ČR již stačil získat značné odborné renomé.

Mgr. Martin Kocanda,

nar. 1974 – Českobratrská církev evangelická

Vystudoval Biblickou školu bratrské jednoty baptistů a speciální pedagogiku na Masarykově univerzitě v Brně. Působil jako externí duchovní Věznice Pardubice a v roce 1998 se stal jedním z prvních profesionálních kaplanů. Byl legislativním asistentem hlavního kaplana VDS. V současné době působí jako právník a tiskový mluvčí pardubické věznice, přednáší na pardubické univerzitě a současně studuje právo.

P. František Lízna, S. I.,

nar. 1941 Církev římskokatolická

Kněz farnosti Vyšehorky nedaleko Mohlenice, člen řádu Tovaryšstva Ježíšova, sám byl jako signatář Charty 77 komunistickým režimem vězněn. Člověk neuvěřitelně širokého srdce a pracovního zájmu působil od roku 1990 externě ve Věznici Mírov, v letech 1998 – 2005 byl mírovským kaplanem. Byl místopředsedou výkonného výboru Vězeňské duchovenské péče, nyní je jeho čestným členem.

